

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

PAUL DE HERT, De strijd tegen verkeersovertredingen – Nut en juridische opportuniteit van de wet van 4 augustus 1996 (tweede deel) 137

Rechtspraak

Strafvordering – Bevoegdheid – Wettekst – Bewijs
Cass., 7 mei 1996 (*met noot van A. Vandeplas*, «De strafrechter en het buitenlands strafrecht») 148

Geneeskundige verzorging en uitkeringen – Arbeidsongeschiktheid – Vergoedingen – Periode gedekt door vakantiegeld – Begrip – Wegens arbeidsongeschiktheid niet opgenomen vakantiedagen – Toepassing van de G.V.U.-wetgeving
Cass., 28 oktober 1996 (*met noot*) 149

Werkloosheid – Recht op uitkeringen – E.E.G.-verordening 1408/71 – Werkloze – Terugkeer naar België – Drie maanden vereiste werkzaamheden – Herkrijgen van recht – Verkrijgen van recht – Onderscheid
Cass., 18 november 1996 149

Arbeidsovereenkomst – Einde – Beëindiging – Essentieel bestanddeel – Eenzijdige wijziging – Loon – Voordeel in natura – Privé-gebruik van firmawagen
Cass., 23 december 1996 (*met noot van Marc De Vos*, «Het loon als essentieel of substantieel bestanddeel van de arbeidsovereenkomst») 150

Verbeurdverklaring – Vermogensvoordelen – Persoonlijk karakter van de straf
Hof Gent, 20 juni 1996 (*met noot van Marc De Swaef en Filip De Ruyck*, «De bijzondere verbeurdverklaring van vermogensvoordelen t.a.v. derden: een onontwarbaar kluwen?») 153

Belasting over de toegevoegde waarde – 1. Postorderbedrijf – Maatstaf van heffing – Verzendingskosten – 2. Belastbare handeling – Afgifte van een premievoorwerp of waardebon – 3. Beginselen van behoorlijk bestuur – Rechtszekerheid – Niet-toepassing van administratieve beslissing
Hof Antwerpen, 4 november 1996 157

Bevoegdheid en aanleg – Kort geding – Beslag in strafzaken – Minister van Justitie
Rb. Brussel, 18 april 1996 160

Uitzendarbeid – Vaste werknemer – Terbeschikkingstelling van derdegebruiker – Begrip – Verbod – Draagwijdte – Miskenning – Sanctie
Arbrb. Gent, 13 januari 1997 161

Rechtspraak in kort bestek

Arbeidsongeval – Overheidspersoneel – Vergoedingen – Renten en kapitalen – Opeisbaarheid – Interest van rechtswege – Ingangsdatum – Uitvoerbare rechterlijke beslissing vereist

Cass., 28 november 1996 162

Inkomstenbelastingen – Belasting der niet-verblijfhouders – Buitenlandse kaderleden – Kosten eigen aan de werkgever – «Tax equalisation» – Fiscale standaardaf trek – In het buitenland betaalde onderhoudsgelden
Hof Gent, 24 oktober 1996 163

Burgerlijke rechtspleging – Hoger beroep – Tussenkost – Vordering voor het eerst in hoger beroep – Ontvankelijkheid
Hof Antwerpen, 9 juni 1997 163

Echtscheiding – Op grond van bepaalde feiten – Uitbreiding eis – Echtscheiding op grond van feitelijke scheiding – Voorwaarden
Rb. Turnhout, 9 januari 1997 164

Burgerlijke rechtspleging – Summiere rechtspleging om betaling te bevelen – Voorafgaande aanmaning – Exploot – Kosten
Vred. Roeselare, 12 november 1996 164

Boeken

C. Doutrelepon, *Le droit et l'objet d'art: le droit de suite des artistes plasticiens dans l'Union européenne* (door *Hendrik Vanhees*) 164

Paul De Hert en Johan Vanderborght, *Informatieve samenwerking over de grenzen heen* (door *P. Duinslaeger*) 165

A. Decourriere, *Les drogues dans l'Union européenne* (door *Alain Liners*) 165

J. Leyten, *Het kan ook anders. Een keuze uit het werk van Jan Leijten* (door *Maurice Adams*) 166

N. Doornbos en L.E. de Groot van Leeuwen, *Klachten op Orde – De behandeling van klachten door advocaten* (door *Jo Stevens*) 166

Mededelingen

Akkoordprotocol inhoudende een aantal maatregelen die een efficiënter procesverloop beogen in het Hof van Beroep en het Arbeidshof te Antwerpen 167

Seminarie: Corruption: Recent developments in Europe 168

Colloquium: Consumentenbedrog 168

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

Opgericht in 1931. Hoofredacteuren: René Victor (1931-1984), Edgar Boonen (1984-1993)

VERSCHIJNT IEDERE WEEK VAN SEPTEMBER TOT JUNI

Redactie: C. Caenepeel, A. Van Oevelen,
E. Dirix, J. Laenens, J.R. Rauws,
A. Vandeplas

Redactiesecretaris: Mevr. C. Meeusen

Redactieadres: V.Z.W. Rechtskundig Weekblad
Mechelsesteenweg 210 bus 6
2018 Antwerpen
(redactiesecretariaat bereikbaar
van 9 tot 12 uur)
Tel. 03/248.49.84
Fax 03/248.08.70

Vaste medewerkers:

A. Alen
F. Aps
R. Boes
Gh. Dhaeyer
J. Erauw
J. Gerlo
P. Humblet
W. Lambrechts
J. Meeusen
H. Nys
I. Opdebeek
W. Pintens
W. Rauws
D. Simoens
G. Suetens-Bourgeois
M. van Damme
S. Van Overbeke
J. Wouters

Abonnementen, advertenties: INTERSENTIA UITGEVERS N.V., Churchilllaan 108, 2900 Schoten
Tel.: 03/680.15.50 - Fax: 03/658.71.21 Abonnementenprijs: 4.550 f., voor studenten 2.950 f..

De Advocatenassociatie Grégoire zoekt voor een
voltijdse medewerking met Meester Paul Depuydt

een medewerker(sters)

met grondige kennis
van het aansprakelijkheids- en
verzekeringsrecht en ruime ervaring ter zake.

Curriculum vitae te sturen naar
Paul Depuydt,
Camille Lemonnierstraat 68 te 1050 Brussel

— UNIFORMIER —

Kledingfabrikanten en specialisten in toga's

DIRK NEVENS

Nieuwe steenweg 8 - 1731 Zellik ☎ (02) 466 09 05

Fax (02) 466 63 24

Molenstraat 23 - 9300 Aalst ☎ (053) 21 47 77

rue du Midi 175 - 1000 Bruxelles ☎ (02) 511 88 06

Leuvens advocatenkantoor zoekt dringend

M E D E W E R K E R

Profiel: minimum twee à drie jaar beroepservaring.
uitstekende mondelinge en schriftelijke kennis van het Nederlands
en het Frans. Goede en vlotte kennis van het Engels.
Goede studieresultaten en bijkomend diploma behaald in binnen-
of buitenland strekken tot aanbeveling.
Interesse voor en ervaring in het burgerlijk recht en het handels-
recht, inzonderheid het bankrecht en het zekerhedenrecht.

Gedetailleerd C.V. te sturen naar: **Legrand & Vennoten cv**
Advocatenvennootschap
t.a.v. Vincent Coigniez
Vaarstraat 60
3000 Leuven

DE STRIJD TEGEN VERKEERSOVERTREDINGEN

NUT EN JURIDISCHE OPPORTUNITEIT VAN DE WET VAN 4 AUGUSTUS 1996

(slot)

IV. DE NIEUWE VERKEERSMISDRIJVEN

De aankoop e.d.m. door burgers van radardetectoren

Om een proces-verbaal wegens overdreven snelheid te ontlopen, hanteren sommige bestuurders zgn. radarverkliekers, zijnde gevoelige ontvangers die alarm slaan in de nabijheid van een politionele verkeersradar.⁹² Waar tegen bepaalde radardetectoren nog kon worden opgetreden op basis van de strafbepalingen vervat in de wet van 30 juli 1979 op de radioberichtgeving⁹³, bestond tot vóór de nieuwe wet geen verweer tegen het onleesbaar maken van de nummerplaat.⁹⁴ Om binnen de verkeersregelgeving tot een consistent geheel van regels te komen (en bijvoorbeeld niet te moeten gaan lenen in de radioberichtgevingswetgeving) en om niet alleen het gebruik en het bezit, maar ook de fase ervoor (verkoop, reclame, etc.) te treffen⁹⁵, werken de artikelen 2, 3, 4 en 5 van de wet van 4 augustus 1996 geheel nieuwe strafbepalingen uit. Daartoe worden zowel de Wegverkeerswet uit 1968 als de wet van 21 juni 1985 betreffende de technische eisen voor voertuigen gewijzigd. Deze laatste werd nog in 1995 gewijzigd met als doel het verbieden van het gebruik en het in de handel brengen van oprijfkits voor bromfietsen.⁹⁶ Zo'n broningerichte aanpak van radardetectoren en andere middelen (op productie en verspreiding gericht) wordt ook hier beoogd.

Een eerste strafbepaling uit de wet verbiedt de vervaardiging en invoer, het bezit en het te koop aanbieden, de verkoop en gratis bedeling van elke uitrusting of elk ander middel dat tot doel heeft de vaststelling van verkeersovertredingen te verhinderen of te bemoeilijken, of politieverkeerstoeu- stellen op te sporen. Reclame voor deze uitrustingen, evenals het aanbieden van hulp of het verstrekken van advies om

deze te monteren, zijn eveneens verboden.⁹⁷ De nieuwe strafbepaling ingeschreven in de wet van 1985, vult de wet van 30 juli 1979 betreffende de radioberichtgeving aan, wat maakt dat in voorkomend geval zowel de straffen bepaald in de wet van 1985 als die bepaald in de wet van 1979 kunnen worden toegepast.

Analoog met de regeling voor bromfietsoprijfkits, worden tevens beslag, verbeurdverklaring en vernietiging van de verboden uitrustingen voorzien, zelfs indien ze niet aan de overtreder toebehoren.⁹⁸ Het Hof van Cassatie had vroeger reeds de toepassing van de artikelen 42 en 43 Sw. inzake de bijzondere verbeurdverklaring op de bijzondere wetten aanvaard.⁹⁹ Deze wordt in de nieuwe wet expliciet vermeld: de verbeurdverklaring geschiedt overeenkomstig de artikelen 42 en 43 van het Strafwetboek of artikel 216bis van het Wetboek van Strafvordering.

Deze voornamelijk op fabrikanten (bron)gerichte aanpak, wordt aangevuld met een algemeen verbod op het louter bezit en gebruik van de geïmporteerde technieken. Dit verbod richt zich m.a.w. rechtstreeks op de weggebruiker, los van de vraag of de gebruikte wagen met de verboden uitrusting zijn eigendom is en ongeacht of de techniek wordt aangewend door de bestuurder of door een andere inzittende die deze op zak hebben.¹⁰⁰ Het verbod op radardetectoren vervat in de wet van 30 juli 1979 betreffende de radioberichtgeving, wordt in een nieuw artikel 62bis van de Wegverkeerswet hernomen, aangevuld met een verbod voertuigen in het verkeer te brengen waarvan bijvoorbeeld de nummerplaat onleesbaar is gemaakt met andere middelen dan radardetectoren.¹⁰¹ Opgemerkt zij dat, reeds het louter bij zich hebben wordt bestraft; de betwiste techniek dient zelfs niet gebruikt te worden.¹⁰²

Op dit bezit staan strenge correctionele straffen, zwaarder dan die op de overige zware overtredingen van de Wegverkeerswet, en wat het bedrag van de boete en de duur van de gevangenisstraf betreft, gelijk aan die bij een alcoholovertreding van 0,8 *pro mille* en vergelijkbaar met die in de wet op de radioberichtgeving, namelijk een gevangenisstraf van vijftien dagen tot drie maanden en een geldboete van

⁹² VAN LOOCK, W., *l.c.*, 18-21.

⁹³ Cf. art. 4 van de wet van 30 juli 1979 betreffende de radioberichtgeving, *B.S.*, 30 augustus 1979. Verboden zijn krachtens de wet van 30 juli 1979 het bezit en het gebruik van een zend- en ontvangsttoestel voor radioverbinding zonder de schriftelijke, persoonlijke en herroepbare vergunning van de minister die de telegrafie en de telefonie onder zijn bevoegdheid heeft, namelijk het bezit en het gebruik van elk toestel gebouwd voor het opvangen of trachten op te vangen van de radio-elektrische golven die door detectoren van de politie of de rijkswacht worden uitgezonden (Cass., 6 juni 1984, *Pas.*, I, 1222, *Arr. Cass.*, 1984, 1313). Zie ook de toelichting van dhr. Ansom, *Gedr. St., Kamer*, 1995-1996, 577/2, 2).

⁹⁴ Bijvoorbeeld overbelichtingssystemen, bepaalde chemische middelen, etc.

⁹⁵ *Gedr. St., Kamer*, 1995-1996, 577/2, 2.

⁹⁶ Wet van 5 april 1995 tot wijziging van de wet van 21 juni 1985 betreffende de technische eisen waaraan elk voertuig voor vervoer te land, de onderdelen ervan, evenals het veiligheidstoestel behoort te voldoen, *B.S.*, 1 juli 1995.

⁹⁷ Nieuwe par. 6 van artikel 1 van de wet van 21 juni 1985, ingevoerd door artikel 2 van de wet van 4 augustus 1996.

⁹⁸ Nieuwe par. 6 van artikel 4 van de wet van 21 juni 1985, ingevoerd door artikel 3 van de wet van 4 augustus 1996. Over de inbeslagname naar aanleiding van een geleaste auto en de rechten van de lessor: Kantong, 's-Gravenhage, 15 januari 1992, *N.J.*, 1993, nr. 361, noot.

⁹⁹ Cass., 21 mei 1986, onuitgegeven (toepassing op de radioberichtgevingswet).

¹⁰⁰ *Gedr. St., Kamer*, 1995-1996, 577/2, 7 en 4.

¹⁰¹ Nieuw artikel 62bis Wegverkeerswet, ingevoerd door artikel 9 van de wet van 4 augustus 1996.

¹⁰² *Gedr. St., Kamer*, 1995-1996, 577/2, 7.

100 frank tot 1.000 frank, of een van die straffen alleen.¹⁰³ Deze straffen worden verdubbeld bij herhaling binnen drie jaar. Bovendien worden beslag, verbeurdverklaring en vernietiging in alle gevallen opgelegd, ook indien de uitrusting niet aan de overtreder toebehoort. In de lijn van wat voor de bestraffing van de overtreding van 0,8 *pro mille* inzake alcohol geldt, is ten slotte ook de onmiddellijke intrekking van het rijbewijs mogelijk.¹⁰⁴ De overtreding van het nieuwe artikel 62bis Wegverkeerswet kan ook leiden tot het (tijdelijk of definitief) verval van het recht op sturen en zelfs tot de verbeurdverklaring van het voertuig.¹⁰⁵

Straffen, zoals het afnemen van het rijbewijs, blijken in naburige landen zeer effectief te zijn.¹⁰⁶ Hoewel sommige bestuurders verkiezen toch te blijven rijden, werkt de maatregel meestal diep in op het zelfbeeld van de doorgaans jonge bestuurder.¹⁰⁷ De straffen die zich richten tot leveranciers en producenten kunnen eveneens worden omschreven als preventieve incriminaties. In de literatuur spreekt men van voorbehoedende misdrijven, waarbij voorbereidingshandelingen worden strafbaar gesteld die tot het plegen van bepaalde misdrijven kunnen leiden. Doel is op te treden tegen voorbereidingshandelingen die geen begin van uitvoering van een misdrijf inhouden en dus niet onder de rechtsfiguur van de poging kunnen worden gekwalificeerd.¹⁰⁸ Ook in de wet ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer tegen het afluisteren, kennisnemen en opnemen van privé-communicatie en telecommunicatie¹⁰⁹ staat een bepaling die moet voorkomen dat aan om het even wie vrijelijk afluister-toestellen worden verkocht. In deze wet dient de Koning regels te bepalen m.b.t. de publiciteit, de verkoop, de vervaardiging, enz. van afluister-toestellen (artikelen 5 en 6 Wet 30 juni 1994), wat evenwel tot dusver niet is gebeurd, hoewel de nood hieraan geen uitleg behoeft.¹¹⁰ Op deze wijze wordt een unieke kans onverlet gelaten om niet de vraagzijde, maar de aanbodzijde te normeren. In wat volgt worden enkele opmerkingen geformuleerd over de in de wet van 4 augustus 1996 genomen opties.

¹⁰³ Art. 29bis Wegverkeerswet, ingevoerd door artikel 4 van de wet van 4 augustus 1996.

¹⁰⁴ Art. 55 verruimd door artikel 7 van de wet van 4 augustus 1996.

¹⁰⁵ Art. 50 juncto art. 38 Wegverkeerswet, verruimd door artikel 6 van de wet van 4 augustus 1996.

¹⁰⁶ WEINRATH, M., «The Ignition Interlock Program for Drunk Drivers: A Multivariate Test», *Crime and Delinquency*, 1997, jan., 42.

¹⁰⁷ Cf. HARRI, M., «Alternative Sanktionen in Strassenverkehrsrecht», *S.J.Z.*, 1997, nr. 5, 79-80.

¹⁰⁸ VAN DEN WYNGAERT, C., o.c., 190.

¹⁰⁹ Wet van 30 juni 1994 betreffende de bescherming van de persoonlijke levenssfeer tegen het afluisteren, kennis nemen en opnemen van privé-communicatie en -telecommunicatie, *B.S.*, 24 januari 1995.

¹¹⁰ DE HERT, P., «(Tele)communicatie: een nieuwe, ambivalente wet», *J.P.*, nr. 269, 28 oktober 1994, 22; DE HERT, Ph., «Schending van het (tele)communicatiegeheim in het beroepsleven», *T.S.R.*, 1995, nr. 2, 287-288.

V. EVALUERING VAN DE WET VAN 4 AUGUSTUS 1996

A. De rechten van de verdediging

Verschillende parlementsleden poogden tevergeefs in de wet in te schrijven dat de foto's van het verkeersdelict bij het procesverbaal dienen te worden gevoegd.¹¹¹ Het argument van de meerderheid luidde dat dit de wettelijke bepalingen eindeloos ingewikkeld zou maken.¹¹² Het niet automatisch verstrekken van de foto lijkt in strijd met de Belgische rechtspraak over het strafrechtelijk bewijs¹¹³ en de Europese rechtspraak over de inhoud op de terechtzitting van dossiers en het recht op tegenspraak van bewijsgegevens.¹¹⁴ Luidens een toelichting van de staatssecretaris is er evenwel geen probleem: «Al wordt de toezending van een foto vandaag niet vereist bij overtredingen die door bemande toestellen werden vastgesteld, wordt de foto toch toegezonden als er via het parket om wordt gevraagd».¹¹⁵ Het door de rechtspraak aanvaarde feit dat een tweede voertuig op een foto, tot een verstoring van de technische vaststelling kan leiden, overtuigt ons van het nut om in de regel de foto bij het dossier toe te voegen. Hoewel uit de zaak Edwards tegen het Verenigd Koninkrijk niet kan worden afgeleid dat elk stuk automatisch bij het dossier dient te worden gevoegd, dient bij het minste verzoek van de verdediging hieraan tegemoet gekomen te worden.¹¹⁶ De wet laat een psychologische kans voor-bijgaan. Het eenvoudig voorleggen van een foto met daarop alle technische gegevens, is immers van aard om de lust tot rechterlijke betwisting van de feiten te temperen. Over-

¹¹¹ Verslag namens de Commissie voor de infrastructuur bij het wetsvoorstel tot wijziging van artikel 62 van de wetten betreffende de politie over het wegverkeer gecoördineerd op 16 maart 1968, en houdende expliciete erkenning van onbemande toestellen voor controle van verkeersovertredingen, *Gedr. St., Kamer*, 1991-92, 474/5, 17.

¹¹² *Gedr. St., Kamer*, 1995-1996, 577/7, 12.

¹¹³ De indiener van dit amendement (*Gedr. St., Kamer*, 1991-92, 474/4, 4-5.) terecht gewezen op de jurisprudentie van het Hof van Cassatie waarin vastgesteld wordt dat de bewijswaarde van foto's afhankelijk is van de technische eigenschappen van het gebruikte toestel (Cass., 29 januari 1985, *Pas.*, 1985, I, 626). De keuze van de apparatuur, de opstelling, de gebruikte pelicule, het tijdstip en de plaats van de opname, moeten derhalve beoordeeld (kunnen) worden (LAMBRECHTS, Ch., «La valeur en matière pénale des preuves des violations de la Convention Marpol», *R.D.P.*, 1993, nr. 7-8, 738). Om die reden sprak de correctionele rechtbank van Hasselt een verdachte snelheidsovertreder vrij, omdat zij onvoldoende gegevens kreeg omtrent de aanwending van de gebruikte speedgun en aldus niet met kennis van zaken kon beoordelen of de verkregen meting de resultante was van een juist gebruik ervan (Corr. Hasselt, 26 april 1990, niet gepubliceerd, waartegen de voorziening tot cassatie werd verworpen door Cass., 24 december 1991, *R.W.*, 1991-92, 1062, met noot. Men leze DE SWAEF, M., *l.c.*, 1062-1064).

¹¹⁴ EHRM, Edwards t. Verenigd Koninkrijk, 16 december 1992, Série A, vol. 247-B; *NJCM*, 1993, nr. 4, 449-453, noot MYJER, E. 116 *Gedr. St., Kamer*, 1995-1996, 577/7, 12.

¹¹⁵ *Gedr. St., Kamer*, 1995-1996, 577/7, 12.

¹¹⁶ Volledigheidshalve zij aangestipt dat het Hof van Cassatie in een arrest geoordeeld heeft dat de rechter de bewijskracht dient te respecteren van een foto die deel uitmaakt van een deskundigenverslag en in die hoedanigheid integraal deel uitmaakt van het proces-verbaal (Cass., 29 januari 1985, *Arr. Cass.*, 1984-1985, nr. 315).

duidelijk heeft een kostenargument gespeeld. Het ontwikkelen van negatieven van alle foto's die met fotoradars worden genomen, is immers een kostelijke zaak. Mocht ooit worden beslist om videoradars in te schakelen (infra), dan vervalt dit kostenargument. De leden van de meerderheidspartijen zijn voorbijgegaan aan het technische gemak waarmee van videobeelden beeldafdrukken kunnen worden gemaakt.

B. Nut van de bijzondere bewijswaarde voor radargegevens

Met de nieuwe wet komt een einde aan een periode waarin niet op basis van onbemande controles kon worden geverbaliseerd. Tevens wordt de bewijswaarde van technische gegevens van onbemande én bemande toestellen wettelijk vergroot. Aan de vaststellingen van de machine komt voortaan de bijzondere bewijswaarde van bewijs tot het tegendeel toe, wat het de geverbaliseerde veel minder eenvoudig maakt om die bewijswaarde te betwisten. Een strenge homologatie- en goedkeuringsprocedure moet deze juridische ingreep verantwoorden.¹¹⁷ Eén enkel auteur argumenteert dat de wetgever zich had moeten beperken tot zo'n homologatie- en goedkeuringsprocedure, om op die wijze de rechters meer vrijheid te laten bij de beoordeling van de bewijswaarde.¹¹⁸ De keuze van de wet om het hierbij niet te laten en aan de technisch opgeleverde gegevens dezelfde waarde te geven als aan de zintuiglijke waarneming van de bevoegde vaststeller, getuigt van een groot vertrouwen in de techniek of (naar keuze) van een beperkt vertrouwen in het oordeel van de rechter.

De waardering van de gegevens van het dossier door de rechter is doorgaans vrij, maar wegens de motiveringsplicht nooit willekeurig. Deze motiveringsverplichting roept de vraag op of dergelijk beperkt vertrouwen gerechtvaardigd is. Het motiveringsvereiste vormt immers een zeer geschikt instrument voor de partijen om controle uit te oefenen op de vrije bewijswaardering.¹¹⁹ Met Traest kan ervoor worden gepleit om de uitzonderingen op de vrije bewijswaardering zo beperkt mogelijk te houden.¹²⁰ Hoewel deze auteur schijnt aan te geven dat de bewijswaarde tot het bewijs van het tegendeel nuttig kan zijn voor vaststellingen in de vlucht¹²¹, dient te worden opgemerkt dat de wet van 4 augustus 1996 de bijzondere bewijswaarde erkent voor technische vaststellingen van alle verkeersmisdrijven. De vraag dient te worden gesteld of de juridische behoefte aan de regeling van technische bewijsmiddelen in alle gevallen dient te leiden tot

een bijzondere bewijsregeling.¹²² De ophemeling van het technisch bewijs leidt tot de robotisering van de rechter, zoals een auteur fijntjes opmerkte.¹²³ Stippen we aan dat de rechter in ieder geval vrij de bewijswaarde beoordeelt van de gegevens die door een beklaagde worden aangebracht om het tegenbewijs te leveren van de vaststellingen die ingevolge art. 62bis Wegverkeerswet door de verbalisanten werden opgenomen in een proces-verbaal met bewijswaarde tot het tegendeel¹²⁴ en dat de rechter ingevolge artikel 6.2 van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens de ernstige twijfel ten goede dient te laten komen van de verdediging.

C. De omkering van de bewijslast en de algemene rechtsbeginselen

Luidens het nieuwe artikel 67bis Wegverkeerswet wordt de houder van de nummerplaat, bij niet-identificatie van de bestuurder, vermoed het misdrijf begaan te hebben. De slotzin luidt: «Het vermoeden van schuld kan worden weerlegd met elk middel». Deze slotzin beoogt de houder, die betwist het feit gepleegd te hebben, aan te zetten tot het mededelen van de identiteit van de bestuurder op het ogenblik van de feiten en hem duidelijk te maken dat de eenvoudige ontkenning van het gepleegde feit hem niet het voordeel van de twijfel verschaft. In zijn advies bij de tekst betreurde de Raad van State dat de gekozen formulering een verkeerde interpretatie in de hand zou kunnen werken, namelijk dat niet alleen de niet-meewerkende houder, maar ook de te goeder trouw meewerkende houder zou kunnen worden veroordeeld.¹²⁵

Het artikel is zo geformuleerd dat de houder van meet af aan wordt beschouwd als verdachte. Om hieraan te ontsnappen, dient hij te bewijzen dat het vermoeden van schuld dat op hem weegt ongegrond is. Duidelijk breekt de strafwetgever hier met het beginsel van de ondeelbaarheid van de bewijslast, zoals die hierboven werd toegelicht. De wet plaatst alzo op de schouders van de houder een zorgplicht om controle uit te oefenen op wie er met het voertuig in kwestie de baan op gaat, zodat een verkeersovertreding niet bij gebreke van een bekende dader onbestraft blijft.¹²⁶ De wet aan-

¹²² BRONDERS, B., «Over de monsterneming in het milieurecht: demystificatie van een bijzondere wijze van bewijsvoering», *R.W.*, 1990-1991, 1331-1332.

¹²³ DECLERCO, R., *La preuve en matière pénale*, Prolegomena 13, Brussel, Swinnen, 1988, 73. Uitvoerder: BRONDERS, B., *l.c.*, 1331-1332. Ondanks deze bezwaren heeft de wet een duidelijke meerwaarde. De discrepantie tussen de gewetensvolle regeling van de bloedproef en de vaagheid rond de radarcontroles was niet verdedigbaar: niets over de homologatie van de toestellen, de ijking en herijking, geen referentienormen, geen officieel erkende laboratoria, enz. (DELVAL, P., *l.c.*, 3-4). Aan deze situatie, waarbij de korpsen op eigen initiatief dan maar statische en mobiele controles verrichten (cf. de vraag van dhr. Buisseret, *Vr. en Antw., Kamer*, 1994-1995, 14658-14659), maar wegens de kostprijs afzagen van de controles door een meteorologische dienst of een laboratorium (hierover: Pol. Antwerpen, 7 oktober 1982, *T. Vred.*, 1986, 141), is nu een einde gekomen.

¹²⁴ Cass., 4 oktober 1988, *Arr. Cass.*, 1988-1989, nr. 69, *Pas.*, 1989, I, nr. 69; TRAEST, PH., *o.c.*, 403-408.

¹²⁵ R.v.St., 25 april 1996, *l.c.*, 17.

¹²⁶ Vgl. Hoge Raad, 29 juni 1993, *N.J.*, 1994, nr. 34, noot Kn.

¹¹⁷ Hierover: DELVAL, P. en DE HERT, P., *l.c.*, 8-10.

¹¹⁸ Holsters' voorkeur gaat uit naar een meer beperkte regeling waarbij enkel de aanwending van automatische toestellen werd gelegitimeerd en waarbij een degelijke homologatieprocedure werd opgelegd, inclusief de verplichting gegevens over de apparatuur en de aanwending ervan op te tekenen in het proces-verbaal, zodat de rechter gemakkelijker een oordeel had kunnen vormen omtrent de werking van de apparatuur en de nauwkeurigheid van de metingen (HOLSTERS, D., *l.c.*, 304).

¹¹⁹ TRAEST, PH., *o.c.*, 459.

¹²⁰ TRAEST, PH., *o.c.*, 459.

¹²¹ Omdat de materialiteit van snelheidsovertredingen met gewone bewijsmiddelen vrijwel niet zou zijn vast te stellen (TRAEST, PH., *o.c.*, 447).

vaardt m.a.w. in zekere mate de veroordeling van een persoon, ook al zou een derde het feit hebben begaan. Daarmee is aangegeven dat de wet breekt met een tweede beginsel van het strafrecht, namelijk het beginsel van de persoonlijkheid van de straf, dat impliceert dat iemand niet mag worden gestraft voor de daden van een ander of nog, dat de rechter slechts iemand kan veroordelen wanneer hij overtuigd is van de persoonlijke rechtstreekse schuld van de klaagde aan de ten laste gelegde verkeersovertreding.¹²⁷ Aangezien het Hof van Cassatie dit algemeen rechtsbeginsel alleen inriep in de materie van de vaststellingen in de vlucht, en de nieuwe wet een verdere toepassing ervan juist op dit punt onmogelijk maakt, kunnen we stellen dat, na een korte periode van gebruik (1989-1996), de actuele rol van het algemeen rechtsbeginsel van de persoonlijkheid van de straf in het Belgisch strafrecht is uitgespeeld.¹²⁸

De nieuwe wet, met de erin vervatte schuldvermoedens, heeft ten slotte een weerslag op het algemeen rechtsbeginsel van het vermoeden van onschuld, dat we voor de gelegenheid splitsen in twee componenten, namelijk het recht onschuldig te worden gehouden tot het bewijs van het tegendeel en het recht niet te moeten meewerken aan de eigen veroordeling. Beginnen we met de tweede component. In het strafvorderingsrecht is er geen enkele bepaling die voorschrijft dat de verdachte zijn medewerking dient te verlenen bij het verzamelen van het bewijsmateriaal.¹²⁹ Aanvaard wordt dat het algemeen rechtsbeginsel van het vermoeden van onschuld inhoudt dat de verdachte niet hoeft te spreken («le droit au silence») en dus zijn medewerking niet hoeft te verlenen.¹³⁰ Het vermoeden van onschuld dat zijn uitwerking krijgt met betrekking tot de bewijslast, heeft

¹²⁷ HOLSTERS, D., «Over in de vlucht gedane vaststellingen inzake verkeer», *I.c.*, 309.

¹²⁸ Of het beginsel daadwerkelijk werd toegepast vóór 1994 is ons niet bekend. In het reeds besproken cassatiearrest uit 1904 werd het middel dat de automatische veroordeling van de houder een miskenning uitmaakt van voornoemd beginsel, verworpen (Cass., 2 mei 1904, *Pas.*, 1904, I, 219, met noot; HOLSTERS, D., *I.c.*, 309). Pas met de daadwerkelijke toepassing ervan in het arrest van 12 januari 1989, alsook de meer expliciete hantering ervan in latere cassatiearresten (Cass., 26 oktober 1994, *Arr. Cass.*, 1994-1995, nr. 454, 882, *Verkeersrecht*, 1995, 51, noot B. Dewit. Hierover: TRAEST, PH., «De houder van de nummerplaat van een wagen, de werkelijke bestuurder en het persoonlijk karakter van de straf», *Rec. Cass.*, 1995, 281-283), kan er worden gesproken van een algemeen rechtsbeginsel. Hiermee bedoelen we de erkenning en toepassing ervan door de rechtspraak, zonder dat ervoor een expliciet wettelijke basis kan worden aangeduid. In een arrest van het Arbitragehof uit 1992 werd het bestaan van dit algemeen rechtsbeginsel eveneens erkend (Arbitragehof, 18 november 1992, *J.T.T.*, 1993, 193; DE NAUW, A., *o.c.*, 64). Steeds werd het beginsel geïllustreerd met het voorbeeld van de verkeersovertredingen. Na de wet van 4 augustus 1996 kunnen o.i. geen toepassingen in het geen toepassingen van het beginsel in de rechtspraak worden aangegeven.

¹²⁹ In het Gerechtelijk Wetboek heeft de rechtbank op basis van art. 871 Ger.W. het recht elke partij te verplichten haar medewerking te verlenen bij het verzamelen van bewijsmateriaal (BEKAERT, H., *La manifestation de la vérité dans le procès pénal*, Brussel, Bruylant, 1972, 16).

¹³⁰ QUARRE, PH., «Le droit au silence», *J.T.*, 1974, 524-528; FRANCHIMONT, M., «Les droits de la réalité», in *Les droits de la défense en matière pénale, Actes du colloque des 30-31 mai-1er juin 1985*, Jeune Barreau de Liège, 1985, 42; CLOSE, F., «Et le parquet?», in

tot gevolg dat de verdachte, in principe, niets hoeft te bewijzen maar zelfs het recht heeft te liegen, tegen te spreken en te zwijgen.¹³¹ Quarré spreekt van een in ons recht bestaand zwijgrecht.¹³² Dit «zwijgrecht» werd bevestigd in artikel 14, (g) van het Internationaal Verdrag inzake burgerlijke en politieke rechten dat bepaalt: «Bij het bepalen van de gegrondheid van een tegen hem ingestelde strafvervolgning heeft eenieder het recht niet te worden gedwongen tegen zichzelf te getuigen of een bekentenis af te leggen».¹³³ Het Hof van Cassatie ziet in de miskenning van het zwijgrecht een daad die onverenigbaar is met de algemene rechtsbeginselen, meer bepaald met de eerbied voor het recht van verdediging waartoe het zwijgrecht van de verdachte behoort.¹³⁴ Het Hof koppelt het zwijgrecht aan de hoedanigheid van verdachte, dit is diegene tegen wie verdenking bestaat. Hoger zagen we dat op grond van artikel 67bis Wegverkeerswet de nummerplaatouder van meet af aan als verdachte wordt aangewezen, wat erop wijst dat de bepaling in strijd is met de tekst van artikel 14 (g) van het Internationaal Verdrag inzake burger- en politieke rechten.

Uit de rechtspraktijk blijkt evenwel dat het toepassen van schuldvermoedens onder bepaalde voorwaarden wordt aanvaard, terwijl deze van aard zijn de verdachte ertoe te verplichten zijn zwijgen te staken en het gecreëerde vermoeden te bestrijden. Dit brengt ons bij de tweede component, namelijk, het recht om voor onschuldig te worden gehouden tot bewijs van het tegendeel. Dit recht is expliciet vervat in het reeds genoemde artikel 6, tweede lid, van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens, dat bepaalt dat 'eenieder, die wegens een strafbaar feit wordt vervolgd, voor onschuldig wordt gehouden totdat zijn schuld volgens de wet bewezen wordt'. Het Salabiaku-arrest van 1988 leert evenwel dat het bestaan van feitelijke of wettelijke schuldvermoedens in rechtssystemen op zichzelf niet in strijd is met het vermoeden van onschuld. Wat telt, is dat in elke concrete zaak dit grondrecht wordt gerespecteerd, en dat de rechter niet op automatische wijze uit een wettelijk of feitelijk vermoeden, de schuld afleidt van een verdachte.¹³⁵ Rechteren mogen schuldvermoedens niet automatisch toepassen,

Les droits de la défense en matière pénale, Actes du colloque des 30-31 mai-1er juin 1985, Jeune Barreau de Liège, 1985, 136.

¹³¹ CLOSE, F., *I.c.*, 137.

¹³² QUARRE, PH., *I.c.*, 526. Sommigen maken bezwaren over het begrip «zwijgrecht». Veeleer moet gesproken worden van de mogelijkheid van een ieder te spreken of te zwijgen, daar er in ons recht geen enkel fysiek dwangmiddel bestaat of geoorloofd is dat een dergelijke fysieke actie kan teweegbrengen (CHARLES, R., «Le droit au silence de l'inculpé», *Annales de droit et de sciences politiques*, 1954, 12). Duidelijkheidshalve wordt echter de term «zwijgrecht» gehanteerd.

¹³³ Internationaal Verdrag inzake Burgerrechten en Politieke Rechten, van 19 december 1966, goedgekeurd bij wet van 15 mei 1981, *B.S.*, 6 juli 1983.

¹³⁴ Cass., 13 mei 1986, *Arr. Cass.*, 1985-1986, 558.

¹³⁵ Europees Hof voor de Rechten van de Mens, arrest Salabiaku t/ Frankrijk, 7 oktober 1988, *Publ. Sér. A*, vol. 141-A. «Sur base d'un constat objectif, une personne ne peut pas être réputée responsable sans pouvoir invoquer des moyens de défense. Sa culpabilité ne peut pas être automatique» (DE NAUW, A., *o.c.*, 62).

ook al worden die door een wet opgelegd.¹³⁶ Omwille van de grondrechten moeten rechters m.a.w. de wet naast zich neerleggen.

De mate waarin lidstaten vermoedens kunnen instellen en *a fortiori* de mate waarin rechters (wettelijk opgelegde) vermoedens kunnen laten spelen, is door het Hof vrij vaag omschreven¹³⁷: «It requires States to confine them within reasonable limits which take into account the importance of what is at stake and maintain the rights of the defence»¹³⁸ Blijft het schuldvermoeden van artikel 67bis Wegverkeerswet binnen deze grenzen? Het antwoord is positief, rekening houdende met de mogelijkheid van de nummerplaat houder om het vermoeden te weerleggen met alle middelen.¹³⁹ Het antwoord neigt naar het negatieve, wanneer men daarentegen kijkt naar de zware straffen die kunnen worden opgelegd¹⁴⁰ en de beperkte vrijheid van de rechter in het licht van de bijzondere bewijswaarde verleend aan de vaststellingen van de verbalisant en de automatische toestellen. Ons inziens bestaat er weinig twijfel over het gebrek aan verdragsconformiteit van artikel 67bis Wegverkeerswet en noopt deze bepaling in bijna alle gevallen tot grote alertheid van de zijde van de rechter.

Onze eindconclusie sluit aan bij hetgeen we hierboven schreven over de rechtsfiguur van de processen-verbaal met bewijswaarde van bewijs tot het tegendeel in het licht van artikel 6, tweede lid van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens. De houding van de rechter moet in beide gevallen dezelfde zijn, namelijk een van waakzaamheid en terughoudendheid. Een kritiekloze toepassing van de wettelijk opgelegde normen inzake bewijswaarde en inzake schuld, veronachtzaamt de rechterlijke plicht om internrechtelijke regels te laten wijken voor supranationale normen en aan de grondrechten het belang te geven dat ze toekomt.¹⁴¹

¹³⁶ In tegenstelling tot wat in de Kamer werd aangenomen, is het alleszins niet *ipso facto* verdragsongeldig om een schuldvermoeden in de wet in te schrijven. In de allerlaatste fase van de voorbereidingen van de wet rezen er bezwaren bij leden van de meerderheidspartijen over het gebruik van de term 'vermoeden van schuld' in de tekst van het voorgestelde artikel 67bis Wegverkeerswet. Veeleer beoogt de wet, aldus deze parlementsleden, de instelling van een feitelijk vermoeden, namelijk het vermoeden dat de houder van de nummerplaat de bestuurder van de wagen is. In de huidige tekst staat evenwel letterlijk 'vermoeden van schuld', wat tegen de internationale verdragen zou indruisen. Afgesproken werd de ontwerp-tekst toch goed te keuren en via een nieuwe wet in de winter van 1996 de tekst aan te passen (Hierover dhr. Eerdekens in de Kamer, *Handelingen, Kamer*, 1995-1996, 20 juli 1996, 3503). Niet alle leden van de meerderheid zijn evenwel overtuigd van de noodzaak van een tekstaanpassing (hierover dhr. Reynders in de Kamer, *Handelingen, Kamer*, 1995-1996, 20 juli 1996, 3503), zodat het niet zeker is of de in het vooruitzicht gestelde wetswijziging er komt.

¹³⁷ SPONKEN, Th., «Presumptie van onschuld: de Salabiaku-zaak», *N.C.J.M.*, 1989, 500.

¹³⁸ Cf. par. 28 uit het Salabiaku-arrest.

¹³⁹ Vgl. Europees Hof voor de Rechten van de Mens, arrest Pham Hoang t/ Frankrijk, 25 september 1992, *Publ. Sér. A*, vol. 243.

¹⁴⁰ Vgl. MASSET, A., *l.c.*, 24.

¹⁴¹ Merken we op dat we onder bepaalde voorwaarden principieel niet gekant zijn tegen een weerlegbaar vermoeden van schuld in verkeerszaken en dit omwille van een pragmatisch argument. Wanneer men het de politie niet mogelijk maakt verbalisanten in de vlucht achteraf te identificeren, is de kans groter dat de politie

In beide gevallen verdient het aanbeveling de terzake ontwikkelde rechtspraak van de periode vóór de nieuwe wet als leidraad te gebruiken.

D. De medewerking van rechtspersonen

Wanneer een voertuig aan een rechtspersoon toebehoort, zijn luidens het nieuwe artikel 67ter, eerste lid, Wegverkeerswet, de natuurlijke personen die de rechtspersoon in rechte vertegenwoordigen ertoe gehouden de identiteit van de bestuurder op het ogenblik van de feiten mee te delen of, indien zij die niet kennen, de identiteit van de persoon die het voertuig onder zich heeft.

Ons inziens dient hier grondrechtelijk een onderscheid gemaakt te worden tussen de rechtspersoon-gebruiker van het voertuig en de rechtspersoon-verhuurder van het voertuig. Bij leasingmaatschappijen kan men met grote zekerheid ervan uitgaan dat het voertuig betrokken bij de verkeersovertreding, niet bestuurd werd door natuurlijk persoon werkzaam in de rechtspersoon. De rechtspersoon kan in dit geval als een derde bij de verkeersovertreding worden beschouwd. Deze derde neemt een andere plaats in het strafprocesrecht in dan de verdachte.¹⁴² Ons inziens staat geen beginsel van het strafrecht eraan in de weg dat de derde onder dreiging van een strafsancie tot een bepaalde medewerking wordt gedwongen. De natuurlijke personen, vertegenwoordigers in rechte van een rechtspersoon, die de gevraagde inlichtingen niet verstrekken, of nalaten dergelijke vragen voor te bereiden door het nemen van de nodige maatregelen, kunnen m.a.w. strafbaar worden gesteld, zoals gebeurt in de wet van 4 augustus 1996. Ze worden dan immers niet gestraft voor de gedraging van een ander, maar voor een door hen zelf begaan feit, bestaande in het niet nakomen van de op hen rustende zorgverplichting.¹⁴³

Gevoeliger ligt het wanneer de rechtspersoon ook gebruiker is van het betrokken voertuig, of preciezer, wanneer de natuurlijke personen die het voertuig gebruiken, werkzaam zijn in een bepaalde onderneming. Ook hier zou men een strafrechtelijke veroordeling van de niet-meewerkende zaakvoerders of bestuurders kunnen schragen op het niet voldoen aan een zorgplicht, om uit het vaarwater van artikel 6. E.V.R.M. te blijven.¹⁴⁴ Men zou tevens de parallel kunnen trekken met het misdrijf van het verhinderen van toezicht op de naleving van de diverse sociale wetten, wat in het sociaal recht als een afzonderlijke inbreuk bestaat en ertoe strekt het verzamelen van de bewijselementen te vergemakkelijken. Hoewel deze wetten o.i. een zekere medewerkings-

op het terrein maatregelen gaat nemen om de identificatie op het moment zelf te realiseren, ook al dienen daartoe maatregelen genomen te worden die dieper ingrijpen op de privacy. Te denken daarbij valt aan het camerasysteem van de politie van Lyon dat niet alleen de nummerplaat, maar ook de inzittende fotografeert (*De Morgen*, 29 januari 1994) of aan de praktijk van de politie van Oostende die in 1995 wagens van snelheidsovertreders langs voor fotografeerde, waarbij de gezichten van de inzittenden mee werden gefotografeerd (cf. de vraag van dhr. Ramoudt, *Vr. en Antw., Kamer, B.Z.*, 1994-1995, 14381-15382).

¹⁴² DE SCHUTTER, B., SPRUYT, B., BLONTROCK, P. en DE HERT, P., *o.c.*, 62-63.

¹⁴³ Vgl. Hoge Raad, 29 juni 1993, *N.J.*, 1994, nr. 34, noot Kn.

¹⁴⁴ *Idem*.

plicht t.a.v. de bewijslevering vereisen, ¹⁴⁵ ziet bijvoorbeeld Traest hierin geen enkel probleem. Het bestaan van het misdrijf «verhinderen van toezicht», vergemakkelijkt in zekere zin het verzamelen van de bewijselementen. Toch is er qua omvang van de bewijslast geen wezenlijk onderscheid tussen het gemene strafrecht en het sociaal strafrecht. ¹⁴⁶ De bewijslast en de bewijsvergaring blijven m.a.w. ten laste vallen van de opsporingsambtenaar; het misdrijf van verhindering van toezicht zal dit vergemakkelijken, maar vereist niet de daadwerkelijke medewerking van de verdachte om het misdrijf bloot te leggen.

E. Bezwaren in verband met de persoonlijke levenssfeer

In 1981 besliste de Hoge Raad dat er geen verband is tussen het doen of laten rijden van een auto op de openbare weg en het privé-leven. ¹⁴⁷ In Frankrijk besliste het Hof van Cassatie in 1996 dat het nemen van een foto van de nummerplaat en van de bestuurder van een wagen om verkeers-overtredingen op te sporen, verenigbaar is met het recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer vervat in artikel 8 van het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens. ¹⁴⁸ De annotator bij het arrest onderschrijft de uitspraak, maar stelt bijkomende voorwaarden: de politie dient de foto's vertrouwelijk te behandelen en mag ze bijvoorbeeld niet aan particulieren doorgeven. ¹⁴⁹ In eigen land stelde een rechter recent nog «dat de snelheid van iemands autovoertuig op de openbare weg niet tot één van deze domeinen behoort (bedoeld wordt de persoonlijke levenssfeer), zodat, wanneer niet aangetoond wordt dat een onbemand radartoestel wordt misbruikt om binnen te dringen in iemands privé-leven, het gebruik ervan niet strijdig is met artikel 8, tweede lid, van voormeld verdrag». ¹⁵⁰

In eigen land, en vooral langs Vlaamse zijde, werd het argument van de privacy in het verkeersdebat niet steeds op enthousiasme onthaald. Daarbij worden o.i. evenwel twee zaken over het hoofd gezien. Het privacy-argument gaat immers verder dan angst om bijvoorbeeld in een prostitutiebuurt in de wagen met inzittenden gefotografeerd te worden. *Primo*, is er een technisch aspect. Foto's van nummerplaten maken het mogelijk de natuurlijke persoon, houder van de wagen, te identificeren. Dergelijke foto's vormen bijgevolg persoonsgegevens in de zin van de wet van 8 decem-

ber 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens. De plichten vervat in deze wet dienen dan ook te worden nageleefd telkens als de foto's worden opgenomen in een gesystematiseerd bestand of worden ingelezen in een databank. ¹⁵¹ De toepassing van de genoemde wet en de bevoegdheden van de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer ter zake worden in de wet van 4 augustus 1996 bevestigd. Het vierde lid van het nieuwe artikel 62 Wegverkeerswet verplicht de Koning advies in te winnen van de Commissie telkens als Hij de nadere regeling van het gebruik, de raadpleging of de bewaring van de gegevens, verkregen met de automatisch werkende toestellen, overweegt.

Secundo, is er een politieel aspect. Met de digitalisering van beelden wordt het eenvoudiger om wegcamera's via een computer op te dragen bepaalde wagens aan de hand van hun nummerplaat in het oog te houden, wat het in de toekomst mogelijk zal maken om zeer vergaande persoonscontroles uit te voeren. Nu reeds bestaat het gevaar dat door het plaatsen van een groot aantal camera's met volgfunctie, volledige mobiliteitspatronen van individuen worden uitgetekend, wat overigens door de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer werd opgemerkt. ¹⁵² Een oorspronkelijk verbod op de inschakeling van camera's in een netwerk werd met technische argumenten uit de uiteindelijke tekst gelicht. ¹⁵³ O.i. is een wetgeving op onbemande automatisch werkende toestellen zonder waarborgen tegen netwerkobservatie onvolledig. Of het nieuwe vijfde lid van artikel 62 Wegverkeerswet, dat op initiatief van de bevoegde staatssecretaris werd toegevoegd, elk misbruik ter zake uitsluit en voldoende waarborgen inbouwt, is niet zeker. ¹⁵⁴

Er staan nog meer privacy-waarborgen in de nieuwe wet. ¹⁵⁵ Hier valt evenwel alleen op te merken dat de wet behou-

¹⁴⁵ Vgl. Corr. Charleroi, 3 juni 1982, *J.T.T.*, 1981, 360.

¹⁴⁶ TRAEST, PH., «Bewijslast in strafzaken» in *Actuele problemen van Strafrecht*, Interuniversitaire reeks Criminologie en Strafwetenschappen, nr. 15, Antwerpen, Kluwer Rechtswetenschappen, 1988, 110-111.

¹⁴⁷ Hoge Raad, 27 oktober 1981, *N.J.*, 1982, nr. 158.

¹⁴⁸ Cass.Fr., 7 mei 1996, *Gaz. Palais*, 22-24 september 1996, 16, noot.

¹⁴⁹ Men leze eveneens de commentaar van DELMAS SAINT-HILAIRE, J.-P., in *Rev. Sc. Crim.*, 1995, juli-sept., 586-588 bij Pol. Cannes, 9 mei 1994. Deze uitspraak lag aan de basis van het genoemd cassatiearrest van Cass. Fr. 7 mei 1996. De politierechtbank had de fotoregistratie van de rijkswacht op nog een tweede grond verworpen: de ontstentenis van een wettelijke basis die tot 1995 alleen bestond uit enkele circulaires. Hieraan kwam een einde met de Franse wet van 21 januari 1995. Over deze wet: DE HERT, P., «De Franse politie in het jaar 2000», *Politeia*, 1994, nr. 4, 14.

¹⁵⁰ Corr. Antwerpen, 26 april en 27 juni 1991, *T. Vred.*, 1991, 220.

¹⁵¹ Cf. Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer, advies nr. 14/95 van 7 juni 1995 betreffende de toepasselijkheid van de wet van 8 december 1992 tot bescherming van de persoonlijke levenssfeer ten opzichte van de verwerking van persoonsgegevens op beeldopnamen, en de gevolgen ervan, *Computerrecht*, 1995, nr. 6, 287-289. Hierover: DE HERT, P., DE SCHUTTER, O., en GUTWIRTH, S., «Pour une réglementation de la vidéosurveillance», *J.T.*, 1996-1997, 569-579; BRULIN, H., «Défense et illustration de la loi belge sur la protection de la vie privée appliquée à la vidéosurveillance», *Dr. Inf. Téléc.*, 1996, nr. 3, 66-82. Deze situatie maakt de verkeersfoto's niet strijdig met de mensenrechten, maar toont duidelijk de band aan met de persoonlijke levenssfeer. Het flitsen van een wagen kan op zich geen enkel probleem inhouden voor de persoonlijke levenssfeer en kan in regel zijn met de genoemde wet, maar later gebruik ervan kan hiermee strijden. Denken we maar aan het doorgeven van politiefoto's aan particulieren of het langer behouden van de beelden dan noodzakelijk.

¹⁵² Punt 8 van het advies.

¹⁵³ DE HERT, P. en GUTWIRTH, S., «Camera's en de noodzakelijke ontgroening van de Privacywet», *R.W.*, 1994-1995, 110-113.

¹⁵⁴ Dit vijfde lid luidt: «Onverminderd de bepalingen van artikel 29 van het Wetboek van Strafvordering, mogen de toestellen en de inlichtingen die deze toestellen verstrekken, slechts worden gebruikt voor gerechtelijke doeleinden in verband met de bestraffing van de overtredingen van deze wet en haar uitvoeringsbesluiten, begaan op de openbare weg, alsook met het oog op de regeling van het wegverkeer».

¹⁵⁵ Cf. DELVAL, P., en DE HERT, P., *l.c.*, 9.

dens het inbouwen van waarborgen, weinig privacy-relevante keuzen maakt, maar deze doorschuift naar de toekomst en de beslissingsbevoegdheid voor een groot deel legt bij de Koning. Een glashelder verbod op netwerkgebruik van de onbemande toestellen wordt niet ingeschreven; evenmin wordt een keuze gemaakt tussen flits- of fotocamera's en videocamera's, terwijl laatstgenoemde meer misbruiken mogelijk maken en ook werken wanneer geen overtredingen worden begaan.¹⁵⁶ De bevoegde staatssecretaris heeft aangegeven geen voorstander te zijn van de inschakeling van verkeersvideoradars.¹⁵⁷ Een eenvoudig uitvoeringsbesluit bij de wet van 4 augustus 1996 is evenwel voldoende om de videoradars onder de voorwaarden van de wet te legitimeren, en nu reeds wordt er op de bevoegde staatssecretaris druk uitgeoefend om zo'n uitvoeringsbesluit uit te brengen, gezien een aantal beperkingen van de foto(flits)radar en met het oog op het permanent observeren van de straten in de strijd tegen bijvoorbeeld carjacking.¹⁵⁸

F. De mogelijkheid om (onaangekondigd) bestuurders te verrassen

Ondanks grote weerstand van de Franstalige parlementsleden¹⁵⁹, maakt de wet in beginsel onaangekondigde bemande en onbemande radarcontrole mogelijk.¹⁶⁰ Over de

¹⁵⁶ DE HERT, P. en GUTWIRTH, S., l.c., 110-113.

¹⁵⁷ Verslag namens de commissie voor de financiën en de economische aangelegenheden, uitgebracht door de heer Happart, *Gedr. St., Senaat*, 1995-1996, 362/7, 33. In een eerste fase zijn alleen de verkeersovertredingen in aanmerking genomen, aangezien hiervan algemeen erkend is dat de vaststelling juridisch en technisch onduidelijk en volkomen betrouwbaar kan gebeuren met fotografische beeldregistratie van de elementen van de overtrekking. Dit verklaart waarom, ondanks aandringen van de rechtsleer, niet wordt gedacht aan overtredingen zoals het verbod in te halen (art. 17,2 verkeersreglement), het niet houden van een voldoende veiligheidsafstand (art. 18 verkeersreglement) en een tolpost voorbijrijden zonder te stoppen (Cf. Romain Poté in de *Verkeersspecialiste*, 1996, september).

¹⁵⁸ Dhr. Ansoms in de Kamer, *Handelingen, Kamer*, 1995-1996, 20 juni 1996, 2335.

¹⁵⁹ De bevolkingsdichtheid in Vlaanderen is groter en de oppervlakte is kleiner, zodat het Vlaamse Gewest niet alleen meer inwoners telt, maar ook het autoverkeer drukker is dan in Wallonië. Sommige, vooral Franstalige parlementsleden, poogden tevergeefs via amendementen in de wet in te schrijven dat de overheid steeds, d.w.z. altijd passende verkeerstekens dient aan te brengen, om de weggebruikers te wijzen op de aanwezigheid van automatische controletoeestellen. In een vorige legislatuur had de Senaat eenzelfde voorstel gestemd (*Gedr. St., Senaat, B.Z.*, 1993-94, 875/5). Men leze verder de verantwoording bij amendement nr. 12 van de heren Vande Haute en Wauthier, *Gedr. St., Kamer*, 1995-1996, 577/4, 1.

¹⁶⁰ Bij wijze van compromis werd wel in de wet ingeschreven dat voor de onbemande controles overleg dient te geschieden met de gewestelijke, provinciale of gemeentelijke overheden. Deze kunnen also onder meer beslissen borden te plaatsen om controles toch aan te kondigen (*Gedr. St., Senaat*, 1995-1996, 362/8, 5). Onbemande camera's kunnen bijgevolg slechts worden geïnstalleerd met akkoord van de betrokken wegbeheerders (gemeenten, provincies en gewesten). «De toekomst zal uitwijzen welke wegbeheerders van dit vernieuwd verkeerstoezicht wensen gebruik te maken» (Antwoord van de Staatssecretaris op de vraag van dhr. Annemans, *Vr. en Antw., Kamer*, 1996-1997, 9573).

vraag of een verrassingselement in de verkeerscontrole preventief kan worden genoemd en over de vraag of dergelijke verrassingscontroles verenigbaar zijn met onze rechtstaatelijke principes, lopen de meningen uiteen. De rechtspraak beantwoordt de tweede vraag alleszins positief, zij het onder voorwaarden.¹⁶¹ M.b.t. eerstgenoemde vraag huldigt de nieuwe wet de premisse dat enkel een verrassingseffect een langdurige preventieve werking heeft.¹⁶² Of de eerste vraag hiermee afdoende beantwoord wordt, lijkt twijfelachtig. Orwell's dubbel taalgebruik lijkt niet veraf. Waarom niet eerlijk toegeven dat de wet een uitgesproken repressieve invulling mogelijk maakt? Tot nader orde betekent 'preventie' de keuze voor andere middelen dan repressie om een bepaald doel te bereiken. De optie om geen borden te plaatsen en overtreders in de eerste plaats via sancties aan te pakken, is ondubbelzinnig repressief.¹⁶³

De staatssecretaris schijnt aan te geven dat door de praktische modaliteiten van de onbemande controles het uiteindelijk niet zo'n vaart zal lopen met de *big-brother*-samenleving.¹⁶⁴ De tegenstanders van de verrassingscontroles zijn met de nieuwe wet evenwel niet ontwapend. De inspraak van de lokale overheden is, zoals gezien gegarandeerd, maar er

¹⁶¹ «Overwegende dat, noch het onaangekondigde karakter van de controle (...) indruisen tegen enige wet, tegen de menselijke waardigheid of de rechten van verdediging en aan het bewijsmiddel evenmin een bedrieglijk karakter verlenen» (Corr. Antwerpen, 26 april en 27 juni 1991, *T. Vred.*, 1991, 220 met verwijzing naar Cass., 17 augustus 1979, *Pas.*, 1979, I, 1309). Cf. de constante rechtspraak van het Europees Hof van de Rechten van de Mens sedert 1978 (Europees Hof voor de Rechten van de Mens, arrest Klass e.a., 6 september 1978, *Publ. Sér. A*, vol. 28). Over de zaken Klass, Malone, Lüdi en het recht te verrassen: mijn «De strafprocesrechtelijke voorstellen inzake computercriminaliteit», *D.D.*, 1993, nr. 1, 7-28 en «Europese rechtspraak inzake dwangmiddelen, politietap, gevangenis, politiegeweld, terrorisme, voorlopige hechtenis, anonieme getuigen, etc.», *Vigiles*, 1996, nr. 4, 26-37.

¹⁶² Vgl. «Het heeft geen zin om preventie en repressie tegen elkaar uit te spelen: een aangepaste repressie maakt deel uit van de preventie en een repressief beleid dat op een aangepaste wijze gevoerd wordt en dat consequent en langdurig wordt volgehouden, is een absolute voorwaarde om bij weggebruikers de duurzame mentaliteits- en gedragsverandering te bereiken waarover zoveel gesproken wordt» (uit de Toelichting bij het wetsvoorstel betreffende de expliciete wettelijke erkenning van bemande en onbemande automatisch werkende toestellen en betreffende het efficiënt gebruik ervan bij de regeling van het wegverkeer en bij de controle van de verkeersmisdrijven, *Gedr. St., Kamer*, 1995, B.Z., 43/1, 1).

¹⁶³ Of het plaatsen van borden in alle geval contraproductief is, valt bovendien te betwijfelen. Vgl. «Ceux qui veulent absolument empêcher la présence de panneaux d'avertissement sont ceux qui préfèrent punir l'infraction plutôt que de l'éviter. Placer des panneaux qui annoncent des radars produirait un résultat dissuasif important, cela préviendrait les excès de vitesse et le franchissement de feux rouges dans des carrefours dangereux. On pourrait d'ailleurs placer de tels panneaux même là où il n'y a pas de radars, ce qui serait d'ailleurs moins coûteux que de placer des radars» (dhr. Moureaux in *Handelingen, Kamer*, 1995-1996, 20 juli 1996, 3509).

¹⁶⁴ «Hij merkt bovendien op dat de vaste toestellen vrij goed zichtbaar zijn en dat er zelfs geen echt verrassingseffect zal zijn, ook al worden ze niet aangekondigd. Dat verrassingseffect kan evenwel nog steeds worden bereikt met controles door agenten die lichte camera's hanteren» (*Gedr. St., Kamer*, 1995-1996, 577/7, 11). Tevens *Gedr. St., Senaat*, 1995-1996, 362/7, 13.

zijn nog meer wapens. Via een vraag in het Vlaamse Parlement, verkreeg een parlements lid van de Vlaamse minister van openbare werken, vervoer en ruimtelijke ordening, de publicatie van een lijst van de plaatsen in Vlaanderen waar nu reeds onbemande roodlichtcamera's staan.¹⁶⁵ Sommige verzekeringsmaatschappijen verspreiden deze lijst, onder hun klanten. Of hoe via het Parlement, het verrassingselement in de wet van 4 augustus 1996 wordt geneutraliseerd.

G. De wil om te vervolgen

De wet geeft een belangrijke aanzet tot de coördinatie van het veiligheidsbeleid en verplicht tot overleg door de bevoegde gerechtelijke, politionele en administratieve overheden over de plaatsing en het gebruik van onbemande radars.¹⁶⁶ De beslissing om dergelijke radars te plaatsen, wordt inderdaad het best niet alleen aan de politie overgelaten. Een politiecommissaris merkte, naar aanleiding van een bevraging van de politiediensten over de behoefte aan onbemande radars¹⁶⁷, op dat niet te snel tot de behoefte aan een camera mag worden besloten. Rotondes zijn vaak interessanter, maar de beslissing hierover ligt bij de wegbeheerders, niet bij de politie. Ten tweede werd opgemerkt dat het plaatsen van onbemande camera's inzake snelheid niet zo doeltreffend lijkt als de mobiele controles. «De haalbaarheid van de totale afwerking van alle overtredingen, gaande van de opstelling van het initiële proces-verbaal tot de aanmaning tot betaling van een minnelijke schikking of geldboete, speelt ook hier een grote rol». Deze opmerking legt de vinger op de wonde van de repressieve verkeersveiligheid. Het werk van de machines is niets zonder het werk van de mens. Zonder vervolgingsbeleid is doeltreffend verkeers-toezicht onmogelijk.¹⁶⁸ Studies leren dat zowel de gemeentepolitie als de rijkswacht in een aanzienlijk aantal gevallen nalaten te verbaliseren. Het gevolg dat eraan gegeven wordt door parket en zetelende magistratuur blijkt bovendien zeer afhankelijk van de individuele magistraat.¹⁶⁹ Dertig procent van de bij middel van processen-verbaal vastgestelde

verkeersovertredingen wordt op die wijze geseponneerd.¹⁷⁰ Door de richtlijnen inzake verkeersvervolgning van het college van de procureurs-generaal en door de versterkte bewijskracht van technische vaststellingen, kunnen divergenties worden weggenomen. Feit blijft dat een wet niet werkt zonder de wil om ze te laten werken en de wil tot samenwerking hiertoe. Het regelmatig overleg, opgelegd door de wet van 4 augustus 1996, dient bij voorkeur te worden opgelegd voor de gehele problematiek van de verkeersveiligheid, en niet alleen voor de onbemande radars.¹⁷¹

H. Administratieve afhandeling van verkeersdelicten

Een andere, meer radicale, oplossing om tot een effectievere repressieve verkeerspolitiek te komen, biedt de zgn. administratieve afhandeling van verkeersdelicten, zoals nu reeds beoogd wordt in sommige gemeenten door parkeerboeten te vervangen door zgn. retributies, een eufemisme dat niet alle rechters genegen is.¹⁷² Op deze wijze hoeft er niet meer samengewerkt te worden, maar doet de politie nagenoeg alles zelf. Twee voorstellen om nagenoeg alle verkeersovertredingen administratief te bestrijden, werden in 1996 aan de Kamer voorgelegd.¹⁷³ De initiatiefnemers koppelen dit alternatief handhavingssysteem vast aan de introductie van onbemande camerasystemen. Het verschijnsel dat de parketten nu reeds veel processen-verbaal seponeren, zal toenemen, met de toename van processen-verbaal door de inzet van onbemande camera's. Dit noopt tot een systeem van versnelde administratieve beteugeling van verkeersmisdrijven met forfaitaire boeten, waarbij de overtreder staande gehouden wordt door de vaststellende overheid die onmiddellijk de forfaitaire sanctie oplegt, of deze toezendt wanneer geen staande houding heeft plaatsgevonden. Slechts in geval van betwisting wordt de stap naar het parket (fase van de minnelijke schikking) of, in voorkomend geval naar de politierechtbank (fase van het strafonderzoek) gezet. Dit trap-penschema ontlast politierechtbanken en parketten van een massa werk en stelt hen in staat zich te concentreren op de zware verkeersmisdrijven.¹⁷⁴

De idee om bepaalde misdrijven in enigerlei mate te onttrekken aan het klassieke penaal systeem en toe te vertrouwen aan administraties (of aan de politie die autonoom boe-

¹⁶⁵ Hierover het antwoord op de vraag van dhr. DECALUWE, *Vr. en Antw., Vlaams Parlement*, 29 november 1996, nr. 5, 447-448.

¹⁶⁶ Cf. Zevende lid van artikel 62 Wegverkeerswet, ingevoerd door artikel 8 van de Wet van 4 augustus 1996. Het overleg komt tegemoet aan de eisen van onze federale staatsstructuur. Terwijl verkeersveiligheid een federale bevoegdheid vormt, is wegbeheer een gewestbevoegdheid. Toen het ontwerp voor de eerste maal naar de Raad van State werd verstuurd, had de federale regering de gewestregering over het hoofd gezien. Na kritiek ter zake van de Raad van State heeft de regering de gewestregeringen wel om advies gevraagd. De Vlaamse regering heeft een positief advies uitgebracht, haar Waalse tegenhanger een negatief (hierover dhr. Van Hoorebeke in *Handelingen, Kamer*, 1995-1996, 20 juni 1996, 2343).

¹⁶⁷ Hierover: DELVAL, P. en DE HERT, P., *l.c.*, 9.

¹⁶⁸ Het overlegcentrum voor gemeentelijk verkeersbeleid wees er al in 1991 op dat er in de eerste plaats een politiewil (en parketwil) moet zijn om een doeltreffend verkeerstoezicht te houden. Binnen elk korps dient een verkeerscoördinator te worden aangeduid die voor bepaalde toezichtsacties de instemming vraagt van het parket en daarmee de nodige afspraken maakt (Overlegcentrum voor gemeentelijk verkeersbeleid, «Aanbeveling voor een gericht verkeerstoezicht», *De Politieofficier*, 1991, 3, 77).

¹⁶⁹ KELLENS, G., «De repressie van de verkeersinbreuken», *De Politieofficier*, 1993, nr. 8, 33-48.

¹⁷⁰ Cf. *Vr. en Antw., Kamer*, 1992-1993, GZ, 69, 6509.

¹⁷¹ In dezelfde zin ANSOMS, J., Toelichting bij het «wetsvoorstel betreffende de versnelde beteugeling van de verkeersmisdrijven door de inning van forfaitaire verkeersboeten», *Gedr. St., Kamer*, 1995-1996, 462/1, 4. Een eerste stap in deze richting werd door de bevoegde staatssecretaris gezet, door van het thema van de verkeersveiligheid een onderdeel van het provinciaal vijfhoeksoverleg te maken (Hierover dhr. Cuyt in *Handelingen, Kamer*, 1995-1996, 20 juni 1996, 2339).

¹⁷² Vgl. Vred. Luik, 22 april 1996, *J.L.M.B.*, 1997, 420.

¹⁷³ Wetsvoorstel betreffende de versnelde beteugeling van de verkeersmisdrijven door de inning van forfaitaire verkeersboeten, *Gedr. St., Kamer*, 1995-1996, 462/1; Wetsvoorstel betreffende de administratiefrechtelijke afdoening van sommige inbreuken op de wetgeving inzake het wegverkeer, *Gedr. St., Kamer*, 1995-1996, 561/1. Hierover: Dhr. Ansoms en Cuyt in *Handelingen, Kamer*, 1995-1996, 20 juni 1996, 2335 en 2340.

¹⁷⁴ Dhr. Ansoms in *Handelingen, Kamer*, 1995-1996, 20 juni 1996, 2336.

ten kan voorstellen), werd in het verleden door sommigen verdedigd op morele gronden. Niet alle misdrijven vertonen dezelfde aard, niet alle misdrijven zouden de sociale orde in gevaar brengen.¹⁷⁵ Vandaag staat het pleidooi voor de administratieve handhaving volledig in het teken van de door de overheid beoogde effectiviteit, volgend op de vaststelling dat de door haarzelf bewerkstelligde volledige penalisering van het maatschappelijk leven leidde tot een implosie van het repressief systeem.¹⁷⁶ Alleszins herbepaalt de administratieve afdoening van verkeersdelicten het delicate evenwicht tussen de procesrechten en de rechten van de verdediging en de behoefte aan efficiëntie van justitie. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens heeft in zijn arresten Öztürk (1984), Lutz (1987) en Bendenoun (1994) begrip getoond voor de lidstaten die, geconfronteerd met veelvuldige inbreuken op de strafwet, het jurisdictioneel apparaat administratief wensen te ontlasten en de voorwaarden aangegeven waaronder het vervolgen en beteugelen van bepaalde inbreuken door administratieve autoriteiten als verenigbaar met het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens kan worden beschouwd.¹⁷⁷ In het arrest Bendenoun werd zelfs aanvaard dat onder bepaalde (proces)voorwaarden ook hoge sancties administratief kunnen worden opgelegd, zolang het maar om veelvuldig voorkomende misdrijven gaat.¹⁷⁸

In Nederland werd in 1989 een systeem van administratiefrechtelijke handhaving van kleine verkeersmisdrijven ingevoerd.¹⁷⁹ In een belangwekkende studie toetst A. Masset deze wet aan de inhoud van Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en komt daarbij tot een negatief eindoordeel: «L'examen juridique que nous avons mené ci-avant nous a conduit à émettre de sérieuses réserves, voire à rejeter expressément certaines modalités, peut-être celles qui ne sont voulues le plus efficace, du système mis en place par la loi Mulder».¹⁸⁰ *Prima facie* schijnen de punten van kritiek niet aanwezig te zijn in de twee voorstellen die bij ons ter tafel liggen, maar het spreekt voor zich zelf dat een grondige studie zich opdringt, te meer daar de wet Mulder als een voorbeeld voor de Belgische initiatieven naar voren wordt geschoven.

I. Snelheidsbegrenzers en het economisch belang achter het verkeer

Spreeken over verkeersveiligheid verplicht tot een reflectie over het maatschappelijk en vooral economisch belang dat achter het verkeer schuilgaat. De bloedige ongevallen in West-Vlaanderen, enkele jaren geleden, met vrachtwagens die in de dichte mist te snel en te dicht opeenrijden, vragen meer dan repressieve maatregelen gericht op het bumperrijden. In een scherp artikel toont de Fransman D. Brous-

solle aan dat, ondanks de verscherpte wetgeving en ondanks de jaarlijkse doden als gevolg van te snel rijdend vrachtvervoer, vrachtwagenchauffeurs in feite straffeloos zijn, als gevolg van een circulaire die de politie verbiedt de snelheid te controleren op basis van tachygrafen.¹⁸¹ Vrachtwagens worden bovendien zelden geflitst door camera's omdat hun maximumsnelheden lager liggen dan die van gewone persoonswagens. Het economisch belang van het vrachtvervoer, alsmede de dreiging met blokkades, liggen aan de basis van deze circulaire.

Bij ons getuigen de cijfers wel van een daadwerkelijke controle op vrachtwagenbestuurders¹⁸² en aanvaardt de rechtspraak dat tachygraafschijven tot bewijs van snelheidsovertredingen kunnen gebruikt worden.¹⁸³ Toch kan zeker in het verleden niet van een coherent beleid worden gesproken t.a.v. het vrachtvervoer. De inspecteurs van de administratie vervoer gaan nauwelijks of niet tot (*a posteriori*) controles over bij ongevallen waarbij vrachtwagenchauffeurs zijn betrokken.¹⁸⁴ Tevens schrikt de bevoegde minister ervoor terug om het puntenrijbewijs dat bij wet is ingevoerd, bij uitvoeringsbesluit effectief te maken.¹⁸⁵

De vraag waarom de invoering van de snelheidsbegrenzer niet wordt overwogen voor gewone wagens, is geenszins naïef. Als snelheidsovertredingen volgens Via Secura 52,8% van de overtredingen uitmaken, waarom dan nog snelle wagens bouwen, eerder dan via dure verkeersradars en inzet van politiemensen dit euvel te bestrijden? Blijkbaar is een en ander aan het veranderen. Sedert 1 maart 1995 – en voor het nationaal vervoer vanaf 1 januari 1996 – is bij ons en in de rest van Europa een snelheidsbeperker verplicht gemaakt voor bepaalde vrachtwagens (plus 12 ton) en autobussen (plus 10 ton).¹⁸⁶ Toch zijn we nog veraf van het veralgeme-

¹⁸¹ BROUSSOLLE, D., «Poids lourds sans contrôle», *Le Monde*, 15 december 1994. Voordien werd het bewijs van snelheidsovertredingen op basis van tachygraafschijven wel aanvaard (Antwoord van Le Garde des Sceaux op een parlementaire vraag, *Droit Pénal*, 1992, maart, 4).

¹⁸² Bijvoorbeeld verbaliseerde de rijkswacht in 1991 7563 vrachtwagenbestuurders tijdens controles op de rij- en rusttijden (Antwoord op vraag van dhr. Cuypers, *Vr. en Antw.*, *Senaat*, 1992-1993, 1062; *Panopticon*, 1993, 254).

¹⁸³ Pol. Hasselt, 5 mei 1982, *T. Vred.*, 1986, 140. Over de tachygraaf: K.B. van 13 juli 1984 houdende uitvoering van de verordening nr. 1463/70 van de Raad van de Europese Gemeenschappen van 20 juli 1970, opgeheven door die van 20 december 1985 nr. 3281/85 betreffende de invoering van een controleapparaat bij het wegvervoer, *B.S.*, 4 oktober 1984. Hierover BAUGNIET, R., «De tachygraaf», *De Politieofficier*, 1993, nr.3, 39 e.v. Over het gebruik van de tachygraaf voor andere politieke doeleinden (onder meer bewegingsprofielen van de verdachte chauffeur: «Handel en wandel van truckers gecontroleerd», *Alg. Politieblad*, 1993, nr.38-9).

¹⁸⁴ Cf. de informatie verstrekt door het ministerie van verkeer, opgenomen in *Bulletin Social*, 1994, december, 15.

¹⁸⁵ Cf. artikel 39 van de wet van 18 juli 1990 tot wijziging van de wet betreffende de politie van het wegverkeer, *B.S.*, 8 november 1990.

¹⁸⁶ Eerstgenoemden kunnen niet sneller dan 85 per uur en de tweeden slechts 100 per uur (K.B. van 17 februari 1995, *B.S.*, 24 februari 1995, gewijzigd door K.B., 15 maart 1995, *B.S.*, 30 maart 1995). Voor Frankrijk: Arrêté du 18 octobre 1994 relatif à la limitation par construction de la vitesse maximale de certaines catégories de véhicules à moteur en service, *J.O.*, 3 november 1994 en Dé-

¹⁷⁵ Een kritische weergave van deze argumenten geeft: DE NAUW, A., *o.c.*, 34-36.

¹⁷⁶ DE NAUW, A., *o.c.*, 40-41.

¹⁷⁷ DERUYCK, F., *o.c.*, 109-123.

¹⁷⁸ E.H.R.M., arrest Bendenoun, 24 februari 1994, *Publ. Sér. A*, vol. 284; DERUYCK, F., *o.c.*, 109-123.

¹⁷⁹ De zgn. Wet Mulder: Wet 3 juli 1989 op de administratiefrechtelijke handhaving van verkeersvoorschriften, *Stb.*, 1989, 300.

¹⁸⁰ MASSET, A., *l.c.*, 21-22.

nen van deze maatregel tot alle voertuigen¹⁸⁷ en durft bij voorbeeld Frankrijk niet verder gaan dan een snelheidsbeperking op te leggen aan jonge bestuurders.¹⁸⁸ Op dezelfde wijze stelt de buitenstaander zich de vraag of een veiligheids-politiek tegen rijden onder invloed van drank of drugs¹⁸⁹, kan lukken als de culturele aanmoediging tot deze produkten blijft bestaan.¹⁹⁰

J. De ernst van de straffen en de rol van het strafrecht

De wet bevat zeer zware straffen voor de verscheidene delicten. De oppositie heeft dan ook niet geaarzeld om de gevangenisstraffen in reliëf te stellen met de oriëntatienota van de minister van Justitie waarin staat te lezen dat de gevangenisstraffen van minder dan zes maanden niet worden uitgezet.¹⁹¹ Ook werd een omkering van de waardenhiërarchie aan de kaak gesteld door de voorgestelde straffen te vergelijken met strafbepalingen in het Strafwetboek.¹⁹² Deze vergelijking leert dat de voorgestelde straffen erg hoog liggen. Het geeft aan dat de wetgever via de hoogte van de strafmaat het vervolgingsbeleid tracht te sturen. De zware straffen op de zgn. preventieve incriminaties geven bovendien een trendbreuk aan in het denken over het strafrecht, waarbij het voorbereiden van een misdrijf of de poging hiertoe, op dezelfde lijn wordt geplaatst met het daadwerkelijk aan-tasten van het beschermd rechtsgoed. Impulsiviteit op moreel vlak wordt een risico.¹⁹³ In het bijzonder valt boven-

cret du 6 septembre 1995, *Gaz. Palais*, 1995, II, *Lég.*, 734. Ook is er een voorstel in de maak om de aansprakelijkheid van werkgevers in de transportsector voor verkeersovertradingen van tewerkgestelden, aan te scherpen (Wetsvoorstel betreffende het wegvervoer door bestuurders in dienstverband, *Gedr. St., Kamer*, 1995-1996, 562/1). Zie over de huidige situatie onder meer FAURE, M., *l.c.*, 146-147.

¹⁸⁷ Een resolutie in die zin werd aan de Kamer voorgelegd, ondanks tegenkanting van de minister, *Bulletin Social*, 1995, januari, 12.

¹⁸⁸ Décret 5 mai 1994, *Gaz. Palais*, 1994, I, *Lég.*, 359.

¹⁸⁹ Cf. het recente wetsontwerp tot bestraffing van het rijden onder invloed van «stoffen die een invloed kunnen hebben op het rijgedrag» (illegale drugs of overdaad aan geneesmiddelen) op dezelfde wijze als rijden onder invloed van alcohol en tot het verlenen van de bevoegdheid aan de politie om hierop te testen via speekseltesten en nadien urine- of bloedproef («Rijden na drugsgebruik vanaf najaar strafbaar», *De Standaard*, 8 maart 1997).

¹⁹⁰ KELLENS, G., *l.c.*, 35.

¹⁹¹ Hierover dhr. Verwilghen in *Handelingen, Kamer*, 1995-1996, 20 juli 1996, 3507.

¹⁹² Het strafwetboek bepaalt voor misdrijven zoals het achterlaten van kinderen in behoeftige toestand (art. 360bis), verlaten van de familie (art. 391bis), het gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg met slagen of verwondingen tot gevolg (art. 420) en het verzuim hulp te verlenen aan iemand (art. 422bis), beduidend lagere straffen, namelijk gevangenisstraf van acht dagen tot zes maanden en/of geldboeten van 50 frank tot 500 frank., dan bijvoorbeeld de 20.000 tot 200.000 frank op het bezitten van een radarverklikker (Cf. Verslag namens de commissie voor de financiën en de economische aangelegenheden, uitgebracht door de heer Happart, *Gedr. St., Senaat*, 1995-1996, 362/7, 33). Hierboven bleek reeds dat de voorgestelde straffen in de regel zwaarder zijn dan de overige 'zware overtredingen' van de Wegverkeerswet.

¹⁹³ Tot voor kort werd aangenomen dat het strafbaar stellen van gedragingen die geen eigenlijke krenking van de rechtsorde inhoud-

dien het criminaliseren van de technologie op: deze is niet meer waardenneutraal, maar slecht of goed. Van de burger wordt een grote produktkennis verwacht, aansluitend bij zijn rechtsgevoel. Het louter bezitten van bepaalde, intrinsiek incivieke artefacten, maakt hem tot een misdadiger.¹⁹⁴

De wet van 4 augustus is geen alleenstaand geval, maar een exponent van een ruimer beleid ontwikkeld door de bevoegde Staatssecretaris¹⁹⁵. Vraag is evenwel of dit beleid tegemoet komt aan de in 1993 door Kellens geuite kritieken.¹⁹⁶ Deze auteur wees onder meer op het beperkte beïnvloedingsvermogen van het strafrecht. Het strafrecht, welke ook de ernst moge zijn van de door het parlement geformuleerde straffen, blijkt geen doorslaggevende invloed te hebben op het rijgedrag van de bestuurder. Dit geloof gaat voorbij aan autoregulatie van elk bestuurder ('ik heb er geen belang bij de andere te negeren'), de invloed van andere systemen, zoals het verzekeringsrecht¹⁹⁷ of het fiscaal recht¹⁹⁸

den, een eerder uitzonderlijk element van de strafrechtelijke politiek vormt (VAN DEN WYNGAERT, C., *o.c.*, 189). De meest recente bevindingen spreken dit tegen. De wetgever formuleert steeds meer misdrijven, gekenmerkt door het ruime karakter van hun materiële elementen en het beperkte karakter van hun morele elementen, waarvan men steeds sneller gaat vermoeden dat ze aanwezig zijn. Hierover onder meer DE NAUW, A., *o.c.*, 28.

¹⁹⁴ Naar verluidt zou in IJsland de massale verspreiding van radar detectoren worden aangemoedigd. Deze functioneren dan als een soort branddetector en geven de bestuurder aan dat hij vaart dient te verminderen. Waar of niet waar, het voorbeeld geeft alleszins aan dat het moraliseren van de techniek vaak ongegrond is. Een heroriëntering van de techniek in een ander menselijk project is bijna steeds mogelijk.

¹⁹⁵ Cf. dhr. Cuyt in *Handelingen, Kamer*, 1995-1996, 20 juni 1996, 2339. Het federaal regeringsprogramma stelt een pakket maatregelen in het vooruitzicht ten behoeve van de fietsers en voetgangers om langzaam verkeer veilig en aantrekkelijker te maken (hierover antwoord op de vraag van dhr. Van Dienderen, *Vr. en Antw., Kamer*, 1996-1997, 9572). Alleen al voor 1996 kan melding worden gemaakt van volgende wapenfeiten: a. het Koninklijk Besluit van 14 maart 1996 op de voorrang van voetgangers op oversteekplaatsen, onmiddellijk gevolgd door een ministeriële omzendbrief van 24 maart 1996 met aanbevelingen naar de gemeenten om de verkeersveiligheid van de voetgangers te verbeteren (*B.S.*, 29 maart 1996); b. Het Koninklijk Besluit van 29 mei 1996 dat de installatie van veiligheids gordels en kinderzitjes verplicht (*B.S.*, 20 juni 1996); c. de introductie van het thema van verkeersveiligheid in het provinciaal vijfhoeksoverleg. Ook de verlaging van de maximumsnelheid in de bebouwde kom op 1 januari 1993 van 60 tot 50 kilometer per uur, die leidde tot een daling van het aantal letselgevallen binnen de bebouwde kom met 16 procent (dhr. Cuyt, *l.c.*, 2339).

¹⁹⁶ KELLENS, G., *l.c.*, 40.

¹⁹⁷ «Zo zal het verzekeringsrecht een hoofdgegeven kunnen zijn bij de keuze van een houding, waartoe een weggebruiker zou besluiten, om handelend op te treden» (Kellens, G., *l.c.*, 34). De verzekeraars spelen bijgevolg een niet te verwaarlozen rol inzake verkeersveiligheid. Zelf zijn ze zich daar niet altijd van bewust. We zagen dat sommigen wegkaartjes verspreiden onder hun klanten met de plaatsen van de onbemande camera's. Alleszins moeten de effecten worden ingecalculleerd van de invoering van de objectieve aansprakelijkheid van sterke weggebruikers voor de fysieke schade van de zwakke weggebruikers bij ongevallen (Art. 45 van de programmawet van 30 maart 1994, *B.S.*, 31 maart 1994. Vgl. met de Franse wet van 5 juli 1985 (CAMPROUX, M.-P., «La loi du 5 juillet 1985 et son caractère exclusif», *Dall.*, 1994, 109-114, met verwijzingen). Omdat deze regeling in de eerste plaats de verzekeraar treft, die de

en niet-repressieve maatregelen, zoals rotondes, die inspelen op het gedrag van de bestuurder.¹⁹⁹

Buitenlands onderzoek hamert op het onaangepaste karakter van geldboeten en vrijheidsstraffen in de strijd tegen overtreders van de verkeerswetgeving.²⁰⁰ Het persoonlijkheidsprofiel van verkeersdelinquenten wijkt af van het gemiddelde crimineel profiel. In werkelijkheid betreft het in beginsel sociaal geïntegreerde en normale burgers. Verkeers-overtredingen zijn vaak het resultaat van zelfoverschatting, gebrek aan ervaring, ongevoelende reacties en waarnemingsfouten, eerder dan van sociaal-ethisch verwerpelijke gedragingen. Geldboeten en vrijheidsstraffen kunnen een gebrek aan ervaring, een chronische drankverslaving of een totaal gebrek aan respect voor verkeersregels niet oplossen; reacties die specifiek het gedrag bijsturen wél. Als noodzakelijke aanvulling bij de traditionele sancties dient te worden gedacht aan technische maatregelen zoals snelheidsbegrenzers, tachygraphen, algemene, niet selectieve alcoholtesten, verlaging van de pro mille-grens, tijdelijke of definitieve intrekking van het rijbewijs, puntenrijbewijzen, verplichte verkeersbijscholing, ontwenningkuren, etc.

Met de wet van 4 augustus 1996 heeft de wetgever vooral zijn tanden willen laten zien en bewijzen dat hij, en niet de rechters, nog steeds het laatste woord heeft inzake repressieve politiek. De systematische penaliserende, die de wet kenmerkt, is evenwel een gemakkelijksoplossing en een te eenvoudig antwoord op een gesteld probleem. De wetgever laat zich opjagen door de publieke opinie en belangengroeperingen. Hij criminaliseert om te kalmeren, zonder over de bevoegdheden te beschikken om een volwaardig verkeersbeleid te voeren²⁰¹ en zonder de nodige middelen ter be-

schikking te stellen van de actoren van dat repressief beleid, namelijk justitie en politie.²⁰²

K. De opiniemaatschappij

Deze wet van 4 augustus 1996 is een exponent van een veranderend denken over recht. De wetgever is een modifier, geen codificator,²⁰³ of beter, hij beperkt zich tot een codificatie van de verschillende zienswijzen en laat de uiteindelijke belangenafweging aan anderen over, doorgaans aan de Koning,²⁰⁴ in dit geval ook aan de lokale instanties. Het Parlement zet de deur open, maar wat de deur zal doorlaten, bepalen anderen. Terecht betreunde een parlements-lid dat in een materie die raakt aan de vrijheden, de uitvoerende macht en niet de wetgever beslist over het toepassingsveld van wetgeving.²⁰⁵ Op verrassende wijze daagt also een toekomstbeeld op dat in Frankrijk door Alain Mine werd beschreven: in de vijfde republiek treedt de uitvoerende macht in rechtstreekse dialoog met de publieke opinie, over het hoofd van het Parlement én de traditionele belangengroeperingen heen. De representatieve democratie (de traditionele democratie) en de sociale democratie (de democratie van de belangengroeperingen), worden historisch afgelost door de democratie van de publieke opinie. In deze nieuwe samenleving wordt de soeverein verplicht in de huid te kruipen van de profeet van de nieuwe religie van het geloof in de publieke opinie, waarbij hij zich dogmatisch afstemt op het ondeelbare geluid van de media en de publieksenquêtes.²⁰⁶ De Tocqueville wees in 1840 op de risico's van de enkeling die zich als enige spreekbuis profileert van de publie-

schade zal moeten betalen, wordt also een nevensysteem van regulatie gecreëerd (via het verhogen van de premies).

¹⁹⁸ Over het voorstel om door fiscale maatregelen zware, te snelle en onveilige auto's te doen ontraden: dhr. H. Van Dienderen in *Handelingen, Kamer*, 1995-1996, 20 juni 1996, 2341.

¹⁹⁹ De resultaten over het gebruik van verkeersdrempels en rotondes in het verkeer, vooral na het wijzigen van de voorrangregels (Koninklijk Besluit tot wijziging van het koninklijk besluit van 1 december 1957 houdende algemeen reglement op de politie van het wegverkeer en ministerieel besluit tot wijziging van het ministerieel besluit van 11 oktober 1976 waarbij de minimumafmetingen en de bijzondere plaatsingsvoorwaarden van verkeerstekens worden bepaald, B.S., 18 maart 1997), zijn spectaculair. Zo verminderde in Nederland het aantal zwaargewonden met 80% op plaatsen waar rotondes werden aangebracht. Overdag bedraagt de veiligheidswinst 60% ('Rotondes onweerstaanbaar in opmars', *De Standaard*, 29 maart 1995). Hooft het enig betoog dat zogenaamde zwarte punten eerder met rotondes dan met radars gediend zijn?

²⁰⁰ HARRI, M., l.c., 77-82.

²⁰¹ Weggebruikers, vervoersmiddelen en verkeersomgeving vormen traditioneel de drie componenten van een verkeersbeleid. Haar bevoegdheden laten de federale overheid alleen maar toe in te werken op de eerste component, namelijk het concreet weggedrag van de weggebruikers (cf. de toelichting bij het wetsvoorstel betreffende de expliciete wettelijke erkenning van bemande en onbemande automatisch werkende toestellen en betreffende het efficiënt gebruik ervan bij de regeling van het wegverkeer en bij de controle van de verkeersmisdrijven, *Gedr. St., Kamer*, 1995, B.Z., 43/1, 1.

²⁰² DE NAUW, A., o.c., 40. Het werken met gedragsgerichte, alternatieve verkeerssancties vereist een sensibilisering van het gerechtelijk apparaat en vooral bijkomend werk, dat als zodanig mogelijk moet worden gemaakt (HARRI, M., l.c., 82).

²⁰³ DE HERT, P., «Camera's op openbare plaatsen», *Pretekst, Tijdschrift voor Criminaliteitsbeheersing*, april 1994, 14.

²⁰⁴ Soortgelijke kaderwetten bestaan ook in het economisch strafrecht. Hierover: DE NAUW, A., o.c., 28.

²⁰⁵ Hierover dhr. Vandenhaute in *Handelingen, Kamer*, 1995-1996, 20 juli 1996, 3507.

²⁰⁶ MINC, A., *L'ivresse démocratique*, Parijs, Gallimard, 1995, 266 pp. Vgl. over de rol van de publieke opinie: «Eerst diende ik de publieke opinie te overtuigen en daarin ben ik geslaagd. Wat ik echter niet had verwacht, was het jarenlang gevecht om een parlementaire meerderheid voor dit wetsontwerp/wetsvoorstel te bekomen» (dhr. Ansoms in de Kamer, *Handelingen, Kamer*, 1995-1996, 20 juni 1996, 2333). Vgl. over de rol van de media: «De wet op de onbemande camera's was tenslotte evenmin een feit geworden zonder de permanente aandacht van de media voor deze problematiek die het dagelijks leven van de burger rechtstreeks raakt». Tevens was er het ageerwerk van de Vlaamse minister van Openbare Werken die, «om de haverklap hallucinante cijfers had gepubliceerd over de roodlichtrijders op de A12 in Aartselaar bij Antwerpen» (dhr. Ansoms in *Handelingen, Kamer*, 1995-1996, 20 juni 1996, 2336). Een ander parlements-lid stelde «De pers is zelfs een betere weergave van de publieke opinie dan het Parlement» (dhr. H. Van Dienderen in *Handelingen, Kamer*, 1995-1996, 20 juni 1996, 2340). Vgl. over de rol van het Parlement: «in dit forum moet kunnen gediscussieerd worden over de juridische draagwijdte van wetten en wetsbepalingen. Het is niet aanvaardbaar dat men wordt opgezadeld met een schuldbesef over het aantal doden» (dhr. Van Hoorebeke in *Handelingen, Kamer*, 1995-1996, 20 juli 1996, 351).

ke zaak: hij verzet de wet en legt naar willekeur zijn wil op aan het algemene gedragspatroon.²⁰⁷ Minc weet deze visionaire voorstelling op twee plaatsen bij te sturen. In de eerste plaats gaat de naar Anglo-Amerikaanse leest geconcipeerde rechtsstaat het Jakobijnse primaat van de politiek en van de wet vervangen door het primaat van het recht. Het groeiend belang van de *Conseil Constitutionnel* sedert 1958, maar vooral sedert 1974 (bij ons die van het Arbitragehof), en dat van de Europese rechters te Straatsburg en te Luxemburg, beperkt de vrijheid van de soeverein in belangrijke mate en creëert een institutionele verandering van de samenleving die in de regel door de publieke opinie en door de soeverein zelf wordt aanvaard. In de tweede plaats creëert die soeverein zelf bijkomende beperkingen in de vorm van onafhankelijke administratieve autoriteiten (Commissie voor Bank- en Financien, privacycommissie, mediaraad, etc...). De inschakeling van deze organen in beleidsprogramma's komt in feite neer op het aangaan van een partnerschap met hiertoe aangestelde deskundigen, die voor een kwalitatieve inbreng kunnen zorgen in de fase nadat een wet de filter van de constitutionele toets voorbij is.

Het verkeersbeleid in onze samenleving blijft tot nader order ambivalent en gericht op het aanscherpen van de politiek van repressie. Het probleem van de te snelle wagens, de alcoholcultuur, etc. worden niet bij de fundamentele aangepakt. Door van de onbemande camera's een prioriteit te maken en die te legitimeren, is het probleem van de verkeers-

veiligheid geenszins van de baan en maakt men er zich inteendeel gemakkelijk van af. Voor de toekomst belooft dit weinig goeds. De nieuwe wet van 4 augustus 1996 kan op repressief vlak gemakkelijk worden aangescherpt via de uitvoeringsbesluiten (meer verkeersovertradingen, video- i.p.v. fotoradars, etc.). Elke grote verkeersramp zal ongetwijfeld voor dergelijke uitvoeringsbesluiten zorgen. In een materie die raakt aan de fundamentele waarden en vrijheden, is het zorgwekkend vast te stellen dat het Parlement kaderwetten goedkeurt die in feite alle fundamentele vraagpunten onopgelost laten. Net als bij de wet van 8 december 1992 op de bescherming van de persoonlijke levenssfeer bij de verwerking van de persoonlijke levenssfeer, vooral na de wetswijziging van 1994²⁰⁸, wordt aan de Koning alle ruimte gelaten om keuzen te maken in een materie die de publieke opinie onevenredig veel interesseert. De structurele verankering van de rol van de Commissie voor de bescherming van de persoonlijke levenssfeer in de wet van 4 augustus 1996, en vooral de waakzaamheid van de rechters bij de toepassing van de gecreëerde schuldvermoedens, moeten het rechtstatelijk karakter van deze wet garanderen.

PAUL DE HERT

Centrum Interactie Recht en Technologie (V.U. Brussel)

²⁰⁷ Onder meer in het tweede boek van het tweede deel van *De democratie in Amerika*.

²⁰⁸ Over de soms bedenkelijke versoepelingen van de wet van 8 december 1992 via uitvoeringsbesluiten, uitgebracht na de wet van 1994 (Cf. art. 148 van de wet van 21 december 1994 houdende sociale en diverse bepalingen, B.S., 23 december 1994): Bijwerking 1997 bij PIPERS, A., *Het handboek voor de privacy*, Brussel, Uitg. Politeia V.Z.W., losbladig *Le manuel sur la vie privée*

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 7 MEI 1996

Voorzitter: de h. Holsters (rapporteur)

Openbaar ministerie: de h. Bresseleers

Strafvordering – Bevoegdheid – Wettelijkheid – Bewijs

1. *Het bewijs voor de strafrechter betreft de feiten. Het nationaal, buitenlands, internationaal of supranationaal recht hoeft niet bewezen te worden. De strafrechter heeft tot taak op de concrete feiten het recht toe te passen.*

2. *Het feit dat de rechter niet in kennis is van buitenlands recht betekent slechts dat de zaak niet in staat van wijzen is, waarvoor de rechter wat de rechtskennis betreft het nodige dient te doen.*

Procureur des Konings te Turnhout t/ Van M.

...

Overwegende dat de rechter zijn bevoegdheid dient te onderzoeken;

Overwegende dat de Correctionele Rechtbank te Turnhout, bij vonnis van 28 januari 1994, zich onbevoegd verklaarde om van de feiten kennis te nemen omwille van het ontbreken van het bewijs dat de aan beklaagde ten laste gelegde feiten naar Marokkaans recht strafbaar zijn;

Overwegende dat de rechter zodoende deze onbevoegdverklaring laat steunen, niet op de vaststelling dat niet voldaan is aan de voorwaarden van artikel 7 § 1 van de Voorafgaande Titel van het Wetboek van Strafvordering, doch wel op de motivering «dat het te snel brengen voor de rechtbank van deze zaak tot gevolg heeft dat de rechtbank niet in kennis is gesteld van het al dan niet bestaan van een Marokkaanse wetgeving terzake, en ze alleszins nooit werd bijgevoegd; dat de bewijslast behoort bij het O.M. en evenzo de aanwijzing dat de Marokkaanse wetgeving effectieve bestraffing voorziet; dat dit niet is geschied; dat zodoende juist door het ontbreken van concrete Marokkaanse wetgeving, deze rechtbank slechts kan vaststellen dat zij geenszins bevoegd is om te oordelen over feiten te Tanger of in Marokko gepleegd zijnde»;

Overwegende dat het bewijs voor de strafrechter de feiten betreft en dat het nationaal, buitenlands, internationaal

of supranationaal recht niet hoeft bewezen te worden; de strafrechter heeft tot taak op de concrete feiten het recht toe te passen;

Overwegende dat het feit dat de rechter niet in kennis is van buitenlands recht slechts betekent dat de zaak niet in staat van wijzen is, waarvoor de rechter wat de rechtskennis betreft het nodige dient te doen;

NOOT – De strafrechter en het buitenlands strafrecht

1. Wanneer een Belg zich buiten het grondgebied van het Rijk schuldig maakt aan een feit dat door de Belgische wet misdaad of wanbedrijf wordt genoemd en in België wordt vervolgd, moet luidens artikel 7 § 1 van de wet van 17 april 1878 worden bewezen dat op het feit een straf is gesteld door de wet van het land waar het is gepleegd.

2. Het bewijs van het strafbaar karakter van het in de vreemde gepleegde feit zal worden geleverd door bij het dossier een afschrift te voegen van de vreemde strafwet, zo nodig vergezeld van een Nederlandse vertaling, waaruit de omschrijving van het misdrijf blijkt alsmede de strafbepaling.

3. Daar de Belgische onderdanen niet gehouden zijn de vreemde strafwetten te kennen, vermelden de parketmagistraten in de telastlegging uitdrukkelijk dat het feit in het vreemde land strafbaar is overeenkomstig het wetsartikel dat ze aanduiden (cf. o.m. richtlijn van het parket-generaal te Antwerpen van 29 oktober 1986, Documentatie C 35/3-2).

4. Uiteraard gaat het hier niet om een wettelijke verplichting waarvan het verzuim de nietigheid of de onontvanke-lijkheid van de strafvervolgung meebrengt. Het behoort evenwel tot de taak van het openbaar ministerie de zaak in staat van wijzen bij de strafrechter aan te brengen.

5. Maar ook de strafrechter heeft een onderzoekstaak. Hij wacht niet passief af wat het openbaar ministerie, de be-klagde of de burgerlijke partij hem voorschotelen. Rechts-kennis en wetskennis hoeven hem alvast niet te worden bij-gebracht.

C'est un terrible avantage que de n'avoir rien fait, mais il ne faut pas en abuser, schreef Rivarol.

A. Vandeplas

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 28 OKTOBER 1996

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: de h. Parmentier

Openbaar Ministerie: de h. Leclercq

Advocaten: mrs. Bützler en Houtekier

Geneeskundige verzorging en uitkeringen – Arbeidsongeschiktheid – Vergoedingen – Periode gedekt door vakantiegeld – Begrip – Wegens arbeidsongeschiktheid niet genomen vakantiedagen – Toepassing van de G.V.U.-wetgeving

Wanneer de gerechtigde, wegens arbeidsongeschiktheid, zijn vakantiedagen niet heeft kunnen opnemen vóór het einde van het vakantiejaar, worden, bij ontstentenis van een regelmatige schriftelijke aanvraag, die vakantiedagen, volgens de bij de

G.V.U.-wetgeving bepaalde modaliteiten, aangerekend op de uitkeringen van het eerste semester van het jaar dat volgt op het vakantiejaar.

L.C.M. t/ R.I.Z.I.V

Gelet op het bestreden arrest, op 16 februari 1995 gewezen door het Arbeidshof te Brussel;

Overwegende dat het te dezen toepasselijke artikel 57, § 1, 2°, van de wet van 9 augustus 1963 tot instelling en organisatie van een regeling voor verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering, bepaalt dat de werknemer geen aanspraak kan maken op uitkeringen voor de periode gedekt door het vakantiegeld en dat de Koning bepaalt wat onder periode gedekt door het vakantiegeld dient te worden verstaan;

Dat artikel 230 van het koninklijk besluit van 4 november 1963 tot uitvoering van de wet van 9 augustus 1963 bepaalt dat er onder de bovenvermelde periode onder meer dient te worden verstaan de vakantiedagen die de gerechtigde wegens zijn arbeidsongeschiktheid niet kan nemen vóór het einde van elk vakantiejaar, dat, op schriftelijke aanvraag van de gerechtigde, de vakantiedagen aangerekend worden op het tijdvak begrepen tussen de datum van die aanvraag en het einde van het vakantiejaar, maar dat bij ontstentenis van een schriftelijke aanvraag van de gerechtigde, die dagen aangerekend worden op het eerste semester van het jaar dat volgt op het vakantiejaar, naar rata van ten minste vier dagen per maand, die samenvallen met de vier eerste uitkeringsdagen van elke maand;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat «bij de aanvang van zijn arbeidsongeschiktheid nog tien vakantiedagen over had», dat eiseres, in haar hoedanigheid van verzekeringsinstelling, «vier vakantiedagen heeft aangerekend op de periode van 27 tot 31 december 1986, dat zijn de vier uitkeringsdagen van het lopende jaar,» en dat G. «geen geldige aanvraag ingediend heeft, omdat hij in die aanvraag d.d. 13 december 1986 verzocht de vakantiedagen aan te rekenen vanaf 27 november 1986»;

Overwegende dat het arrest, op grond van die vaststellingen, wettig beslist dat de verzekeringsinstelling de zes overblijvende dagen diende aan te rekenen op het eerste semester dat volgt op het vakantiejaar;

NOOT – 1. Het door de eiser aangevoerde middel beriep zich o.m. ook op de bepalingen van de Vakantiewet betreffende de niet genomen vakantiedagen. Het Hof verwierpt impliciet de toepasselijkheid ervan.

2. Art. 57 Z.I.V.-wet is thans art. 103 G.V.U.-wet, en art. 230 K.B. 4 november 1963 is thans art. 228 gecoördineerd K.B. 3 juli 1996.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 18 NOVEMBER 1996

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: de h. Rappe

Openbaar Ministerie: de h. Leclercq

Advocaat: mr. Simont

Werkloosheid – Recht op uitkeringen – E.E.G.-verordening 1408/71 – Werkloze – Terugkeer naar België – Drie maanden vereiste werkzaamheden – Herkrijgen van recht – Verkrijgen van recht – Onderscheid

De bepaling van art. 69.4 E.E.G.-verord. 1408/71 dat de werkloze die na afloop van de termijn van drie maanden naar België terugkeert, eerst dan opnieuw recht op uitkeringen in België krijgt nadat hij er gedurende ten minste drie maanden werkzaamheden heeft uitgeoefend, heeft geen betrekking op de verkrijging maar op de her verkrijging van het recht op uitkeringen.

Aan de werkloze die op de datum van zijn aanvraag voldoet aan de vereisten van de Belgische wetgeving om recht op werkloosheidsuitkering te verkrijgen, kan de uitkering niet worden geweigerd.

R.V.A. t/ S.

Gelet op het bestreden arrest, op 25 oktober 1991 door het Arbeidshof te Luik gewezen;

Gelet op het arrest van het Hof van 15 mei 1995;

Gelet op het door het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen op 13 juni 1996 gewezen arrest;

...

Overwegende dat het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, op de prejudiciële vraag die hem bij arrest van het Hof van 15 mei 1995 werd gesteld, het volgende heeft geantwoord: «Artikel 69, lid 4, van verordening (E.E.G.) nr. 1408/71 van de Raad van 14 juni 1971 betreffende de toepassing van de sociale zekerheidsregelingen op werknemers en zelfstandigen, alsmede op hun gezinsleden, die zich binnen de Gemeenschap verplaatsen, zoals gewijzigd en bijgewerkt bij verordening (E.E.G.) nr. 2001/83 van de Raad van 2 juni 1983, heeft geen betrekking op de verkrijging, maar op de her verkrijging van het recht op uitkering door de werkloze die na afloop van de in lid 1, sub c, van dit artikel gestelde termijn van drie maanden terugkeert naar België. Deze bepaling staat niet toe, dat de werkloze die op de datum van zijn aanvraag voldoet aan de in de Belgische wettelijke regeling gestelde voorwaarden voor de verkrijging van een dergelijk recht, het recht op uitkeringen wordt ontzegd»;

Overwegende dat het bestreden arrest, met bevestiging van het bestreden vonnis, vaststelt dat verweerder op de datum van zijn aanvraag voldeed aan de vereisten van de Belgische wetgeving om het recht op werkloosheidsuitkering te verkrijgen; dat het derhalve zijn beslissing waarbij de weigering van eiser om de uitkeringen toe te kennen wordt ternietgedaan, naar recht verantwoordt;

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 23 DECEMBER 1996

Voorzitter: de h. Marchal

Rapporteur: de h. Boes

Openbaar Ministerie: mevr. De Raeve

Advocaten: mrs. Houtekier en De Gryse

Arbeidsovereenkomst – Einde – Beëindiging – Essentieel bestanddeel – Eenzijdige wijziging – Loon – Voordeel in natura – Privé-gebruik van firmawagen

Beëindigt de arbeidsovereenkomst, de partij die eenzijdig een belangrijke wijziging aanbrengt aan een essentieel bestanddeel ervan, te dezen aan het voordeel in natura dat in het overeengekomen maandloon was begrepen, te weten het gratis privé-gebruik van de firmawagen.

E. t/ V. qq.

Gelet op het bestreden arrest, op 2 oktober 1995 door het Arbeidshof te Antwerpen, afdeling Hasselt, gewezen;

Over het tweede middel, gesteld als volgt: schending van de artikelen 1134, van het Burgerlijk Wetboek, 17.1, 20.3°, en 32, eerste lid, van de Wet van 3 juli 1978, betreffende de arbeidsovereenkomsten,

...

Overwegende dat de partij die eenzijdig een belangrijke wijziging aanbrengt in het overeengekomen loon, dat een essentieel bestanddeel van de arbeidsovereenkomst is, de arbeidsovereenkomst onrechtmatig beëindigt;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat in het overeengekomen maandloon een voordeel in natura is begrepen, namelijk het privé-gebruik van de firmawagen, door het arrest *ex aequo et bono* geraamd op 10.000 frank per maand; dat het arrest vaststelt dat eiser vanaf april 1992 opgelegd werd 3.000 frank per maand te betalen voor het particuliere gebruik van de firmawagen;

Overwegende dat het arrest, hoewel het vaststelt dat eiser voor het particuliere gebruik van de bedrijfswagen, dat van zijn loon deel uitmaakte, voortaan een maandelijks vergoeding diende te betalen, niettemin oordeelt dat daarin geen wijziging van een essentiële arbeidsvoorwaarde kan worden gevonden;

Dat het arrest aldus de aangewezen wetsbepalingen schendt;

NOOT – *Het loon als essentieel of substantieel bestanddeel van de arbeidsovereenkomst*

A. Gangbare benadering van het loon als essentieel bestanddeel

1. Het «loon» wordt algemeen erkend als een essentieel bestanddeel van de arbeidsovereenkomst (zie onder meer Blanpain, R. en Vanachter, O., *Schets van het Belgisch arbeidsrecht*, Brugge, die Keure, 1995, 138, nr. 229; Clesse, J. en Jamoulle, M., «Examen de jurisprudence (1978 à 1981). Contrat de travail», *R.C.J.B.*, 1983, (563), 617, nr. 59; Vannes, V., *Le contrat de travail: aspects théoriques et pratiques*, Brussel, Bruylant, 1996, 47, nr. 58).

De hoedanigheid van essentieel bestanddeel komt meer specifiek terug bij de figuur van het impliciet ontslag. Volgens de gangbare cassatierechtspraak leidt de eenzijdige, belangrijke, effectieve wijziging van een *essentieel bestanddeel* van de arbeidsovereenkomst tot de onmiddellijke, eenzijdige beëindiging van de arbeidsovereenkomst (zie Crahay, P., «Modification des conditions de travail et résiliation du contrat de travail», *J.T.T.*, 1985, (1), 2-7 en 21-38, nrs. 4-39, Van Eeckhoutte, W., *Sociaal Compendium 1995-96*, I, *Arbeids-*

recht, Deurne, Kluwer rechtswetenschappen, 1995, 1215-1220, nrs. 5345-5351). Het «loon» wordt hierbij unaniem en in algemene termen als een essentieel bestanddeel beschouwd (zie onder meer Crahay, P., «Modification des conditions de travail et résiliation du contrat de travail», *I.c.*, (1), 6-7, nr. 17; Cuypers, D., «De eenzijdige wijziging van de arbeidsovereenkomst», *Or.*, 1990, (97), 105, nr. 12; Lenaerts, H., conclusie bij Cass., 7 februari 1983, *Soc. Kron.*, 1983, 172). De eenzijdige wijziging van het loon brengt aldus de beëindiging van de arbeidsovereenkomst met zich mee en dit geldt zowel voor het gewone vaste loon als voor andere looncomponenten (zie onder meer Cass., 7 januari 1985, 1984-85, 587, nr. 264; Cass., 17 maart 1986, *T.S.R.*, 1986, 358; Van Eeckhoutte, W., *Sociaal Compendium 1995-96*, I, *Arbeidsrecht*, nr. 5354, 1223; Verbraeken, C. en De Schoutheete, A., *Le contrat de travail d'employé*, Brussel, Créadif, 1994, nr. 180, 235).

2. De gangbare beoordeling van het «loon» als essentieel bestanddeel van de arbeidsovereenkomst vertoont gelijkheid met die van de overeengekomen arbeidstijd. Het Hof van Cassatie neemt immers aan dat de overeengekomen arbeidstijd als zodanig steeds een essentieel bestanddeel van de arbeidsovereenkomst uitmaakt (Cass., 7 februari 1983, *Soc. Kron.*, 1983, 172, concl. adv.-gen. Lenaerts, H.; Cass., 17 mei 1993, *R.W.*, 1993-94, 402, concl. adv.-gen. Bresseleers, G.). Deze rechtspraak getuigt van een objectief-organiek criterium, waarbij naar het concept van arbeidsovereenkomst wordt gegrepen om een arbeidsvoorwaarde per definitie als essentieel te beschouwen, zonder ruimte voor de subjectieve wil van de partijen (*cf.* Clesse, J., *Congé et contrat de travail*, Ed. Collection Scientifique de la Faculté de Droit de Liège, 1992, 64, nr. 47). Het gemak waarmee het loon in al zijn bestanddelen als essentieel wordt gekwalificeerd, lijkt door eenzelfde benadering geïnspireerd. De gelijke positie van de arbeidstijd en het loon werd trouwens in de conclusies bij de vermelde cassatierechtspraak benadrukt (Lenaerts, H., conclusie vóór Cass., 7 februari 1983, *I.c.*, 172; Bresseleers, G., conclusie bij Cass., 17 mei 1993, *R.W.*, 1993-94, (402), 402).

B. Loon is niet noodzakelijk een bestanddeel van de arbeidsovereenkomst

3. Opdat het loon als essentieel bestanddeel van de arbeidsovereenkomst kan worden erkend, moet het allereerst een bestanddeel zijn van de overeenkomst, dit wil zeggen deel uitmaken van de expliciete of impliciete contractuele wilsovereenstemming tussen de partijen. Enkel het *overeengekomen loon* kan dus een essentieel bestanddeel van de overeenkomst zijn (Smits, M., «Impliciete verbreking van de arbeidsovereenkomst en ius variandi», *R.W.*, 1986-87, (1041), 1047). Het Hof van Cassatie grondt het impliciete ontslag overigens op artikel 1134, eerste en tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek (Cass., 29 februari 1988, *Soc. Kron.*, 1988, 204; Cass., 11 september 1989, *R.W.*, 1989-90, 437). De eenzijdige wijziging van het loon kan met andere woorden slechts leiden tot impliciet ontslag wanneer zulks strijdig is met de bindende kracht van de overeenkomst, hetgeen veronderstelt dat het loon deel uitmaakt van de overeenkomst.

Dat het loon moet overeengekomen zijn, lijkt evident, maar wordt niet altijd even consequent toegepast. De kwalificatie als loon in arbeidsrechtelijke zin vereist immers niet

dat het betrokken voordeel in de arbeidsovereenkomst is overeengekomen. Volgens het Hof van Cassatie kan het recht op loon als tegenprestatie voor arbeid voortvloeien uit een eenzijdige verbintenis van de werkgever (Cass., 18 december 1974, *J.T.T.*, 1975, concl. adv.-gen. Lenaerts, H.) of uit de louter eenzijdige toekenning van het loon (zie onder meer Cass., 20 april 1977, *R.W.*, 1977-78, 1871, concl. adv.-gen. Lenaerts, H.; Cass., 3 april 1978, *R.W.*, 1977-78, 2441, concl. adv.-gen. Lenaerts, H.), telkens zonder enige (voorafgaande) overeenkomst tussen werkgever en werknemer. Uit de vaststelling dat er bij eenzijdige toekenning sprake kan zijn van loon, leidt bepaalde rechtsleer af dat dit eenzijdig toegekende loon een essentieel bestanddeel van de arbeidsovereenkomst uitmaakt (Crahay, P., «Modification des conditions de travail et résiliation du contrat de travail», *I.c.*, (1), nr. 18, 7). Dit is een gevolgtrekking die o.i. geenszins uit de betrokken cassatierechtspraak blijkt (*cf.* Smits, M., «Impliciete verbreking van de arbeidsovereenkomst en ius variandi», *I.c.*, (1041), 1047).

4. Het geannoteerde cassatiearrest van 23 december 1996 handelt over impliciet ontslag en overweegt uitdrukkelijk dat het gaat om de eenzijdige en belangrijke wijziging van *overeengekomen loon*. Het Hof van Cassatie bevestigt dus dat de kwalificatie als essentieel bestanddeel in de eerste plaats de kwalificatie als bestanddeel vereist en dus een overeenkomst tussen de partijen. Eenzijdig toegekend loon, dat enkel voortspuit uit of aanleiding geeft tot een niet-contractueel recht, is juridisch geen bestanddeel van de arbeidsovereenkomst. Voorzover de werknemer het recht verwerft op de toekenning van een dergelijk loon in de toekomst, leidt de wijziging van dit recht door de werkgever enkel tot een inbreuk op een aangegane verbintenis, maar niet tot de eenzijdige wijziging van een (essentieel) bestanddeel van de arbeidsovereenkomst.

C. Als bestanddeel van de arbeidsovereenkomst is het loon niet per definitie essentieel

5. In het geval dat is uitgemond in het hier besproken cassatiearrest, had het Arbeidshof te Antwerpen vastgesteld dat aan de werknemer contractueel het privé-gebruik van een bedrijfswagen was toegezegd, zonder enige tegemoetkoming door de werknemer. Na verloop van tijd eiste de werkgever eenzijdig een maandelijkse tegemoetkoming van de werknemer, ter vergoeding van de kosten voor privé-gebruik. Voor het arbeidshof maakte dit geen verandering uit van een essentiële arbeidsvoorwaarde. Het Hof van Cassatie vernietigt omdat het arbeidshof tegelijkertijd aanneemt dat het (i) het particulier gebruik van de bedrijfswagen deel uitmaakte van het loon en (ii) het opleggen van een maandelijkse vergoeding te dezen geen wijziging van een essentiële arbeidsvoorwaarde inhield. Daarmee laat het Hof van Cassatie uitkomen dat de wijziging van overeengekomen loon per definitie de wijziging van een essentieel bestanddeel van de arbeidsovereenkomst zou inhouden. Zodra het om overeengekomen loon gaat, zou de belangrijke eenzijdige wijziging ervan tot impliciet ontslag moeten leiden. Dit is in overeenstemming met de gangbare benadering, waarbij loon in algemene termen en in al zijn componenten als essentieel wordt aangeduid (*supra*, nrs. 1-2).

6. Dat overeengekomen loon per definitie een essentieel bestanddeel van de arbeidsovereenkomst uitmaakt, is o.i.

conceptueel fout. Het loon is immers een *essentieel* bestanddeel van de arbeidsovereenkomst omdat het wettelijk concept van arbeidsovereenkomst, voortvloeiend uit de artikelen 2 tot 5, 119.1 en 120 van de Arbeidsovereenkomstenwet, het loon als een *noodzakelijk* bestanddeel van de arbeidsovereenkomst vooropstelt. Essentiële bestanddelen van een overeenkomst zijn bestanddelen die, volgens de aard van de overeenkomst, fundamenteel zijn opdat de overeenkomst met de haar karakteristieke kenmerken kan worden gesloten. In geval van benoemde contracten vloeien de essentiële bestanddelen voort uit het wettelijk concept van het betrokken contract (zie Hanotiau, B., Bemideleer, M. en Geryn, N., «Vers la conclusion du contrat: les éléments caractéristiques de la convention et les pouvoirs des négociateurs», in *Het contract in wording*, Brussel, Het Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie te Brussel, 1993, (97), 100-101, nr. 4).

De *objectieve* grondslag van de kwalificatie van het loon als essentieel bestanddeel van de overeenkomst ligt derhalve verscholen in het organieke, wettelijke concept van arbeidsovereenkomst, waar loon en arbeid in een synallagmatische rechtsverhouding tegenover elkaar staan (in die zin onder meer Clesse, J., «Examen de jurisprudence (1982 à 1986). Contrat de travail», *R.C.J.B.*, 1988, (241), 283, nr. 55; Cuypers, D., «De eenzijdige wijziging van de arbeidsovereenkomst», *l.c.*, (97), 101-102, nr. 6; Engels, C., *Het ondergeschikt verband naar Belgisch arbeidsrecht*, Brugge, die keure, 1990, 238). Dat wettelijk concept impliceert alleen dat het loon in *globo* essentieel is, maar dit dat elke looncomponent essentieel is (zie De Vos, M., «Zwart loon door overeengekomen ontdruken van sociale zekerheidsbijdragen: algemene civielrechtelijke en arbeidsrechtelijke aspecten», in *Actuele problemen van het arbeidsrecht* 5, Rigaux, M. en Van Eeckhoutte, W. (red.), Gent, Mys & Breesch, 1997, (117), 172-173, nr. 356).

7. Een en ander betekent uiteraard niet dat het loon alleen dan essentieel is wanneer het in het wettelijk concept van arbeidsovereenkomst objectief essentieel is. Wel kan de vraag of een concrete looncomponent werkelijk essentieel is, in bepaalde gevallen afhangen van de *subjectieve* wil der partijen, zonder dat aan de aanwezigheid van de looncomponent automatisch de hoedanigheid van essentieel bestanddeel kan worden gekoppeld. Ook in de arbeidsovereenkomst kan het loon dus *substantieel* zijn, dit wil zeggen subjectief essentieel voor de partijen, terwijl het op grond van het wettelijk concept van arbeidsovereenkomst niet noodzakelijk objectief essentieel zou zijn geweest (zie voor begrip substantieel bestanddeel Cornelis, L., «Het aanbod bij het tot stand komen van overeenkomsten», *T.B.H.*, 1983, (6), 18-19, nr. 3).

Nagegaan moet worden of de betrokken looncomponent voor de partij in wier voordeel hij is overeengekomen (*i.e.* de werknemer), al dan niet subjectief-bepalend was voor het sluiten en/of het voortbestaan van de overeenkomst (zie Bourgeois, R., en Van Put, R., «La révision unilatérale du contrat du louage du travail», *T.S.R.*, 1970, (289), 293; Clesse, J. en Jamoulle, M., «Examen de jurisprudence (1978 à 1981). Contrat de travail», *l.c.*, (563), 617, nr. 59; Smits, M., «Impliciete verbreking van de arbeidsovereenkomst en ius variandi», *l.c.*, 1041), 1046-1047). Gelet op de objectief-essentiële rol van het loon en op zijn levensonderhoudende waarde, is enige voorzichtigheid daarbij wel raadzaam. Aldus kan

het concreet overeengekomen van een bepaalde looncomponent, zonder enige specificatie, eerder wijzen op een essentieel of substantieel karakter (in die zin Crahay, P., «Modification des conditions de travail et résiliation du contrat de travail», *l.c.*, (1), nr. 13, 6). Anderzijds kan de geringe financiële waarde van een loonbestanddeel in verhouding tot het totale loon, eventueel een aanwijzing zijn voor het niet-essentiële karakter ervan (*cf.* Crahay, P., «Modification des conditions de travail et résiliation du contrat de travail», *l.c.*, (1), nr. 17, 7; Verbraeken, C. en De Schoutheete, A., *Le contrat de travail d'employé*, nr. 180, 235). Ook het overeengekomen van 'eenzijdige' variabiliteit kan eventueel wijzen op een niet-essentieel loonbestanddeel (zie Van Eeckhoutte, W., «De ondraaglijke onveranderlijkheid van de arbeidsovereenkomst», in *Sociaal Recht: Niets dan uitdagingen*, Van Eeckhoutte, W. en Rigaux, M. (red.), Gent, Mys & Breesch, 1996, (11), 26-29, nrs. 63-66; *cf.* De Koster, P., «Financiële participatie voor werknemers: sociaalrechtelijke aspecten», *Or.*, 1994, (1), 9, nr. 24).

D. Welk loonbegrip wordt aangewend bij de kwalificatie van loon als essentieel bestanddeel van de arbeidsovereenkomst

8. Uitgaand van de gangbare stelling dat «loon» een essentieel bestanddeel van de arbeidsovereenkomst uitmaakt, zou men eigenlijk de vraag moeten stellen wat er precies onder dit «loon» wordt begrepen. Op die vraag van loonbegrip wordt in de rechtsleer en rechtspraak echter niet ingegaan. Aangezien de positie van het loon als essentieel bestanddeel van de arbeidsovereenkomst objectief voortvloeit uit de synallagmatische wisselwerking tussen arbeid en loon in het wettelijk concept van arbeidsovereenkomst (*supra*, nr. 6), kan enkel het loon dat aan die synallagmatische wisselwerking beantwoordt om die reden als essentieel worden bestempeld. Dit brengt ons bij het arbeidsrechtelijk loonbegrip, dat door het Hof van Cassatie wordt gedefinieerd als de tegenprestatie voor de arbeid die ter uitvoering van de arbeidsovereenkomst wordt verricht (zie onder meer Cass., 20 april 1977, *R.W.*, 1977-78, 1871, concl. adv.-gen. Lenaerts, H.; Cass., 18 januari 1993, *R.W.*, 1992-93, 1443, concl. proc.-gen. Lenaerts, H., Cass., 11 september 1995, *R.W.*, 1995-96, 877, noot). De rechtsleer beschouwt deze definitie inderdaad als een bevestiging van de wederkerige wisselwerking tussen arbeid en loon in de arbeidsovereenkomst (Steyaert, J., De Ganck, C. en De Schrijver, C., *Arbeidsovereenkomst*, in *A.P.R.*, Brussel, E. Story-Scientia, 1990, 200, nr. 260; Vannes, V., *Le contrat de travail: aspects théoriques et pratiques*, 355, nr. 595).

9. Indien men op het concept van arbeidsovereenkomst teruggrijpt teneinde het loon een *objectief*-essentiële waarde toe te kennen, dan kan dit met andere woorden alleen voor het loonbegrip in arbeidsrechtelijke zin. In het kader van impliciet ontslag moet het daarenboven nog gaan om overeengekomen loon, aangezien er anders geen bestanddeel van de arbeidsovereenkomst bestaat (*supra*, nrs. 3-4).

In de rechtspraak wordt de leer van het impliciete ontslag ook toegepast op voordelen die geen zuivere (overeengekomen) tegenprestatie voor arbeid uitmaken, zoals het privé-gebruik van een bedrijfswagen, het ter beschikking stellen van een woning, het vakantiegeld en het conventioneel gewaarborgd loon bij arbeidsongeschiktheid (zie de verwijzingen

gen in Blondiau, P., Carlier, E., Claeys, T. en Maingain, B., «Chronique de jurisprudence. La rupture du contrat de travail (1988-1991)», *J.T.T.*, 1993, (493), 495; Crahay, P., «Modification des conditions de travail et résiliation du contrat de travail», *I.c.*, (1), 6-7, nr. 17; Van Eeckhoutte, W., *Sociaal Compendium 1995-96*, I, Arbeidsrecht, nr. 5354, 1223). Zelfs een overeengekomen kostenvergoeding werd reeds als een essentieel bestanddeel beschouwd (Cass., 7 januari 1985, *A. C.*, 1984-85, nr. 264, 587). Dergelijke voordelen kunnen o.i. enkel *subjectief* essentieel zijn op grond van de wil van de partijen en niet *objectief* essentieel op basis van de rol die het «loon» in het wettelijke concept van arbeidsovereenkomst vervult. De kwalificatie als essentieel bestanddeel (beter: substantieel bestanddeel) moet in die gevallen teruggrijpen op de wil van de werknemer (*supra*, nr. 7) en kan niet als automatisme worden vastgeknoot aan het concept van arbeidsovereenkomst.

E. Besluit

10. Het gaat niet om het overeengekomen «loon» op basis van een soort objectief-organiek criterium, automatisch en in absolute termen als een essentieel bestanddeel van de arbeidsovereenkomst aan te merken. De betekenis van het loon kan in bepaalde gevallen worden gedetermineerd door de wilsautonomie en in het bijzonder door de subjectieve wil van de werknemer. Deze wilsautonomie is wel beperkt door wettelijke voorschriften (bv. art. 25 Arbeidsovereenkomstenwet en art. 1174 B.W.) en mag niet raken aan de wettelijk-essentiële rol die het loon vervult in het concept van arbeidsovereenkomst (zie Van Eeckhoutte, W., «De ondraaglijke onveranderlijkheid van de arbeidsovereenkomst», *I.c.*, (11), 26-27, nrs. 63 en 65; Verbraeken, C. en De Schoutheete, A., *Le contrat de travail d'employé*, nr. 176, 231). Deze laatste beperking geldt o.i. echter alleen in zoverre het gaat om loon dat de tegenprestatie uitmaakt voor de arbeid die ter uitvoering van de arbeidsovereenkomst wordt verricht.

Marc De Vos
Aspirant-F.W.O.

Vakgroep Sociaal Recht, Universiteit Gent

HOF VAN BEROEP TE GENT

10e KAMER – 20 JUNI 1996

Voorzitter: de h. Debruyne

Raadsheren: de h. Van Remoortel en mevr. Deconinck

Openbaar ministerie: mevr. Mortier

Advocaat: mr. Vanden Brande

Verbeurdverklaring – Vermogensvoordelen – Persoonlijk karakter van de straf

1. De bijzondere verbeurdverklaring ex art. 42,3° Sw. vereist niet dat de vermogensvoordelen eigendom van de veroordeelde zijn.

2. Die verbeurdverklaring is geen veiligheidsmaatregel, maar een bijkomende straf. Noch uit de tekst van de wet, noch uit de parlementaire voorbereiding blijkt dat de wetgever heeft willen afwijken van het persoonlijk karakter van de straf.

3. Daaruit volgt dat die verbeurdverklaring alleen maar aan een fysieke persoon die als dader of als medeplichtige is veroordeeld, kan worden opgelegd en dat de vermogensvoordelen genoten door een vennootschap, zij het door toedoen van die fysieke personen, niet verbeurdverklaard kunnen worden.

Stad Gent t/ De V. e.a.

4.4. De beklaagde De V. werd tevens gedagvaard teneinde zich overeenkomstig de artt. 42 en 43bis van het Strafwetboek te horen veroordelen tot de bijzondere verbeurdverklaring van 480.000 fr.

Het kan op basis van de gegevens van het strafdossier niet gesteld worden dat er een zodanige vermenging was van het vermogen van de eerste beklaagde, door wiens persoonlijk toedoen de N.V. D. handelde, en het vermogen van deze vennootschap, dat kan worden gesteld dat alleen daarom de gelden voortkomend uit de verhuring van de reclameborden kunnen worden beschouwd als zijnde terechtgekomen in het vermogen van De V.

Evenmin laten de gegevens van het dossier en van het onderzoek ter terechtzitting toe met zekerheid stellen dat het zo zou zijn dat de beklaagde op enige andere wijze rechtstreekse vermogensvoordelen verkreeg uit het misdrijf. Zo blijkt niet dat de inkomsten in deze bewezen verklaarde periodes uit de verhuring van de wederrechtelijke in stand gehouden borden ontvangen door de vennootschap, de waarde van de aandelen en de omvang van het dividend in gunstige zin hebben bepaald.

...

6. Geconfronteerd met de vaststelling dat de N.V. D. vermogensvoordelen verkreeg, meer bepaald de opbrengst van de verhuring van de reclameborden, door het bewezen verklaard misdrijf en het feit dat deze vennootschap was gedagvaard door het openbaar ministerie «teneinde haar eventuele verdediging voor te dragen in verband met de gevorderde vermogensvoordelen», verklaarde de eerster echter een bedrag van 3.760.000 fr. verbeurd «ten laste van gedaagde, de N.V. D.».

Met betrekking tot de bijzondere verbeurdverklaring van de vermogensvoordelen bepaalt art. 42,3°, van het Strafwetboek niet of deze eigendom van de veroordeelde dienen te zijn. Er dient te worden aangenomen dat dit niet vereist is: zo blijkt uit art. 43bis, derde lid, Sw. dat de voordelen aan de burgerlijke partij kunnen toebehoren.

Anders dan bij verbeurdverklaring van een bepaalde zaak het geval is, dient in geval van verbeurdverklaring van een som geld, evenwaardig aan de als vermogensvoordeel ontvangen gelden, vermeld te worden wie de som geld verbeurt.

Evenwel is de bijzondere verbeurdverklaring van vermogensvoordelen geen veiligheidsmaatregel maar een bijkomende straf.

Noch uit de tekst van de wet, noch uit de parlementaire voorbereiding blijkt dat de wetgever heeft willen afwijken van het persoonlijk karakter van de straf. Dit brengt mee dat deze verbeurdverklaring in de huidige stand van de wetgeving enkel aan de fysieke persoon die als dader of medeplichtige wordt veroordeeld, kan worden opgelegd.

Uit art. 43bis tweede lid Strafwetboek dient a contrario te worden afgeleid dat deze verbeurdverklaring van een geldsom evenwaardig aan het vermogensvoordeel enkel aan de veroordeelde wordt opgelegd.

De verbeurdverklaring van een zaak die in het vermogen van de veroordeelde is, kan ten laste (à charge) van een derde zijn, zodat voormelde overwegingen niet noodzakelijk strijdig zijn met de inhoud van het arrest van 31 juli 1995 van het Hof van Cassatie (*Arr. Cass.*, 1996, 138).

De bijzondere verbeurdverklaring van het vermogensvoordeel genoten door de vennootschap, weze het door het toedoen van de veroordeelde was te dezen derhalve niet wettelijk mogelijk.

NOOT – *De bijzondere verbeurdverklaring van vermogensvoordelen t.a.v. derden: een onontwarbaar kluwen?*

1. Bovenstaand arrest van het Gentse hof van beroep biedt een uitstekende gelegenheid nogmaals in te gaan op de vraag of de illegale vermogensvoordelen overeenkomstig artikel 42, 3°, Sw. kunnen worden verbeurdverklaard t.a.v. derden. Over dit voor de praktische effectiviteit van deze verbeurdverklaring uitermate belangrijk punt is, sinds de invoering ervan door de wet van 17 juli 1990 tot wijziging van de artikelen 42, 43 en 505 van het Strafwetboek en tot invoering van een artikel 43bis in hetzelfde wetboek (*B.S.*, 15 augustus 1990), een intussen levendige literatuur ontstaan (zie o.m. De Nauw, A., «De voordeelsontneming van zaken van derden» (noot onder Cass., 31 juli 1995), *R.W.*, 1995-96, 1371; Deruyck, F., *De rechtspersoon in het strafrecht*, Gent, Mys & Breesch, 1996, 55; Huybrechts, L., *De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van bestuurders en zaakvoerders van vennootschappen*, lezing gehouden te Antwerpen op 24 mei 1993 in het kader van C.B.R.-U.I.A., 25; Stessens, G., «Nieuwe strafrechtelijke instrumenten in de strijd tegen de EG-fraude: een meer efficiënte sanctionering?», *Panopticon*, 1995, 126).

2. In de zaak die aanleiding gaf tot het Gentse arrest van 20 juni 1996, werd de beklagde, een natuurlijke persoon die optrad voor een naamloze vennootschap, vervolgd wegens het plaatsen en in stand houden van reclamepanelen zonder de vereiste bouwvergunning.

De eerste rechter had de natuurlijke persoon veroordeeld tot een hoofdgevangenisstraf en een geldboete. Tevens werden de vermogensvoordelen die uit de misdrijven werden verkregen, met name de huurinkomsten van de reclameborden, overeenkomstig artikel 42, 3°, Sw. verbeurdverklaard ten laste van de vennootschap.

Het Hof van Beroep te Gent oordeelde evenwel dat de bijzondere verbeurdverklaring van het vermogensvoordeel, genoten door de vennootschap, wettelijk niet mogelijk was.

Bij arrest van 18 maart 1997 heeft het Hof van Cassatie, op het niet door middelen gestaafd cassatieberoep van het Gentse openbaar ministerie en op strijdige conclusie van de advocaat-generaal, de voorziening verworpen met de eenvoudige strafformule, waarbij overwogen wordt «dat de substantiële of op straffe van nietigheid voorgeschreven rechtsvormen in acht zijn genomen en de beslissing overeenkomstig de wet is gewezen» (Cass., 18 maart 1997, nr. P.96.1041.N).

3. Het Gentse hof van beroep baseerde de weigering om de bijzondere verbeurdverklaring van de illegale vermogensvoordelen op te leggen hoofdzakelijk op de volgende gronden:

a) uit het dossier blijkt niet dat de beklagde, natuurlijke persoon, rechtstreekse vermogensvoordelen uit het misdrijf heeft verkregen, noch dat er een zodanige vermenging was van het vermogen van deze beklagde en dat van de ven-

nootschap om in andere zin te kunnen besluiten;

b) de bijzondere verbeurdverklaring van vermogensvoordelen is geen veiligheidsmaatregel, maar een bijkomende straf; welnu, het persoonlijk karakter van de straf impliceert dat een dergelijke verbeurdverklaring enkel kan worden opgelegd aan de veroordeelde, d.i. de natuurlijke persoon;

c) uit artikel 43bis, tweede lid, Sw. dient te worden afgeleid dat de verbeurdverklaring van een geldsom, evenwaardig aan het vermogensvoordeel, enkel aan de veroordeelde, d.i. de natuurlijke persoon, kan worden opgelegd.

Aldus leidt de appelrechter uit de eerste overweging af dat de huuropbrengsten van de onwettige reclameborden niet kunnen worden verbeurdverklaard ten laste van de natuurlijke persoon, terwijl de tweede en de derde overweging tot dezelfde conclusie leiden ten laste van de rechtspersoon.

4. Wij zijn van oordeel dat in dit arrest ten onrechte twee verschillende en duidelijk van elkaar te onderscheiden hypothesen met elkaar worden verward, namelijk enerzijds *de berekening* van het vermogensvoordeel dat overeenkomstig artikel 42, 3°, Sw. wordt verbeurdverklaard en anderzijds *de raming* van de geldwaarde van dit vermogensvoordeel, die kan worden verbeurdverklaard overeenkomstig artikel 43bis, tweede lid, Sw.

5. Artikel 42, 3°, Sw., maakt de verbeurdverklaring mogelijk van de vermogensvoordelen die rechtstreeks uit het misdrijf zijn verkregen, van de goederen en waarden die in de plaats ervan zijn gesteld en van de inkomsten uit de belegde voordelen.

Met de vermogensvoordelen die rechtstreeks uit het misdrijf werden verkregen worden de zogenaamde «primaire voordelen» bedoeld (De Swaef, M., «De bijzondere verbeurdverklaring van de vermogensvoordelen uit misdrijven», *R.W.*, 1990-91, 491), m.a.w. alle goederen en waarden die de dader van het misdrijf bij het plegen ervan heeft verkregen. Tijdens de parlementaire voorbereiding van de wet van 17 juli 1990 werden als voorbeeld aangehaald: de prijs van de misdaad of van het contract, de tegenwaarde van de transactie, de onrechtmatige winsten, de gestolen voorwerpen, of nog het bedrag van de levensverzekering dat de dader van een doodslag door die misdaad heeft opgestreken (memorie van toelichting, *Gedr.St.*, Kamer, 1989-90, nr. 987/1, 3; verslag van de kamercommissie voor de Justitie, *Gedr. St.*, Kamer, 1989-90, nr. 987/4, 5; verslag van de senaatscommissie voor de justitie, *Gedr.St.*, Senaat, 1989-90, nr. 890/2, 21).

Het lijkt geen twijfel dat de huuropbrengsten die in casu uit het onwettig plaatsen en in stand houden van de reclameborden werden geïnd, als een primair vermogensvoordeel kunnen worden beschouwd. Dit vermogensvoordeel kan overigens op relatief eenvoudige wijze worden *berekend*.

6. Een aantal auteurs hebben verdedigd dat de vermogensvoordelen in de zin van artikel 42, 3°, Sw. niet kunnen worden verbeurdverklaard indien zij zich in het vermogen van derden bevinden (Huybrechts, L., *De strafrechtelijke verantwoordelijkheid van bestuurders en zaakvoerders van vennootschappen*, 25; Stessens, G., o.c., in *Panopticon*, 1995, 126; Verspeelt, F., «Opsporing en vervolging van criminele vermogens», *Politeia*, 1994, 11-12).

Een dergelijk standpunt heeft vanzelfsprekend belangrijke gevolgen voor de verbeurdverklaring van de vermogensvoordelen die voortkomen uit door rechtspersonen gepleegde misdrijven. Daar naar Belgisch strafrecht voor dergelijke misdrijven niet de rechtspersoon, doch wel de verant-

woordelijke natuurlijke persoon moet worden gestraft, dient de verbeurdverklaring van het illegale voordeel aan deze natuurlijke persoon te worden opgelegd, hoewel het illegale voordeel in kwestie zich in de praktijk meestal in het vermogen van de rechtspersoon, dus een derde, zal bevinden (Deruyck, F., *De rechtspersoon in het strafrecht*, 55 e.v.).

Precies deze hypothese ligt overigens aan het geannoteerde arrest ten grondslag.

7. Het zoëven verwoorde standpunt, dat tot gevolg heeft dat de door de rechtspersoon opgestreken vermogensvoordelen niet kunnen worden verbeurdverklaard, kan niet worden goedgekeurd. Aan wie de vermogensvoordelen in de zin van artikel 42, 3°, Sw. toebehoren is immers, voor de verbeurdverklaring ervan, irrelevant (De Swaef, M., o.c., in *R.W.*, 1990-91, 492). Er dient trouwens te worden opgemerkt dat ook het Gentse hof van beroep deze zienswijze volgt (overweging 6).

Het past dan ook niet om, zoals de eerste rechter, de bijzondere verbeurdverklaring van de vermogensvoordelen uit te spreken ten laste van de rechtspersoon.

Evenmin gaat het op om, zoals de appelrechter, na te gaan of er een vermenging is geweest tussen de vermogens van de natuurlijke persoon en de rechtspersoon (zie hierboven sub 3, a).

De vermogensvoordelen in de zin van artikel 42, 3°, Sw. kunnen immers worden verbeurdverklaard zonder dat hoeft te worden nagegaan in wiens vermogen zij zich bevinden. Dit betekent overigens niet dat, zo de derde-eigenaar van de vermogensvoordelen bekend is, het past om ook hem, in die hoedanigheid, voor de strafrechter te dagvaarden.

8. De volgende argumenten staven onze zienswijze. In de eerste plaats kan, uit de vergelijking met de 'klassieke' verbeurdverklaring overeenkomstig artikel 42, 1° en 2°, Sw., een tekstueel argument afgeleid worden (Dirix, E., «De verbeurdverklaring met toewijzing aan de benadeelde», in *Om deze redenen. Liber Amicorum Armand Vandeplas*, Gent, Mys & Breesch, 1994, 193, en voetnoot 34). Enkel voor de zaken die het voorwerp van het misdrijf uitmaken of die gediend hebben of bestemd waren tot het plegen van het misdrijf, wordt, meer bepaald in artikel 42, 1°, in fine, Sw., een eigendomsvereiste geformuleerd. Dit eigendomsvereiste wordt niet herhaald voor de zaken die uit het misdrijf voortkomen (artikel 42, 2°, Sw.), noch voor de vermogensvoordelen (artikel 42, 3°, Sw.).

Wij kunnen ons overigens niet van de indruk ontdoen dat de reden waarom de verbeurdverklaring van artikel 42, 3°, Sw., wat de ontstentenis van het eigendomsvereiste betreft, het stelsel volgt van de verbeurdverklaring van artikel 42, 2°, Sw. o.m. gelegen is in de vaststelling dat de verbeurdverklaring van de vermogensvoordelen als een uitbreiding van de verbeurdverklaring van de zaken, die uit het misdrijf voortkomen, moet worden beschouwd. Zij die niet met het Belgische strafrecht daarover vertrouwd zijn, vragen zich inderdaad misschien af of de uit het misdrijf verkregen vermogensvoordelen niet vallen onder de categorie van de zaken die uit het misdrijf voortkomen (Vandeplas, A., «De verbeurdverklaring van vermogensvoordelen», in *Liber Amicorum Marc Châtel*, Antwerpen, Kluwer, 1991, 391). Zo vroeg een lid van de kamercommissie voor de justitie zich af wat nu het precieze verschil is tussen «zaken die uit het misdrijf voortkomen» en «vermogensvoordelen die rechtstreeks uit een misdrijf zijn verkregen» (*Gedr.St.*, Kamer, 1989-90, nr.

987/4, 5). Men dient evenwel voor ogen te houden dat de categorie van zaken die uit het misdrijf voortkomen zeer beperkend moet worden uitgelegd: bedoeld worden hiermee de zaken die voortgebracht zijn uit het misdrijf, m.a.w. de producten van het misdrijf, zoals de nagemaakte bankbiljetten, de vervalste eetwaren enz. (De Geest, A., *Verbeurdverklaring*, A.P.R., 1971, 37). Derhalve komen niet in aanmerking: het gestolen geld (Cass., 8 oktober 1962, *Pas.*, 1963, I, 167), de zaken die met het gestolen geld zijn aangekocht (De Geest, A., *Verbeurdverklaring* l.c.) of nog het geld dat voortkomt van de verkoop van de gestolen goederen (De Swaef, M., o.c., in *R.W.*, 1990-91, 491).

Een tweede argument ter staving van onze zienswijze kan worden ontleend aan artikel 43bis Sw. Door het derde en het vierde lid van deze wetbepaling worden de rechten van de burgerlijke partij aan wie de verbeurdverklaarde zaken toebehoren, resp. de rechten van iedere andere derde die beweert recht te hebben op deze zaken, gevrijwaard.

Daaruit volgt dat vermogensvoordelen die aan een derde toebehoren wel degelijk kunnen worden verbeurdverklaard. Men begrijpt immers niet waarom artikel 43bis Sw. aandacht zou besteden aan de rechten van derden die beweren recht te hebben op het verbeurdverklaarde vermogensvoordeel, indien de verbeurdverklaring van dit vermogensvoordeel niet denkbaar zou zijn indien het aan een derde toebehoort (De Nauw, A., o.c. in *R.W.*, 1995-96, 1371).

In de derde plaats kan gewezen worden op het bepaalde van artikel 505, derde lid, Sw. Luidens deze bepaling maken de vermogensvoordelen in de zin van artikel 42, 3°, Sw. het voorwerp uit van de misdrijven van heling of witwassen en dienen zij, overeenkomstig artikel 42, 1°, Sw., te worden verbeurdverklaard, ook indien zij geen eigendom zijn van de veroordeelde. In de memorie van toelichting bij het ontwerp van de wet van 17 juli 1990 wordt deze aanvulling noodzakelijk geacht «aangezien rechtspersonen niet strafrechtelijk aansprakelijk kunnen worden gesteld», (*Gedr.St.*, Kamer, 1989-90, nr. 987/1, 7).

Welnu, indien voor de verbeurdverklaring van de illegale vermogensvoordelen als voorwerp van de misdrijven van heling of witwassen wordt afgestapt van het in uitdrukkelijke termen gestelde eigendomsvereiste van artikel 42, 1°, Sw., lijkt het weinig logisch de verbeurdverklaring van de illegale vermogensvoordelen als dusdanig afhankelijk te maken van een in de tekst van artikel 42, 3°, Sw. niet verwoord eigendomsvoorbehoud.

Ten slotte heft het arrest van het Hof van Cassatie van 31 juli 1995 elke verdere twijfel op (Cass., 31 juli 1995, *A.C.*, 1995, 711, nr. 352, *R.W.*, 1995-96, 1370, noot A. De Nauw, *R. Cass.*, 1996, 138, noot P. Van Caeneghem, *J.L.M.B.*, 1996, 578, noot P. Monville en O. Klees). In dit arrest overweegt het Hof van Cassatie immers expressis verbis «dat... er een wet bestaat (bedoeld wordt artikel 42, 3°, Sw.) die de rechter bij uitzondering rechtsmacht verleent om de verbeurdverklaring uit te spreken tegen een derde». Hoewel het Hof wellicht beter had overwogen dat deze verbeurdverklaring niet afhankelijk is van enig eigendomsvereiste (zie supra, nr. 7), kan niet betwist worden dat het Hof aldus heeft aangegeven dat de verbeurdverklaring van de onrechtmatige winsten ook kan worden bevolen wanneer de betrokken zaken aan een derde toebehoren (De Nauw, A., o.c., in *R.W.*, 1995-96, 1372).

9. De opvatting dat de illegale winsten kunnen worden verbeurdverklaard, ook indien zij zich in het vermogen van een derde (bv. een rechtspersoon) bevinden, wordt gedeeld door een groeiende rechtsleer (De Nauw, A., *o.c.*, in *R.W.*, 1995-96, 1372-1373, en «De voordeelsontneming, een eerste evaluatie van de wet en van de rechtspraak», in *Liber Amicorum José Vanderveeren*, Brussel, Bruylant, 1997, 47-49; Deruyck, F., *De rechtspersoon in het strafrecht*, 55-56; De Swaef, M., *o.c.*, in *R.W.*, 1990-91, 492; Faure, M., «De verbeurdverklaring van vermogensvoordelen bij milieudelicten» (noot onder Corr.Gent, 10 mei 1994), *T.M.R.*, 1994, 269-270; Messinne, J., «La loi du 17 juillet 1990 modifiant les articles 42, 43 et 505 du code pénal et insérant un article 43bis dans ce même Code», *J.T.*, 1991, 493; Rozie, M., «De bijzondere verbeurdverklaring van vermogensvoordelen toegepast op fiscale delicten», in *Fiscaal strafrecht en strafprocesrecht*, Gent, Mys & Breesch, 1996, 215-217; Spreutels, J.M., *Les nouveaux délits économiques et l'attitude à adopter face à ceux-ci par les agents économiques*, lezing gehouden te Brussel op 28 september 1994 in het kader van de studiedag «Responsabilité économique et pénale des chefs d'entreprises: les nouvelles données», 3, i.h.b. voetnoot 4).

Ook in de rechtspraak werden reeds enige uitspraken in dezelfde zin gewezen (Corr. Antwerpen, 23 februari 1993, *T.R.V.*, 1994, 195, noot W. en A. Devroe-Rombouts; Corr. Gent, 17 juni 1993, *T.M.R.*, 1994, 281, nr. 75/94; Corr. Gent, 10 mei 1994, *T.M.R.*, 1994, 267, nr. 69/94, noot M. Faure).

10. De hypothese die aan artikel 43bis, tweede lid, Sw. ten grondslag ligt, moet duidelijk onderscheiden worden van de zoëven besproken verbeurdverklaring overeenkomstig artikel 42, 3°, Sw. Krachtens eerstgenoemd artikel mag de rechter, indien het vermogensvoordeel niet gevonden kan worden in het vermogen van de veroordeelde, de geldwaarde van dit vermogensvoordeel *ramen* en een daarmee overeenstemmend bedrag verbeurdverklaren.

Men kan zich afvragen wat met de zinsnede «indien de zaken (bedoeld in artikel 42, 3°, Sw.) niet kunnen worden gevonden in het vermogen van de veroordeelde» wordt bedoeld. Deze zinsnede heeft in elk geval geen betrekking op de omstandigheid dat de veroordeelde de vermogensvoordelen zou hebben omgeruild, nu ook de vervangingsgoederen overeenkomstig artikel 42, 3°, Sw. kunnen worden verbeurdverklaard (zie supra, nr. 5). Evenmin wordt gedoeld op de hypothese waarin de vermogensvoordelen zich in het vermogen van een derde bevinden, nu wij hierboven hebben trachten aan te tonen dat het eigendomsvereiste bij de toepassing van artikel 42, 3°, Sw. irrelevant is (zie supra, nrs. 7-8).

De ware grondslag van artikel 43bis, tweede lid, Sw. wordt onthuld in de memorie van toelichting bij het ontwerp van de wet van 17 juli 1990. Daarin valt te lezen dat de bepaling van artikel 43bis, tweede lid, Sw. slechts een «aanvullende voorziening» is, «noodzakelijk om de gevallen op te lossen waarin geweten is dat een bepaald persoon een misdrijf heeft gepleegd waaruit hij vermogensvoordelen heeft verkregen, zonder dat evenwel kan worden bepaald wat er van die voordelen geworden is», (*Gedr. St.*, Kamer, 1989-90, nr. 987/1, 5).

Allereerst kan uit artikel 43bis, tweede lid, Sw., als aanvullende bepaling, geen algemene toepassingsvoorwaarde worden afgeleid. Bovendien doet deze bepaling, in tegenstelling tot wat bepaalde auteurs beweren (o.m. Stessens, G., *o.c.*, in *Panopticon*, 1995, 126, i.h.b. voetnoot 48), geen uit-

spraak over een – zoals betoogd niet bestaand – eigendomsvoorbehoud bij de verbeurdverklaring van vermogensvoordelen, doch doelt het enkel op de hypothese waarin men weet dat de veroordeelde een onrechtmatige winst heeft opgestreken, maar dit voordeel achteraf verdwenen is, en wel in de ware betekenis van dat woord. Het gaat er m.a.w. niet om dat de onrechtmatige winst werd vervangen door een ander goed of werd versast naar het vermogen van een derde, maar integendeel dat de onrechtmatige winst werkelijk verdwenen, opgesoupeerd is.

Het spreekt vanzelf, zoals het geannoteerde arrest van het Gentse hof van beroep opmerkt, dat de verbeurdverklaring van een geldsom, evenwaardig aan het (verdwenen) vermogensvoordeel, enkel aan de veroordeelde kan worden opgelegd (zie hierboven sub 3,c). Doch de bepaling van artikel 439bis, tweede lid, Sw. was in casu niet van toepassing, daar het niet om een *geraamd* vermogensvoordeel in de zin van deze bepaling ging, doch wel om een *berekend* (primaire) vermogensvoordeel in de zin van artikel 42, 3°, Sw.

11. Blijft ten slotte de – enigszins verrassende – overweging van het geannoteerde arrest, naar luid waarvan het persoonlijk karakter van de straf impliceert dat de verbeurdverklaring van de illegale vermogensvoordelen enkel kan worden opgelegd aan de veroordeelde, d.i. in casu de voor de rechtspersoon handelende natuurlijke persoon (zie hierboven sub 3, b). Het past wellicht erop te wijzen dat de juridische finesse, die achter het adagium «Societas delinquere potest sed puniri non potest» schuilgaat, er hier op neer komt dat de rechtspersoon wel een misdrijf kan plegen maar niet het voorwerp kan uitmaken van een strafrechtelijke veroordeling, zodat de strafrechtelijke verantwoordelijkheid voor het misdrijf rust op de natuurlijke personen die voor de rechtspersoon gehandeld hebben of dit precies nagelaten hebben (Deruyck, F., *De rechtspersoon in het strafrecht* 4 e.v.).

Toegespitst op de problematiek van de door de rechtspersoon gepleegde misdrijven heeft het beginsel van het persoonlijk karakter van de straf er de wetgever echter geenszins van weerhouden te aanvaarden dat bepaalde straffen rechtstreeks de rechtspersoon kunnen treffen langs de strafrechtelijk verantwoordelijke natuurlijke persoon om.

Er kan in dit verband nuttig verwezen worden naar artikel 9, § 5, a, van de wet van 22 januari 1945 betreffende de economische reglementering en de prijzen, waarin de straf van de sluiting van de inrichting wordt bepaald. Deze sluiting heeft een personele draagwijdte (Hayoit de Termicourt, R., concl. bij Cass., 12 mei 1947, *Pas.*, 1947, I, 201), hetgeen betekent dat de sluiting enkel bevolen kan worden wanneer de eigenaar van de inrichting (mede)dader van of medeplichtige aan het misdrijf is, dat tot de sluiting aanleiding heeft gegeven (Screvens, R., *L'interdiction professionnelle en droit pénal*, Brussel, Ed. de la librairie encyclopédique, 1957, 68). Toch wordt in de rechtsleer unaniem aangenomen dat de sluiting eveneens kan worden uitgesproken indien de inrichting aan een rechtspersoon toebehoort (De Vroede, P., *Prijzregeling*, A.P.R., Gent/Leuven, Story-Scientia, 1976, 198; D'Haenens, J., «Sanctions pénales et personnes morales», *R.D.P.*, 1975-76, 736; Legros, R., «La responsabilité pénale des dirigeants des sociétés et le droit pénal général», *R.D.P.*, 1963-64, 11; Matthijs, J., «Een dwingende noodzaak: het systematiseren en het opbouwen van een zelfstandig gestructureerd economisch strafrecht en strafprocesrecht», *R.W.*,

1975-76, 334). In een belangwekkend arrest van 12 mei 1947 heeft het Hof van Cassatie inderdaad beslist dat «opdat de sluiting moge bevolen worden, de inrichting moet toebehooren aan een dader van of medeplichtige aan de inbreuk, ofwel, zo het over een zedelijk wezen gaat, het orgaan of de wettelijke vertegenwoordiger er van, dader of medeplichtige aan de overtreding moet zijn (Cass., 12 mei 1947, A.C., 1947, 155, en Pas., 1947, I, 198, concl. R. Hayoit de Termicourt).

Het persoonlijk karakter van de straf belet derhalve hoe genaamd niet dat de sluiting wordt bevolen van een inrichting die aan de rechtspersoon toebehoort. Er valt niet in te zien waarom dit bij de verbeurdverklaring van de illegale vermogensvoordelen anders zou zijn en zij niet zouden kunnen worden verbeurdverklaard, indien ze aan de rechtspersoon toebehoren.

12. Bij wijze van besluit stellen wij vast dat de opvatting als zouden de door de rechtspersoon opgestreken illegale vermogensvoordelen niet kunnen worden verbeurdverklaard, geen steun vindt in het Belgische positieve recht. Er moet derhalve niet gevreesd worden dat de rechtspersoon, die werkelijk als *dader* van het misdrijf dient te worden beschouwd, ongestoord in het bezit zou kunnen blijven van de door dat misdrijf opgeleverde winsten. De Belgische wetgever heeft, wat dit betreft, aansluiting gevonden bij het moderne strafrecht, dat ook buiten België gekenmerkt wordt door een toenemende aandacht voor een meer efficiënte voordeelsontneming (Groenhuysen, M.S., «Het juridisch tekort in het strafrecht», N.J.B., 1996, 1527).

Marc De Swaef
Filip Deruyck

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

5e KAMER – 4 NOVEMBER 1996

Voorzitter: de h. Leemans

Raadsheren: de hh. Peeters en Lemmens

Advocaten: mrs. Onkelinx en De Smet loco Van Huffelen

Belasting over de toegevoegde waarde – 1. Postorderbedrijf – Maatstaf van heffing – Verzendingskosten – 2. Belastbare handeling – Afgifte van een premievoorwerp of waardebon – 3. Beginselen van behoorlijk bestuur – Rechtszekerheid – Niet-toepassing van administratieve beslissing

1. *Alles wat de leverancier of de dienstverrichter als tegenprestatie verkrijgt, behoort naar luid van art. 26 W.B.T.W. tot de maatstaf van heffing. Verzendingskosten die worden gemaakt om goederen te leveren die de klanten van de belastingplichtige bij hem bestelden, zijn inherent aan de werking van het postorderbedrijf van de belastingplichtige. Bijgevolg behoren ze tot de maatstaf van heffing van de B.T.W. Hieraan wordt geenszins in de weg gestaan door het feit dat de belastingplichtige zijn klanten een gedeelte van de verzendingskosten afzonderlijk aanrekent. Hieraan wordt evenmin afbreuk gedaan door het feit dat de belastingplichtige bij de verzending van zijn koopwaar gebruik maakt van lijsten die bij de postdiensten werden inge-*

diend en waarop de namen van de geadresseerden vermeld zijn.

2. *De afgifte van een premievoorwerp of van een aankoopbon kan niet als een prijsvermindering op toekomstige aankopen van het lid-aanmelder worden aangenomen en is dus een belastbare levering in de zin van art. 10 W.B.T.W., indien uit de concrete omstandigheden blijkt dat de hele actie draait rond het aanmelden van nieuwe leden.*

De ruil van titels, die recht geven op een ander voordeel dan een ristorno in geld en die samen met een hoofdproduct gratis worden aangeboden, zoals bedoeld door art. 38, 4° (oud) W.H.P., geven geen aanleiding tot een B.T.W.-heffing wanneer de ruil geschiedt zonder bijbetaling of slechts tot een B.T.W.-heffing beperkt tot het bedrag van de bijbetaling.

3. *De algemene beginselen van behoorlijk bestuur sluiten in fiscale zaken het recht op rechtszekerheid, inclusief het vertrouwensbeginsel, in. Zij gelden als rechtsbeginsel zonder op de overheidsaansprakelijkheid te moeten steunen. Te dezen is dan ook, in eerste orde, geen onderzoek naar de toepassingsvoorwaarden van de overheidsaansprakelijkheid nodig, maar dringt zich een afweging op van het legaliteitsbeginsel tegen de beginselen van behoorlijk bestuur. Het argument van de belastingadministratie dat de belastingplichtige de administratieve beslissing inzake verzendingskosten minstens behoorde te kennen, is in casu irrelevant, omdat de belastingadministratie deze administratieve beslissing gedurende een bijzonder lange periode van acht jaar en niettegenstaande herhaalde controles zelf nooit heeft toegepast op de werkwijze van de belastingplichtige.*

N.V. E. t/ Belgische Staat

Het beroepen vonnis van de rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen van 16 mei 1991 heeft de samengevoegde verzetten van appellante tegen twee te haren laste door geïntimeerde uitgevaardigde dwangbevelen, de invordering beogend ingevolge het dwangbevel van 25 mei 1988 van de som van 14.607.801,-F wegens B.T.W., vermeerderd met de intresten, en van 2.190.000,-F wegens administratieve geldboete, alsook ingevolge het dwangbevel van 28 augustus 1989 van de som van 13.086.426,-F wegens B.T.W. van 1.033.070,-F wegens aanvullende weeldekas, vermeerderd met de intresten, en van 4.234.500,-F wegens administratieve geldboete, ongegrond verklaard en heeft appellante verwezen in de gedingkosten.

Appellante heeft hoger beroep ingesteld bij verzoekschrift neergelegd ter griffie van dit Hof op 20 juni 1991.

De zaak werd behandeld ter terechtzitting van 10 juni 1996.

Appellante zendt door middel van de postordertechniek naar haar clubleden per post de door haar verkochte boeken en platen waarbij zij, volgens haar, de verzendkosten ten behoeve van haar clubledenkopers voorschiet. Zij houdt voor dat deze 'voorgesloten' kosten met toepassing van art. 28, 5° W.B.T.W. buiten de maatstaf van heffing van de B.T.W. vallen. Geïntimeerde daarentegen meent dat deze kosten wel tot de maatstaf van heffing van de B.T.W. behoren.

In dit verband werd door geïntimeerde ingevolge een B.T.W.-controle aan appellante een naheffing voor de periode van 1 juli 1982 tot en met 30 juni 1986 opgelegd bij dwangbevel van 25 mei 1988, waarbij de betaling van de som van 14.607.801,-F, vermeerderd met de intresten vanaf 21 juli 1986 als verschuldigde B.T.W. en van de som van 2.190.000,-F als administratieve boete werd gevorderd.

Appellante heeft hiertegen verzet gedaan op 22 juni 1988.

Appellante eist thans, na de afwijzing van haar verzet door de eerste rechter, dat haar verzet zou worden toegewezen omdat de kosten in kwestie niet tot de maatstaf van heffing van de B.T.W. zouden behoren, minstens omdat het opleggen van de naheffing niet zou stroken met de beginselen van behoorlijk bestuur;

Geïntimeerde concludeert tot de bevestiging van het vonnis *a quo*;

Appellante heeft in dezelfde voormelde periode tevens een «*Leden Maken Leden*»-actie, hiernagenoemd L.M.L.-actie, gevoerd waarbij het clublid, dat een nieuw lid aanmeldde en zich verbond om ook voor het komende jaar zelf lid te blijven een aanmeldingskaart of -bon kon inruilen en hiervoor een premievoorwerp of een waardebon voor boeken en platen gratis of tegen een verminderde prijs kon verkrijgen. Volgens geïntimeerde betrof het aan de B.T.W. en aan de aanvullende weeldetaks onderworpen leveringen, wat door appellante wordt betwist. Op 28 augustus 1989 werd in dit verband ten laste van appellante een dwangbevel uitgevaardigd waarbij van haar de betaling werd gevorderd van de som van 13.086.426,-F als verschuldigde B.T.W., van de som van 1.033.070,-F als aanvullende weeldetaks, telkens vermeerderd met de interesten, en van de som van 4.234.500,-F als administratieve geldboete.

Appellante heeft tegen dit dwangbevel verzet gedaan op 13 oktober 1989.

Appellante eist thans de integrale toewijzing van haar verzet, omdat zij de ingevorderde belasting, interesten en geldboete niet verschuldigd zou zijn, minstens omdat de heffing van deze belasting niet zou stroken met de beginselen van behoorlijk bestuur.

Geïntimeerde concudeert ook ten aanzien van deze betwisting tot de bevestiging van het vonnis *a quo*.

Appellante vordert tevens dat zou worden gezegd dat haar ten onrechte administratieve geldboeten werden opgelegd door beide voormelde dwangbevelen. Zij roept in dat de eerste rechter handelde in strijd met art. 6 E.V.R.M. door zich onbevoegd te verklaren om over dit onderdeel van haar verzet uitspraak te doen. Geïntimeerde houdt evenwel vol dat ook het Hof onbevoegd zou zijn om over de administratieve geldboeten te oordelen. Hij meldt echter dat de Centrale Administratie van de B.T.W. reeds besliste de geldboeten kwijt te schelden na tussenkomst van de rechterlijke uitspraak;

1. De B.T.W.-naheffing met betrekking tot de verzendkosten

Overwegende dat geïntimeerde art. 26 W.B.T.W. ten grondslag van haar naheffing heeft gelegd, met name de bepaling dat alles wat de leverancier van het goed of de dienstverrichter als tegenprestatie verkrijgt tot de maatstaf van heffing behoort; dat hierin, volgens geïntimeerde, tevens de verzendkosten begrepen zijn, in zoverre deze door appellante boven de verkoopprijs van de boeken of de platen worden aangerekend aan de kopers;

Dat appellante daarentegen laat gelden dat deze verzendkosten met toepassing van art. 28, 5°, W.B.T.W. niet tot de maatstaf van heffing behoren;

Overwegende dat de sommen, voorgeschooten door de leverancier of de dienstverrichter voor uitgaven die hij ten name en voor rekening van zijn wederpartij heeft gedaan naar luid van art. 28, 5035, W.B.T.W. niet tot de maatstaf van heffing van de B.T.W. behoren;

Dat geïntimeerde laat gelden dat de verzendkosten in kwestie niet de door art. 28, 5°, W.B.T.W. bedoelde voorgeschooten sommen betreffen, omdat hiervoor zou vereist zijn dat de wederpartij van degene die de kosten heeft betaald de «juridische schuldenaar» is van de derde aan wie betaald is, wat te dezen niet het geval zou zijn; dat hij vanuit dit standpunt redeneert om te poneren dat de toepassing van art. 28, 5°, W.B.T.W. vereist dat de leverancier zowel tegenover de klant als tegen de derde is opgetreden als lasthebber van de klant; dat appellante in haar verweer hiertegen kan gevolgd worden in zoverre zij aanvoert dat geïntimeerde door de toepassing van art. 28, 5°, W.B.T.W. te laten afhangen van het specifieke optreden van de leverancier als «lasthebber» van zijn wederpartij een voorwaarde aan de wet toevoegt;

Dat art. 28, 5°, W.B.T.W. nochtans wel impliceert dat de gedane uitgaven kosten zijn die uit het optreden van de wederpartij tegenover een derde voortkomen, ofwel omdat zij staan tegenover prestaties die de wederpartij van een derde wenst te verkrijgen ofwel omdat zij betrekking hebben op verbintenissen die de wederpartij tegenover een derde heeft aangegaan of wenst aan te gaan en waarvoor de wederpartij de leverancier of dienstverrichter als tussenpersoon gebruikt door hem op te dragen hetgeen hiervoor aan die derde moet betaald worden te zijnen name en voor zijn rekening voor te schieten;

Dat geïntimeerde terecht aanvoert dat de verzendkosten in kwestie gemaakt werden om de goederen te leveren, die de klanten van appellante bij haar bestelden; dat deze activiteit inherent is aan de werking van het postorderbedrijf van appellante; dat de thuisbezorging van de koopwaar per post immers wezenlijk deel uitmaakt van het aanbod van dergelijk postorderbedrijf, dat de wederpartij-klant bij appellante een product koopt aan een prijs waarin de thuisbezorging via de postdiensten begrepen is, zonder dat de klant zelf een opdracht tot verzending aan de post geeft of wenst te geven; dat de verzending per post dan ook behoort tot de levering van appellante waarvoor zij van de klant als tegenprestatie verkrijgt naar luid van art. 26 W.B.T.W. tot de maatstaf van heffing behoort;

Dat hieraan geenszins in de weg wordt gestaan door het feit dat appellante haar klanten een gedeelte van de verzendkosten afzonderlijk aanrekent, dat hierdoor immers niet wordt bereikt dat appellante de aangerekende verzendkosten maakte «voor rekening van» haar klant;

Dat hieraan evenmin afbreuk wordt gedaan door het feit dat appellante bij de verzending van haar koopwaar gebruik maakt van lijsten die bij de postdiensten worden ingediend en waarop de namen van de geadresseerden vermeld zijn; dat deze vermelding immers strekt tot de specificatie van ieder afgegeven postcollo met het oog op de toepassing van het juiste posttarief en niet tot identificatie van degenen ten name van wie en voor wier rekening de verzending zou dienen te geschieden;

Overwegende dat het standpunt van geïntimeerde, in de mate het zoals voormeld werd aanvaard, niet strijdig is met de administratieve beslissingen nr. E.T. 18.588 van 30 april 1976, nr. E.T. 37.543 van 19 januari 1981 en nr. E.T. 39.342 van 14 juli 1982, zoals door appellante wordt beweerd;

Dat in de beslissing van 30 april 1976 duidelijk wordt verwezen naar kosten die voor rekening van de klant door de begrafenisondernemer aan derden betaald werden in verband met specifieke prestaties die de klant van een derde

wenst te verkrijgen en waarvoor hij de tussenkomst van de begrafenisondernemer verlangt;

Dat de beslissingen van 19 januari 1981 en van 14 juli 1982 erop steunen dat de hotelgast de werkelijke belastingschuldige is die door zijn verblijf in het hotel de verschuldigde taks heeft eisbaar gemaakt en daardoor de verbintenis tot betaling heeft doen ontstaan, ook al zijn de hoteliers tot de betaling ervan gehouden;

Overwegende dat de verzendkosten in zoverre deze door appellante worden in rekening gebracht bij haar wederpartij en derhalve deel uitmaken van de tegenprestaties die zij voor haar leveringen en diensten verkrijgt of moet verkrijgen, behoren tot de maatstaf van heffing van de B.T.W.

2. de B.T.W.-naheffing met betrekking tot de L.M.L.-actie

a. De afgifte van een premievoorwerp of van een aankoopbon als prijsvermindering op toekomstige aankopen.

Overwegende dat appellante inroept dat de afgifte van een premievoorwerp of een aankoopbon in het raam van de L.M.L.-actie geen aan de B.T.W. onderworpen levering was in de zin van art. 10 W.B.T.W., maar wel moet worden beschouwd als een prijsvermindering op toekomstige aankopen door clubleden die een nieuw lid aanmelden; dat dergelijke prijsvermindering met toepassing van art. 28, 2°, W.B.T.W. niet tot de maatstaf van heffing zou behoren; dat het, volgens geïntimeerde, daarentegen wel om leveringen in de zin van art. 10 W.B.T.W. ging;

Overwegende dat er in de publicitaire mededelingen die appellante heeft gedaan betreffende de L.M.L.-actie geen aankondiging van een prijsvermindering op toekomstige aankopen is gedaan; dat het ontvangen van een premiegeschenk of van een aankoopbon in het vooruitzicht werd gesteld bij het aanmelden van een nieuw lid; dat de campagne van appellante ongetwijfeld de groei van haar ledenbestand beoogde, om op die wijze de omstandigheden te creëren om haar omzet te kunnen verhogen; dat het aanmelden van het nieuwe lid dan ook een doorslaggevend element was om het recht op een premie weliswaar ook afhankelijk werd gemaakt van de verbintenis van de aanmelder zelf lid van de ECI-club te blijven gedurende het komende jaar, dat deze verbintenis nochtans, niettegenstaande deze een noodzakelijke voorwaarde was om de premie te kunnen verkrijgen, toch slechts als een bijkomende en aan de aanmelding van een nieuw lid ondergeschikte voorwaarde te beschouwen is, omdat de hele L.M.L.-actie precies draaide rond het aanmelden van nieuwe leden;

Dat de afgifte van een premievoorwerp of van een aankoopbon in het raam van de L.M.L.-actie dan ook niet als een prijsvermindering op toekomstige aankopen van de lid-aanmelder kan worden aangenomen en derhalve niet wegens de toepassing van art. 28, 2°, W.B.T.W. buiten de maatstaf van heffing van de B.T.W. moest worden gehouden;

b. De afgifte van een premievoorwerp of een aankoopbon als gezamenlijk aanbod van een hoofdproduct en een titel.

Overwegende dat appellante subsidiair laat gelden dat zij in het raam van de L.M.L.-actie aan haar leden een gezamenlijk aanbod heeft gedaan dat, enerzijds, bestond uit het aanbod tot vier kwartaalaankopen tijdens het bijkomende lidmaatschapsjaar waartoe een lid, aanmelder van een nieuw lid, zich verbond, en, anderzijds, uit het aanbod tot het verkrijgen van een 'Aanmeldingskaart / - bon', zijnde een titel

in ruil waarvoor het lid, aanmelder van een nieuw lid, kosteloos of tegen bijbetaling goederen kon verkrijgen; dat dit gezamenlijk aanbod, volgens appellante, met toepassing van art. 38,4 (oud), W.H.P. een toegelaten aanbod was; dat zij tevens aanvoert, dat het inruilen van voormelde titels, zonder bijbetaling de heffing beperkt was tot dit bedrag; dat appellante de B.T.W.-Aanschrijving nr. 85/1972 van 31 juli 1972 ten grondslag van haar standpunt heeft gelegd;

Dat geïntimeerde tegenwerpt dat een gezamenlijk aanbod van producten enkel en alleen afhankelijk is van de aankoop van dezelfde of gelijkaardige producten en niet, zoals te dezen, gebonden mag zijn aan andere bijkomende prestaties, met name het aanbrengen van nieuwe leden, dat het premievoorwerp of de aankoopbon, volgens geïntimeerde, de tegenprestatie was voor de makelarijdiensten die het clublid verstrekten ten bate van appellante door het werven van een nieuw lid;

Overwegende dat er naar luid van art. 35, tweede lid, (oud) WHP er een gezamenlijk aanbod was wanneer de al dan niet kosteloze verkrijging van producten, diensten of van titels, waarmee producten, diensten of andere voordelen konden worden verkregen, gebonden was aan de verkrijging van andere zelfs gelijke producten of diensten;

Dat appellante in haar L.M.L.-actie aan de ECI-clubleden het aanbod deed om een titel, met name de «Aanmeldingskaart / -bon», te verkrijgen, die recht gaf op een premievoorwerp of op een aankoopbon; dat dit aanbod gebonden was aan het aanmelden van een nieuw clublid alsook aan de verbintenis zelf lid te blijven gedurende het komende jaar; dat de leden van de ECI-club zich luidens de «Spelregels voor het lidmaatschap» verbonden per kwartaal minstens één aankoop bij appellante te doen; dat het lidmaatschap derhalve de verbintenis tot aankoop van de door appellante aangeboden hoofdproducten impliceerde; dat dan ook vastgesteld wordt dat de verkrijging van voormelde titels gebonden was aan de verkrijging van andere door appellante aangeboden producten, zowel door het lid, dat een nieuw lid aanmeldde, als door het nieuwe lid; dat het bestaan van een gezamenlijk aanbod krachtens voormeld art. 35, tweede lid (oud), WHP niet afhangt van de verkrijging van de gezamenlijk aangeboden goederen door dezelfde persoon, zodat naast de verkrijging van de aangeboden hoofdproducten door het clublid/aanmelder eveneens de verkrijging van de aangeboden hoofdproducten door het nieuwe lid, waaraan de verkrijging door het clublid/aanmelder van de voormelde titel gebonden was, in aanmerking komt om vast te stellen dat appellante werkelijk een gezamenlijk aanbod deed;

Dat de gelijktijdige aanmelding van een nieuw clublid en van het voortgezette lidmaatschap van een oud clublid via de aanmeldingskaart volstond voor het verkrijgen van voormelde titel, ongeacht of het oud clublid hiervoor werkelijk makelarijdiensten had verricht; dat aan de aanmelding van een nieuw lid evenmin noodzakelijkerwijze makelarijdiensten voorafgingen; dat in die omstandigheden het toekennen van voormelde titel niet als tegenprestatie voor makelarijdiensten te beschouwen is;

Overwegende dat appellante heeft aangetoond dat haar gezamenlijk aanbod voldeed aan de toelaatbaarheidsvereisten vermeld in art. 38, 4°, (oud), WHP; dat geïntimeerde dit overigens niet betwist heeft;

Overwegende dat de ruil van titels, die recht geven op een ander voordeel dan een *ristorno* in geld en die samen met

een hoofdproduct gratis werden aangeboden, zoals bedoeld door art. 38,4°, (oud) WHP luidens de B.T.W.-Aanschrijvingen nr. 85/1972 van 31 juli 1972 en nr. 22/1975 van 29 september 1975 geen aanleiding geven tot een B.T.W.-heffing wanneer de ruil geschiedt zonder bijbetaling of slechts tot een B.T.W.-heffing beperkt tot het bedrag van de bijbetaling; dat uit het proces-verbaal van 3 juli 1989 blijkt dat appellante in overeenstemming hiermee de B.T.W. heeft betaald;

Dat geïntimeerde dan ook ten onrechte is overgegaan tot de BTW-naheffing waarvoor het betwist dwangbevel van 28 augustus 1989 werd uitgevaardigd; dat het verzet van appellante tegen dit dwangbevel gegrond moest verklaard worden;

3. De beginselen van behoorlijk bestuur

Overwegende dat appellante laat gelden dat zij de helft van de verzendkosten buiten de berekening van de B.T.W. heeft gehouden sinds de aanvang van haar werkzaamheden in België, d.w.z. vanaf 1978 en dit met medeweten van geïntimeerde; dat zij dit medeweten afleidt uit het feit dat de toegepaste werkwijze inzake de verzendkosten een dermate grote weerslag had op de verschuldigde belasting dat het niet aannemelijk is dat deze aan de aandacht van de B.T.W.-ambtenaren bij de talrijke controles in de periode van 1978 tot 1986 zou zijn ontsnapt; dat geïntimeerde, naar appellante beweert, desbetreffende al die jaren nochtans geen enkele opmerking maakte; dat zij voorhoudt dat geïntimeerde in die omstandigheden door zijn jarenlang, onveranderd optreden bij haar het gerechtvaardigde vertrouwen heeft gewekt dat haar werkwijze in overeenstemming was met de B.T.W.-wet; dat zij aanvoert dat geïntimeerde in 1988 onaangekondigd plots zijn standpunt wijzigde, de volledige verzendkosten tot de maatstaf van de BTW-heffing ging rekenen en een naheffing voor de verstreken periode 1981-1986 oplegde;

dat geïntimeerde, volgens haar, handelde in strijd met de algemene beginselen van behoorlijk bestuur en de in het bestreden dwangbevel geheven belasting niet kan vorderen;

Overwegende dat geïntimeerde het legaliteitsbeginsel inroept, waaruit hij afleidt dat hij steeds, in acht genomen de openbare orde, verplicht is de belastingwet toe te passen, ook indien door het fiscaal bestuur en/of haar ambtenaren voorheen standpunten zouden zijn ingenomen of gedragslijnen zouden zijn gevolgd die indruisen tegen de wettelijke bepalingen, dat hij niet uitsluit dat de overheidsaansprakelijkheid met toepassing van art. 1382 en 1383 B.W. zou kunnen betrokken worden door het foutieve en schadeverwekkende optreden van het fiscale bestuur en/of haar ambtenaren; dat hij aanvoert dat in dat geval naast het bewijs van de fout ook dat van het oorzakelijk verband tussen fout en een van de belastingschuld onderscheiden schade moet worden geleverd; dat hij voorhoudt dat appellante in gebreke blijft het vereiste bewijs te leveren;

Overwegende dat de algemene beginselen van behoorlijk bestuur ook in fiscale zaken gelden; dat deze beginselen het recht op rechtszekerheid, inclusief het vertrouwensbeginsel, insluiten; dat zij als rechtsbeginsel geldend zijn, zonder op de overheidsaansprakelijkheid te moeten steunen, dat te dezen dan ook, in eerste orde, geen onderzoek naar de toepassingsvoorwaarden van de overheidsaansprakelijkheid nodig is, maar zich een afweging opdringt van het legaliteitsbeginsel tegen de beginselen van behoorlijk bestuur;

Overwegende dat geïntimeerde de door appellante aangevoerde feiten niet heeft betwist; dat hij niet heeft aangevochten dat de werkwijze van appellante ter zake van de verzendkosten in de periode van 1978 tot 1986 herhaaldelijk aan B.T.W.-controle werd onderworpen, dat hij deze praktijk derhalve goed kende, minstens goed moest kennen, dat deze nooit aanleiding gaf tot enige opmerking en dat aan het proces-verbaal, waarop het dwangbevel in kwestie steunt, en de opgelegde naheffing geen enkele aankondiging van de wijziging van zijn standpunt voorafging;

Dat deze feitelijke omstandigheden doen blijken dat de werkwijze van appellante door geïntimeerde gedurende acht jaren op een constante en ononderbroken wijze werd aangenomen; dat appellante redelijkerwijze hierin een vaste gedragslijn van geïntimeerde heeft kunnen zien; dat appellante hierop dan ook het gerechtvaardigde vertrouwen heeft kunnen steunen dat haar werkwijze in overeenstemming met de B.T.W.-wet was; dat dit des te meer het geval was omdat haar optreden geen apert schending van de wet was, maar een kwestie van interpretatie van de toepassing van de wet (art. 26 en 28.5 W.B.T.W.) betrof;

Dat geïntimeerde wel betwist dat de objectieve goede trouw van appellante kan aangenomen worden; dat hij aanvoert dat appellante de administratieve beslissing van 29 juli 1971 nr. T.5807 inzake verzendkosten kende, minstens geacht moet worden deze te kennen, dat geïntimeerde echter zelf deze administratieve beslissing gedurende een bijzonder lange periode van acht jaar en niettegenstaande herhaalde controles zelf nooit heeft toegepast op de werkwijze van appellante, zodat het louter bestaan van deze administratieve beslissing naast de hiermee strijdige houding van geïntimeerde de goede trouw van appellante niet in de weg staat;

Dat ieder redelijk en normaal oplettend persoon in de omstandigheden, waarin appellante zich bevond, zou verwachten dat de volgehouden gedragslijn van geïntimeerde in overeenstemming met de wet was; dat appellante dan ook op dit gerechtvaardigd vertrouwen kan steunen om te eisen dat te dezen voorrang zou worden gegeven aan het vertrouwensbeginsel boven het legaliteitsbeginsel;

Dat de bestreden aanslag die gevestigd is met schending van het algemeen beginsel van behoorlijk bestuur, en meer bepaald van het vertrouwensbeginsel, geen geldige vordering tegen appellante heeft doen ontstaan; dat appellante de belastingen die in het betreden dwangbevel gevorderd worden dan ook niet verschuldigd is;

BURGERLIJKE RECHTBANK TE BRUSSEL

KORT GEDING – 18 APRIL 1996

Voorzitter: de h. Boon

Advocaten: mrs. Gijssels en Ongenae loco Callens

Bevoegdheid en aanleg – Kort geding – Beslag in strafzaken – Minister van Justitie

De minister van Justitie beschikt niet over enige bevoegdheid inzake het opheffen van strafrechtelijke beslagmaatregelen. Een vordering strekkende tot opheffing van een dergelijke maatregel die gericht is tot de minister van Justitie, is derhalve ontoelaatbaar.

J. t/ Belgische Staat

De *hoofdvordering*, ingesteld met toepassing van artikel 584 Ger.W., strekt ertoe verweerder te horen veroordelen om de onmiddellijke opheffing van het beslag te bevelen en het in beslag genomen voertuig opnieuw aan eiser ter beschikking te stellen, onder verbeurte van een dwangsom van 5.000 frank per dag vertraging, en, subsidiair, bij wijze van voorlopige maatregel te horen zeggen voor recht dat, indien het beslag toch gehandhaafd zou moeten worden (*quod non*), eiser verder het genot zal toekomen van het in beslag genomen voertuig, zonder dat hij het kan vervreemden of bezwaren, en verweerder te veroordelen hiervoor alle nodige maatregelen te nemen, op straffe van een dwangsom van 5.000 frank per dag vertraging.

De *tegenvordering* strekt ertoe eiser wegens tergend en roekeloos geding te horen veroordelen tot betaling aan verweerder van een bedrag van 50.000 frank als schadevergoeding *ex aequo et bono* begroot.

In het kader van een hangend strafonderzoek werd op 14 december 1995 door de rijkswachtbrigade van Gent «in opdracht van de procureur des Konings» een voertuig in beslag genomen waarvan eiser beweert eigenaar te zijn.

Overeenkomstig artikel 143 Ger.W. voert de procureur-generaal bij het hof van beroep zijn opdrachten uit «onder het gezag van de minister van Justitie» en overeenkomstig artikel 400 Ger.W. oefent de minister van Justitie zijn toezicht uit over alle ambtenaren van het openbaar ministerie. De minister van Justitie zou in bepaalde omstandigheden groepen kunnen worden om de juridische verantwoordelijkheid te dragen voor daden verricht door ambtenaren van het openbaar ministerie. Dit alles brengt evenwel niet mee dat de minister van Justitie bevoegd is om aan de leden van het openbaar ministerie bevelen op te leggen in bepaalde zaken. Het komt niet aan de minister van Justitie toe om ambtenaren van het openbaar ministerie de toepassing van de wet te verbieden (Franchimont M., Jacobs A. en Masset A., *Manuel de procédure pénale*, 1989, 45-46). De minister van Justitie zou slechts de macht hebben om aan die ambtenaren bevelen op te leggen «in zoverre deze bevelen verenigbaar zijn met de bevoegdheden aan genoemde ambtenaren toegekend krachtens de wet». In het onderhavige geval put de procureur des Konings zijn bevoegdheid uit onder meer de artikelen 8, 22 en 35 van het Wetboek van Strafvordering. Te dezen beschikt de minister van Justitie niet over de macht om enige opheffing van de getroffen beslagmaatregel, noch om enige beslagmodaliteit, te bevelen.

De hoofdvordering is ontoelaatbaar ten aanzien van verweerder.

Bij schrijven van 20 december 1995 verzocht eiser, via zijn raadsman, om de opheffing van het beslag. Dit schrijven bleef onbeantwoord. De bodemrechter zal dienen uit te maken of de betwiste maatregel, hangende het strafonderzoek, eventueel foutief was. Bij gebrek aan enige adequate procedure met betrekking tot de beslagproblematiek in strafzaken, kan de onderhavige vordering niet als roekeloos of tergend worden beschouwd. Het is niet omdat eiser ten onrechte de minister van Justitie dagvaardde dat zijn vordering daarom tergend en roekeloos is. De tegenvordering komt voor als ongegrond.

ARBEIDSRECHTBANK TE GENT

2e KAMER – 13 JANUARI 1997

Voorzitter: de h. Herman

Rechters in Sociale Zaken: de hh. Coppens en Naert

Advocaten: mrs. Demedts en Vandervennet

Uitzendarbeid – Vaste werknemer – Terbeschikkingstelling van derdegebruiker – Begrip – Verbod – Draagwijdte – Miskenning – Sanctie

Het principiële verbod van terbeschikkingstelling van werknemers ten behoeve van gebruikers betreft enkel de arbeidsovereenkomst waarbij een werknemer in dienst wordt genomen om ter beschikking te worden gesteld van een derdegebruiker (art. 31 Uitzendwet).

Het verbod slaat niet op de terbeschikkingstelling van een vaste werknemer. Bij miskenning van de wettelijke voorschriften van het ter beschikking stellen van een vaste werknemer, is de sanctie niet het ontstaan van een tweede arbeidsovereenkomst met de gebruiker, maar een straf en de hoofdelijke gehoudenheid van de gebruiker voor de door de werkgever verschuldigde bedragen (art. 32 Uitzendwet).

Van D. t/ N.V. B. en N.V. I.

a. Zienswijze van de partijen

De eiser stelt dat hij, toen hij nog maar kort in dienst van de eerste verweerder was, en dit tot medio juni 1994, door deze laatste ter beschikking werd gesteld van de tweede verweerder. Hij diende zich ook voor rekening van deze laatste bezig te houden met bezoek van cliënteel en prospectie. Het betrof een volgens de bepalingen van artikel 31 en 32 van de Uitzendarbeidswet verboden terbeschikkingstelling. Dit bracht met zich mee dat tussen hem en de tweede verweerder een nieuwe arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd en zonder proeftijd ontstond die op 14 juli 1994 – datum waarop door de eerste verweerder een einde werd gemaakt aan de met de eiser gesloten arbeidsovereenkomst – door de tweede verweerder (en niet door de eiser zelf) op onregelmatige wijze werd beëindigd. Een en ander doet een recht op een opzeggingsvergoeding ontstaan, tot de betaling waarvan de beide verweersters hoofdelijk gehouden zijn, een en ander op grond van artikel 31,§4 van de Uitzendarbeidswet. Was er tenslotte wel een geoorloofde terbeschikkingstelling, dan is er sprake van een vervangingsovereenkomst, die door de tweede verweerder onregelmatig werd beëindigd.

De verjaring van de vordering *ex contractu* werd zeker tijdig gestuit. Vermits de bepalingen van de Uitzendarbeidswet strafrechtelijk zijn gesanctioneerd, is er ook geen verjaring van de vordering *ex delicto*.

(…)

b. Bespreking

Het komt de rechtbank voor dat inzonderheid de eiser op een niet verantwoorde wijze de bepalingen van de artikelen 31 en 32 van de Uitzendarbeidswet met elkaar vermengt.

Artikel 31,§1, van de Uitzendarbeidswet verbiedt de activiteit die door een rechtspersoon wordt uitgeoefend *om door hem in dienst genomen werknemers ter beschikking te stellen van derden* die deze werknemers gebruiken en over hen enig gedeelte van het werkgeversgezag uitoefenen. Artikel 31,§2,

van deze wet verklaart de overeenkomst waarbij een werknemer in dienst werd genomen om hem ter beschikking te stellen van een gebruiker, *ab initio* nietig, terwijl er volgens §3 van deze bepaling wel een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd tussen de werknemer en de gebruiker ontstaat. Zowel de gebruiker als de oorspronkelijke 'werkgever' zijn ten slotte overeenkomstig §4 hoofdelijk aansprakelijk voor de betaling van alle voordelen die de werknemer uit de ingevolge §3 ontstane overeenkomst put.

Welnu, deze situatie doet zich *in casu* helemaal niet voor. Uit geen enkel element van de zaak blijkt inderdaad dat de eiser door de eerste verweerster in dienst werd genomen om hem ter beschikking van de tweede verweerster te stellen. De bepalingen van artikel 31 van de uitzendarbeidswet komen hier dus helemaal niet te pas.

Indien de eiser het bij het rechte eind heeft, is er integendeel sprake geweest van een terbeschikkingstelling die niet voldeed aan de bepalingen van artikel 32 van de Uitzendarbeidswet, inzonderheid omdat de arbeidsinspectie niet vooraf van een en ander werd verwittigd, of omdat er geen geschrift werd opgesteld. Artikel 32 van de Uitzendarbeidswet maakt het in bepaalde uitzonderlijke gevallen mogelijk een vaste werknemer ter beschikking te stellen van een gebruiker terwijl hij met zijn werkgever verbonden blijft krachtens zijn oorspronkelijke arbeidsovereenkomst. De eiser beweert niet – en kan ook niet beweren – dat hij geen vaste werknemer van de eerste verweerster was noch dat hij niet meer door zijn oorspronkelijke overeenkomst verbonden was.

Welnu, indien er sprake is geweest van een terbeschikkingstelling van een vaste werknemer, zijnde de eiser, zonder naleving van alle regels gesteld in artikel 32 van de Uitzendarbeidswet, dan is de sanctie niet het ontstaan van een tweede arbeidsovereenkomst met de gebruiker (zie Gerard, J.-F., «La mise de travailleurs à la disposition d'utilisateurs», *Or.*, 1992, 24). Artikel 32 bepaalt zulks niet. Een dergelijk naast elkaar bestaan van twee overeenkomsten (waarvan de tweede deeltijds?) zou trouwens onzinnig zijn en in de praktijk tot onoverzichtelijke moeilijkheden aanleiding geven. In de omstandigheid van artikel 31 van de Uitzendarbeidswet daarentegen is die sanctie niet meer dan logisch. De enige sancties die bij miskenning van artikel 32 mogelijk zijn, zijn van strafrechtelijke aard. Bovendien zal, net als wanneer er een geoorloofde terbeschikkingstelling is, ook de gebruiker hoofdelijk gehouden zijn tot de betaling van de bedragen verschuldigd door de oorspronkelijke werkgever, waarmee de werknemer ingevolge de duidelijke tekst van artikel 32, §4, eerste lid, wel degelijk verbonden bleef. Hoogstens zou in dit geval gezegd kunnen worden dat de werknemer twee werkgevers heeft; in geen geval is er sprake van twee arbeidsovereenkomsten.

Meteen is het duidelijk dat de vordering van de eiser – die enkel kan steunen op de ene overeenkomst waaraan op 14 juli 1994 een einde kwam – niet verjaard is ex artikel 15 van de Arbeidsovereenkomstenwet.

Maar meteen is het ook zonneklaar dat de eis onmogelijk gegrond kan verklaard worden, ook niet wanneer bewezen zou worden dat de eisers verweerster de eiser in strijd met de bepalingen van artikel 32 van de Arbeidsovereenkomstenwet ter beschikking van de tweede verweerster heeft gesteld – iets wat de rechtbank dus helemaal niet moet beoordelen. Inderdaad kan de eiser in dit geval geen rechten meer putten uit de (ene) overeenkomst want hij kan ten aanzien

van de eerste verweerster geen aanspraak meer maken op enige financiële vergoeding uit hoofde van de beëindiging van de overeenkomst, en hij kan dit bijgevolg al evenmin tegen de tweede verweerster doen, die uiteraard niet tot meer gehouden is dan de eerste verweerster.

De stelling dat de eiser met de tweede verweerster een vervangingsovereenkomst heeft gesloten, die door deze laatste op onregelmatige wijze werd beëindigd – kennelijk de laatste strohalm waaraan de eiser zich vastklampt – moet eveneens worden afgewezen. Er is niet het minste bewijs voorhanden van het feit dat die partijen welke overeenkomst dan ook, laat staan een vervangingsovereenkomst, hebben willen sluiten. Op de regelmatige terbeschikkingstelling die de eiser in dit geval aanwezig acht, kan trouwens onmogelijk het etiket vervangingsovereenkomst geplakt worden.

De eis is ongegrond.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (1e Kamer), 28 november 1996

Arbeidsongeval – Overheidspersoneel – Vergoedingen – Renten en kapitalen – Opeisbaarheid – Interest van rechtswege – Ingangsdatum – Uitvoerbare rechterlijke beslissing vereist

Het door de gemeente aangevoerde middel tegen de beslissing van het Arbeidshof te Luik van 5 oktober 1995, die haar veroordeelt tot de betaling van interest aan de getroffenene vanaf de eerste dag van de derde maand volgend op de datum van consolidatie, wordt om de navolgende redenen gegrond verklaard:

«Overwegende dat artikel 20bis van de wet van 3 juli 1967 betreffende de schadevergoeding voor arbeidsongevallen, voor ongevallen op de weg naar en van het werk en voor beroepsziekten in de overheidssector bepaalt dat de renten en de kapitalen bepaald bij deze wet van rechtswege interest opbrengen vanaf de eerste dag van de derde maand die volgt op de maand waarin zij eisbaar worden;

«Overwegende dat, hoewel artikel 22 van het toen vigerende koninklijk besluit van 13 juli 1970 betreffende de schadevergoeding ten gunste van sommige personeelsleden van provincies, gemeenten, agglomeraties en federaties van gemeenten, verenigingen van gemeenten, openbare centra voor maatschappelijk welzijn, intercommunale openbare centra voor maatschappelijk welzijn, diensten, inrichtingen en verenigingen voor maatschappelijk welzijn en openbare kassen van lening, voor arbeidsongevallen en voor ongevallen op de weg naar en van het werk, bepaalt dat de renten verschuldigd zijn vanaf de eerste dag van de maand welke overeenstemt met die van de consolidatie of het overlijden; dat die bepaling de datum waarop het recht op de renten ontstaat, preciseert maar dat recht niet opeisbaar maakt;

«Overwegende dat uit het arrest volgt dat het geschil gaat over de interest waarover de rechter die uitspraak moest doen over de gevolgen van een arbeidsongeval, verzuimd had te beslissen;

«Dat, zolang de rechter bij wege van een uitvoerbare geworden beslissing, geen uitspraak had gedaan over de betwisting betreffende het bestaan van het recht en het bedrag van de wegens het arbeidsongeval verschuldigde renten, eiseres de bij de wet bepaalde interest niet diende te betalen;

«Dat het arrest, nu het eiseres veroordeelt tot betaling van de interest vanaf de eerste dag van de derde maand volgend op de datum van de consolidatie, voornoemd artikel 20bis van de wet van 3 juli 1967 schendt.»

(Voorzitter: de h. Sace – Rapporteur: mevr. Charlier – Openbaar Ministerie: de h. Piret – Advocaat: mr. Houtekier – In de zaak: Gemeente Oupeye t/ S.)

Hof Gent (11e Kamer), 24 oktober 1996

Inkomstenbelastingen – Belasting der niet-verblijfhouders – Buitenlandse kaderleden – Kosten eigen aan de werkgever – «Tax equalisation» – Fiscale standaardaf trek – In het buitenland betaalde onderhoudsgelden

De bestreden beslissing van de directeur der directe belastingen te Brussel II van 25 april 1991 wordt om de volgende redenen vernietigd:

Overwegende dat de eiser voor de betwiste aanslagjaren telkens aangifte heeft gedaan in de belasting der niet-verblijfhouders, zich baserend op de bepalingen van de Circulaire RH 624/325.294 van 8 augustus 1983 met betrekking tot buitenlandse kaderleden en de technische nota in uitvoering daarvan;

Overwegende dat overeenkomstig deze circulaire, bepaalde vergoedingen, waaronder de zogenaamde «tax equalisation» (belastingverschil), betaald door de werkgever aan de werknemer tot een bepaald maximum bedrag van 450.000 frank, geacht worden kosten eigen aan de werkgever te zijn en als dusdanig niet belastbaar zijn in de persoon van de werknemer;

Overwegende dat onder «tax equalisation» moet worden begrepen de vergoeding die de werkgever aan het kaderlid verleent om deze schadeloos te stellen voor het hogere bedrag van inkomstenbelasting, dat wegens de detachering of tewerkstelling in België moet worden gedragen (Comm. IB 142/3.5);

Overwegende dat in geval van brutobezoldiging, waarbij sommige kosten verondersteld zijn begrepen te zijn in het salaris, er na overleg tussen de administratie en de geïnteresseerde groepen een technische nota werd opgesteld, die toelaat de kosten eigen aan de werkgever te bepalen voor kaderleden die een brutobezoldiging hebben;

Overwegende dat de tax equalisation of belastingverschil in de technische nota als volgt wordt omschreven:

«Het verschil wordt vastgesteld tussen:

- enerzijds: de buitenlandse belasting berekend op het basissalaris in het land van herkomst... vooraf verminderd met de eventuele aftrekbare persoonlijke bijdragen voor maatschappelijke zekerheid en met toepassing van de fiscale standaardaf trekken toepasselijk op alle belastingplichtigen van het betrokken land.

- anderzijds: de Belgische belasting berekend op het basissalaris van het land van herkomst zonder aftrek van de

aanpassingscoëfficiënt voor uitwijkingvergoeding, vermindert met de persoonlijke bijdrage voor maatschappelijke zekerheid (12,07% van voorgaande term), waarna eventueel het vrijstellingspercentage voor buitenlandse reizen dient toegepast en met aftrek van het fiscaal standaardabattement van 75.000 frank»;

Overwegende dat te dezen moet worden onderzocht of de door de eiser in Oostenrijk betaalde onderhoudsgelden voor zijn ex-vrouw en kinderen kan worden beschouwd als een fiscale standaardaf trek waarmee rekening kan worden gehouden bij de bepaling van de tax equalisation of belastingverschil;

Overwegende dat onder standaardabattement moet worden begrepen een aftrek die op alle belastingplichtigen, die zich in dezelfde situatie bevinden, van toepassing is;

Overwegende dat uit artikel 34 van het Oostenrijks Wetboek van Inkomstenbelasting blijkt dat de belastingplichtigen buitengewone lasten mogen aftrekken van hun belastbaar inkomen; dat onder buitengewone last moet worden begrepen een uitgave die de belastingplichtige wettelijk verplicht is te betalen en dat daaronder valt de vergoedingen die worden uitgekeerd ten gevolge van een echtscheiding, opheffing of nietigverklaring van een huwelijk;

Overwegende dat daaruit moet worden afgeleid dat in Oostenrijk de betaling van onderhoudsgelden aftrekbaar is en dat deze aftrek toepassing vindt op alle Oostenrijkse belastingplichtigen die zich in dezelfde situatie bevinden; dat er dan ook mag gesproken worden van een standaardaf trek in de zin van de technische nota; dat het feit dat in het Oostenrijks Wetboek van inkomstenbelasting gesproken wordt van buitengewone lasten in plaats van standaardabattementen daaraan geen afbreuk doet;

(...)

(Voorzitter: mevr. Van Isterdael – Raadsheren: mevr. Van Eygen en de h. Meue – Advocaten: mrs. De Rycke loco Haelterman en Peeraer – In de zaak: C. t/ Belgische Staat)

Hof Antwerpen (4bis Kamer), 9 juni 1997

Burgerlijke rechtspleging – Hoger beroep – Tussenkomenst – Vordering voor het eerst in hoger beroep – Ontvankelijkheid

«Overwegende dat de oorspronkelijke vordering uitging van geïntimeerde bij exploit d.d. 8 april 1994 en gericht was tot appellant strekkende tot de betaling van schadevergoeding, begroot op 95.730 fr. (in hoofdsom), op grond van de art. 1382 e.v. B.W. ten gevolge van een verkeersongeval te S.T. op 21 augustus 1993;...

Overwegende dat het Hof ambtshalve de vraag heeft opgeworpen naar de ontvankelijkheid van de oorspronkelijke tegenvordering van appellant ten aanzien van geïntimeerde, nu deze partij duidelijk niet de bestuurder was van het voertuig;

Overwegende dat daarop bestuurder B. vrijwillig is tussengekomen in huidig geding bij akte neergelegd ter terechtzitting; dat vervolgens door appellant conclusies werden genomen waarbij de tegenvordering wordt uitgebreid tot de vrijwillige tussenkomende partij;

Overwegende dat het Hof ambtshalve de vraag opwerpt naar de ontvankelijkheid van deze vrijwillige tussenkomst in hoger beroep van B. en de nieuwe tegeneis van appellant; dat de partijen ter terechtzitting verklaren dat zij over deze vraag niet wensen te concluderen en dat zij over en weer afstand doen van iedere exceptie van niet ontvankelijkheid;

Overwegende dat deze vrijwillige tussenkomst en het instellen van een tegenvordering voor het eerst in hoger beroep in die omstandigheden geacht moeten worden geen inbreuk op te leveren op de regels van de rechterlijke organisatie en de openbare orde niet raken; dat de afstand van partijen van de genoemde excepties derhalve rechtsgeldig is (cfr. K. Broeckx, *Het recht van hoger beroep en het beginsel van dubbele aanleg*, Antwerpen, 1995, 314, nr. 694);

(Voorzitter: de h. Dirix – Advocaten: mrs. Pirard, Ruiter en Smets. In de zaak: D. t/ B. en B.)

Rb. Turnhout (2e Kamer), 9 januari 1997

Echtscheiding – Op grond van bepaalde feiten – Uitbreiding eis – Echtscheiding op grond van feitelijke scheiding – Voorwaarden

«Hoewel de wet van 30 juni 1994 een belangrijke innovatie teweegbracht in verband met de aanvullende vorderingen tot echtscheiding en de nieuwe bepaling meer bepaald toestaat om aanvullende vorderingen voortaan zonder enige restrictie in te stellen bij eenvoudige conclusie, werd geen enkele versoepeling aangebracht in de regels aangaande de omzetting van een vordering tot echtscheiding op grond van fout in een echtscheiding op grond van feitelijke scheiding, omdat hierbij, zij het gedeeltelijk, het voorwerp van de echtscheidingsvordering wordt gewijzigd en zulks niet louter een aanvullende vordering tot echtscheiding is (*De hervorming van de echtscheidingsprocedure en het hoorrecht van minderjarigen*, Maklu, p. 113).

«De betrokken eisende echtgenoot kan een dergelijke omzetting dan ook niet zonder meer doorvoeren, maar slechts voor zover de gemeenrechtelijke voorwaarden voor een wijziging van een reeds aanhangige vordering zoals bepaald in artikel 807 van het Gerechtelijk Wetboek, vervuld zijn.

«Voor dergelijke wijziging moeten derhalve twee voorwaarden vervuld zijn:

«1. de wijziging moet plaatshebben bij op tegenspraak genomen conclusies.

Als de verweerder, zoals in casu, verstek laat, is deze wijziging ontoelaatbaar;

«2. bovendien moet de eis tot echtscheiding op grond van feitelijke scheiding kunnen steunen op een feit dat reeds was aangevoerd in de gedinginleidende akte zulks met het oog op de vrijwaring van de rechten van de verdediging. (zie P. Senaev, *Echtscheiding*, Acco, p. 380).»

(Voorzitter: mevr. Heylen – Advocaat: mr. D'Haene – In de zaak: D. t/ B.).

Vred. Roeselaere, 12 november 1996

Burgerlijke rechtspleging – Summiere rechtspleging om betaling te bevelen – Voorafgaande aanmaning – Exploot – Kosten

«De rechtbank stelt vast dat aanleggende partij gebruik heeft gemaakt van de tweede mogelijkheid, bepaald in art. 1339, eerste lid, Ger.W., om de vordering in te leiden, namelijk de aanmaning bij aangetekend schrijven met ontvangstbewijs, met dien verstande dat het uitgestuurd werd door haar gerechtsdeurwaarder.

«Het vermijden van nutteloze kosten betreft echter een algemeen rechtsbeginsel, corollair met de loyauteitsplicht tussen partijen, die een *kostenbesparende rechtspleging moeten betrachten* (vgl. art. 1344bis Ger.W.: Laenens, *R.W.* 1983-84, 1474, sub 37; Vande Lanotte, in noot onder Vred. Antwerpen I, 19 september 1984, *R.W.*, 1984-85, 2.706 e.v., en de rechtsleer en rechtspraak aldaar vermeld; Fettweis, *Manuel*, 925; Rouard, *Traité*, deel I, 2, 806, Storme, 'Goede trouw in geding en bewijs', *T.P.R.*, 1990, p. 414, nr. 33)).

Zoals art. 1344bis Ger.W. (nopens de implicatie voor de kosten) geeft ook artikel 1339, eerste lid Ger.W. slechts '*de indruk een facultatieve bepaling te zijn*'

Supplémentaire kosten zijn alvast overbodig als de partij die ze uitlokte, hun *marginale nut* niet aantoon, namelijk hun proceduriële verantwoording in verhouding tot de bijkomende kostprijs ervan. 'In strijd met wat men voorhoudt is het proces noch een geldwinningsautomaat, noch een vertragsmechanisme. De basisregel van het procesrecht is immers die van *proceseconomie*. Om tijd en geld te sparen en stress te vermijden moet in de hoogst mogelijke mate economisch worden omgesprongen met procedures en pleegvormen; ook rechtmatige aanspraken wettigen geen overmatig gebruik van de rechtspleging. Hier functioneert dus een overheidsdienst, waarvan de gebruikers principieel verplicht zijn op een zuinige wijze gebruik te maken». (Storme, *Afscheidscollège*, nr. 3).

«Verwerende partij kan – op het punt van de kosten – niet tot deze aanmaningskosten gehouden zijn, nu zij hun oorsprong enkel vinden in het eigen beheer van het geschil door aanlegster zelf. De enkele omstandigheid dat dergelijke aanmaningskosten voor de uitoefening van het ambt van gerechtsdeurwaarder naar begroting wettelijk vaststaan, voldoet aan deze bewijslast niet. De waarborg van de rechtspleging betreft de aard van de postzending, en niet de hoedanigheid van de afzender (toetsing van het normdoel van de betreffende voorziening).»

(Rechter: de h. Nolf – Advocaten: mrs. Gobert en Van Ruyskensvelde – In de zaak: N.V. J. t/ L)

BOEKEN

C. DOUTRELEPONT, *Le droit et l'objet d'art: le droit de suite des artistes, plasticiens dans l'Union européenne*, Brussel, Bruylant, 1996, 490 pp.

Van de auteursrechtelijke prerogatieven is het volgrecht waarschijnlijk het minst bekend. Los van de Belgische situatie kan dit

recht omschreven worden als het recht van een auteur, en na hem van zijn erfgenamen of rechthebbenden, op een percentage van de prijs van zijn werken van plastische kunst wanneer deze openbaar of door toedoen van handelstussenpersonen verkocht worden.

Tussen de lidstaten van de E.U. bestaan grote verschilpunten wat dit volgrecht betreft. Besloten werd dan ook, teneinde de instelling en werking van de interne markt verder te realiseren, een poging te ondernemen tot harmonisatie van dit recht. Over de situatie van het volgrecht in de verschillende landen van de E.U. en over hoe het geharmoniseerd zou moeten worden, schreef C. Doutrelepon in opdracht van de Europese Commissie een uitgebreide studie. Het hier besproken boek is de commerciële uitgave van deze studie.

In een eerste deel van haar studie analyseert C. Doutrelepon de situatie van het volgrecht in de vijftien lidstaten van de E.G. Uit deze analyse blijkt dat slechts in tien lidstaten het volgrecht bestaat, zij het dat het slechts in acht lidstaten effectief wordt toegepast. Tevens komt uit deze analyse naar voren dat tussen de landen waar het volgrecht effectief wordt toegepast, substantiële verschillen bestaan. Deze verschilpunten liggen o.a. op het vlak van de werken die aan het volgrecht onderworpen zijn, de transacties die aanleiding geven tot betaling van dit recht, de praktische regeling van dit recht (het percentage, de gehanteerde minimumdrempel enz.). Mede op basis van deze analyse schrijft C. Doutrelepon zeer terecht dat het feit dat het volgrecht in sommige landen niet bestaat, meebrengt dat vooral in die landen de verkoop plaatsvindt van werken van plastische kunst, wanneer het om grote bedragen gaat.

Gezien de vastgestelde verschilpunten kan gepleit worden voor een harmonisatie van het volgrecht. In het tweede deel van haar studie onderzoekt C. Doutrelepon de invloed van het volgrecht op de kunstmarkt, teneinde te kunnen aantonen dat een harmonisatie van het volgrecht daadwerkelijk noodzakelijk is. Zo geeft zij eerst een algemeen overzicht van de kunstmarkt waarop het volgrecht een rol speelt door stil te blijven staan bij de verschillende auteurs op deze markt, bij de eigenschappen van deze markt en de factoren die het functioneren ervan beïnvloeden. Tevens gaat zij in op de invloed van wettelijke regels, met uitzondering van het volgrecht, op de kunstmarkt. Aandacht wordt in dit verband o.a. besteed aan de B.T.W.-reglementering, bestaande vermogensbelastingen, erfenisrechten enz. Ten slotte behandelt de auteur de invloed van het volgrecht op de kunstmarkt. In dit verband beantwoordt zij de vraag of de uitoefening van dit recht een hinderpaal vormt voor de mededinging binnen de E.U., dan wel deze mededinging vervalst. De conclusie van het door haar verrichte onderzoek is dat het onbetwistbaar zo is dat het bestaan en de uitoefening van het volgrecht een invloed uitoefent op de mededinging binnen de E.U. en een voordeel meebrengt voor hen die actief zijn in landen waar dit recht onbekend is. Tevens concludeert zij dat het onweerlegbaar is dat het volgrecht de kosten van transacties verhoogt in landen die dit recht kennen, en voor dure werken van plastische kunst leidt tot de verplaatsing van de verkoop ervan naar die landen waar dit recht niet bestaat. Een harmonisatie van het volgrecht is derhalve vereist teneinde de ongelijke mededingingsvoorwaarden op de kunstmarkt te verzachten, zij het ook ter bescherming van de belangen van de auteurs.

In het derde deel van haar studie stipt C. Doutrelepon, na o.a. een overzicht te hebben gegeven van de reeds door de Commissie van de E.G. verdedigde opvattingen en ondernomen stappen wat betreft de harmonisatie van het volgrecht, een aantal elementen aan die in ogenschouw genomen moeten worden wil men het volgrecht harmoniseren. Soms doet zij zelfs concrete voorstellen. Interessant is het in dit verband het ondertussen gepubliceerde voorstel voor een richtlijn betreffende het volgrecht (*Pb.*, 1996, C 178, 16) te vergelijken met de voorstellen van C. Doutrelepon. Een groot aantal van haar voorstellen zijn daadwerkelijk terug te vinden in het voorstel voor een richtlijn. Op sommige punten wijkt het voorstel evenwel af van haar voorstellen, of gaat het niet in op haar suggesties. Wat dit laatste betreft, vinden wij het bijvoorbeeld positief dat het voorstel voor een richtlijn niet de idee van C. Doutrelepon overneemt tot het invoeren van een betalend publiek domein.

De hier besproken, zeer vlot geschreven studie is zeer boeiende literatuur voor iedere beoefenaar van het volgrecht. Aangestipt moet zeker worden dat zich achteraan in het boek zeer uitgebreide en interessante bijlagen bevinden. Naast een uitgebreide bibliografie kan men er een lijst van de opbrengsten over het jaar 1993 vinden van werken van Belgische plastische kunstenaars die ergens ter wereld openbaar verkocht werden, evenals een overzicht van de be-

langrijkste bepalingen in de Berner Conventie en in de wetgevingen van de lidstaten van de E.U. betreffende het volgrecht.

Hendrik Vanhees

PAUL DE HERT EN JOHAN VANDERBORGH, **Informatieve samenwerking over de grenzen heen**, Brussel, Politeia, 1996

Deze 635 pagina's tellende juridisch-empirische analyse van de informatiestromen tussen Belgische en buitenlandse politiediensten bouwt verder op de resultaten van een eerder onderzoek uitgevoerd in opdracht van de minister van Binnenlandse Zaken. De auteurs ontleiden op vrij diepgaande wijze de verschillende domeinen van de informatieve politiesamenwerking: de mogelijkheden, praktijken, obstakels en problemen worden zeer uitgebreid belicht vanuit verschillende standpunten, inzonderheid wat de gegevensbescherming betreft.

In het eerste deel («reflectie» – 186 pp.) bespreken de auteurs de contextelementen en tendensen in de internationale politiesamenwerking, in het belang van de informatie en de wijze waarop de politie hiermee omspringt, evenals de verschillende niveaus en vormen van de internationale politiesamenwerking. Ze beschrijven de voornaamste informatiekanalen en ronden af met een analyse van de juridische grondslagen van de informatieve samenwerking.

Het tweede deel («descriptie» – 283 pp.) belicht het operationele aspect, de resultaten van het terreinonderzoek (gebaseerd op interviews met «bevoorrechte getuigen»), het justitiële kader en geeft een overzicht van de verschillende initiatieven inzake internationale informatieve politiesamenwerking, waarbij vooral Interpol, Schengen en Europol aan bod komen.

In het derde deel (151 pp.) wordt de problematiek van de bescherming van de persoonlijke levenssfeer aangesneden en wordt de gegevensbescherming binnen Interpol, Schengen en Europol getoetst aan de nationale en internationale regelgeving.

Ten slotte volgt een synthese en worden een aantal concrete en beleidsgerichte voorstellen geformuleerd. Het werk biedt op heldere wijze een inzicht in de complexe materie van de internationale gegevensuitwisseling als «hart» van de politiesamenwerking, en de lectruur ervan zal zeker de interesse voor deze problematiek aanwakkeren.

Dat de auteurs in hun analyse de controverse niet schuwen, blijkt onder meer uit de wijze waarop zij het probleem van de afwezigheid van enige nationale regelgeving inzake internationale gegevensuitwisseling door de politiediensten benaderen. Deze lacune zal overigens wellicht eerlang opgevuld worden door een voorlopige tussenoplossing waarbij het aan de Belgische politiediensten toestaan zal worden op meer autonome, maar gecontroleerde wijze, welbepaalde gegevens uit te wisselen, binnen het kader van de bevoegdheden die het College van procureurs-generaal zal delegeren. Deze tussenoplossing neemt evenwel de behoefte van een specifieke nationale regelgeving niet weg.

P. Duinslaeger

A. DECOURRIERE, **Les drogues dans l'Union Européenne**, Brussel, Bruylant, 1996, 380 pp.

In de verlenging van *Le Toxicomane: Criminel et malade?* beschrijft André Decourriere, advocaat gespecialiseerd in de problematiek van de drugverslaving, de status questionis van het drugbeleid, inzonderheid het positief recht en de criminologische aspecten ervan.

Het werk is vierledig opgebouwd. Het eerste, iets te omvangrijke, deel wordt gewijd aan de historie van het gebruik van, en de smokkel in, verdovende middelen, zowel uit een sociologische als uit een repressieve invalshoek. In een tweede deel (de Europese en internationale samenwerking), vervalt de auteur, in zijn streven naar exhaustiviteit, in een reeks informatieve, doch te nauwkeurige beschrijvingen van teksten, organen en conferenties die weliswaar lovenswaardige, maar weinig concrete actieprogramma's behandelen als bv. «de verbetering van de sensibilisering van het publiek» of «initiatieven in het domein van de opleiding, de rehabilitatie en de sociale reïntegratie van drugverslaafden».

Het derde deel van het boek handelt over de juridische instrumenten.

Benevens de drie Conventies van de VN zijn er, in het raam van het Verdrag van Maastricht, specifieke doelstellingen instrumenten geregeld. Deze laatste coëxisteren niet alleen met de conventies, gesloten binnen de Raad van Europa (o.a. het Uitleverings- en het Overbrengingsverdrag), maar ook met bi- of multilaterale samenwerkingsakkoorden, voor zover die te verzoenen zijn met de Maastricht-normen. De Europese Raad (via COREPER) en de Commissie, bijgestaan door het EDO (Europees Drugs Observatorium) zorgen voor de noodzakelijke cohesie van de gevolgde beleidsvormen. Het huidige actieplan van de E.U. (1995-1999), waarvan het gebrek aan baanbrekende maatregelen reeds door het Europees Parlement werd betreurd, dekt de drie hoofdaspecten van de problematiek: het reduceren van de vraag, de bestrijding van de drughandel en de internationale actie. Op dit laatste gebied valt de weerstand te betreuren van staten die, inzake justitie en politie, bepaalde vormen van samenwerking steeds als een schending van de nationale soevereiniteit beschouwen. Het territorialiteitsbeginsel is echter niet meer te verzoenen met het internationaal karakter van deze misdadaansvorm. Een doorgedreven integratie, waarvan het opstarten van de «Drugs»-eenheid van EUROPOL een begin kan vormen, is derhalve vereist.

Op materieel gebied kan aan de totstandkoming van een nieuw, Europees drugsrecht gedacht worden. Verstrenging van het verbod, decriminalisatie of gecontroleerde legalisering (in het raam van de gezondheidspolitiek, onderwerp van het vierde deel) kunnen denksproten zijn om het probleem op een hedendaagse, sociaal verantwoorde wijze aan te pakken.

Alain Liners

J. LEIJTEN, *Het kan ook anders. Een keuze uit het juridisch werk van Jan Leijten*, Zwolle, Tjeenk Willink, 1996, 333 pp.

Het kan ook anders. Met een betere titel voor een verzameling geschriften van Jan Leijten, hoogleraar emeritus van de K.U.Nijmegen en voormalig advocaat-generaal bij de Hoge Raad, had men niet op de proppen kunnen komen. Want «anders» zijn ze, die geschriften. Onconventioneel zelfs. De belangrijkste reden daarvoor blijkt nog het beste uit de volgende woorden van Leijten zelf: «(Juristen) mogen over de meest belangrijke zaken uitspraak doen of advies geven en zouden wij dan niet mogen tonen dat het ons raakt? (...) Ik laat merken dat iets me beweegt, dat iets me emotioneert, dat het lot van mensen achter het recht me ter harte gaat. Dat moet je altijd goed in de gaten houden: achter de rechtsregels zit de samenleving, zit het hart, allemaal mensen die door elkaar krioelen en die zich stuk voor stuk uniek vinden en dat ook zijn». (Zie een interview met Jan Leijten in *Ars Aequi*, 1990, 218. Tevens aangehaald op p. X van de hier besproken bundel). Dit is een wel heel interessant gezichtspunt in het licht van de recente spanningen naar aanleiding van het zogenaamde spaghetti-arrest! Deze visie door-desemt de in deze bundel opgenomen teksten. Steeds wil Leijten laten zien dat de rationaliteitsvereisten van het traditionele juridische discours niet de gehele waarheid vormen. Op die manier, aldus de samenstellers van deze bundel, creëert hij ruimte voor «le sentiment et la sensibilité». Natuurlijk kan er een probleem van rechtszekerheid rijzen indien de subjectieve gevoelens (de «emoties») van, bijvoorbeeld, een magistraat leidraad worden voor een beslissing of advies. Voorzichtigheid en een zekere terughoudendheid is voor iedere jurist, tenminste bij de uitoefening van zijn vak, dan ook geboden. Een ding staat echter in ieder geval vast: indien rechters geen rekening willen houden met de mens achter het recht, is een niet meer zo menselijk recht het resultaat. En een niet meer zo menselijk recht schiet zijn doel voorbij. In dit opzicht is het interessant dat in deze bundel, naast een aantal van de belangrijkste artikelen die Leijten door de jaren heen heeft gepubliceerd, ook een aantal conclusies die hij als advocaat-generaal heeft gegeven opgenomen zijn. Vooral uit die conclusies, die vaak impliciet of expliciet betrekking hebben op de eeuwige spanning tussen rechtszekerheid en billijkheid (of: wetstrouw en gerechtigheid), blijkt immers duidelijk waartoe een benadering als die van Leijten in de praktijk kan leiden. Men leze er wat dat betreft de conclusie die op pag. 149 e.v. staat opgenomen maar eens op na.

Een in het oog springend kenmerk van de geschriften van Leijten is dat er zeer zorgvuldig in wordt geargumenteed. Alle «voors en tegens» worden tegen elkaar afgewogen, om dan vervolgens met een duidelijke conclusie te komen. Of, indien de auteur het ant-

woord op een juridisch probleem zelf ook niet kent, daar dan ook duidelijk blijkt van te geven. Verder blijkt dat Leijten het gehele register van het positief recht meesterlijk bespeelt. Met evenveel gemak schrijft hij over de meest uiteenlopende onderwerpen; over strafrecht en staatsrecht, tot en met het civiel recht. Maar ook de wat meer beschouwende – metajuridische – thema's schuwt hij niet. En dit met een uitzonderlijk vlotte pen. De meeste van de opgenomen stukken tonen – inderdaad – iets (soms zelfs veel) van de literator die Leijten tevens is (zie bijvoorbeeld de inleiding bij de conclusie die op pag. 207 staat opgenomen). Leijten heeft immers ook een aantal verhalenbundels gepubliceerd. Van die verhalen zijn er in deze bundel geen opgenomen. Waarschijnlijk omdat ze niet het product zijn van Leijten de jurist-wetenschapper. Dat lijkt weliswaar een verantwoorde optie te zijn – de samenstellers hebben nu eenmaal moeten kiezen –, maar in zekere zin is de afwezigheid van deze verhalen, voor zover ze tenminste over het recht gaan, ook wel jammer. Want Leijten zal zichzelf wellicht afvragen of het verschil tussen zijn literaire en juridisch-wetenschappelijke werk wel zo groot is. In ieder geval blijkt duidelijk uit de in deze bundel opgenomen stukken dat het recht zich in hoge mate kenmerkt door een verhaal-cultuur, ja zelfs literaire cultuur. In zijn Nijmeegse afscheidsrede – «We need stories» – heeft hij dan ook terecht gesteld dat verhalen nodig zijn om het recht in al zijn heterogeniteit tot uiting te kunnen laten komen. Dat lijkt een van de belangrijkste inzichten te zijn die uit deze bundel naar voren komt. Het maakt hem meer dan de moeite van het lezen waard.

Maurice Adams

N. DOORNBOS en L.E. DE GROOT VAN LEEUWEN, Deventer, Kluwer, 1997, 143 pp., *Klachten op Orde – De behandeling van klachten door advocaten*

De auteurs hebben dit boekje gebaseerd op hun eerder studiewerk, rapporten en artikelen (ook verder vermeld) over de veranderende beroepsethiek van advocaten, de klachtenbehandeling en tuchtrechtspraak in de advocatuur.

Zij hebben statistisch onderzoek verricht naar de klagers en de inhoud van de klachten, en de aangeklaagde advocaten in de tuchtrechtspraak van de zeven raden van discipline, tussen januari 1992 en juni 1995, samen 1300 zaken, waarvan 60% ongegrond of niet-ontvankelijk werden verklaard.

Het blijkt dat er per 100 advocaten circa 3 keer zoveel disciplinaire uitspraken zijn als per 100 medici, en dat er in werkelijkheid weinig «beroepsklagers» zijn (voor 89% van de klagers in de onderzochte periode is klagen een eenmalige aangelegenheid – waarbij 50% van de klachten komt van de eigen (ex-)cliënt, 11% van confraters en 7,5% van de deken).

Bovenaan op de lijst van de klachten staat geen of onvoldoende rechtsmaatregelen nemen, termijnen niet in acht nemen of niet tijdig meedelen aan de cliënt; dan volgen in orde van frequentie: onjuiste of grievende uitlatingen, declaratieperikelen, onvoldoende medewerken aan het onderzoek van de deken, en confraternele correspondentie.

Ook blijkt dat de (in 1986 bij wet) versterkte positie van de klager als partij in de tuchtprocedure er blijkbaar niet toe geleid heeft dat hij vaker in het gelijk wordt gesteld (zie reeds Doornbos, N., «Klachten aan de orde, Klagers bij de Raad van Discipline», *Adv. Bl.*, 1996-2, pag. 74, e.v.).

Uit een verder statistisch onderzoek over dezelfde periode, blijkt dat een aanzienlijk deel van de Nederlandse advocatuur het gevaar loopt zich tuchtrechtelijk te moeten verweren: bij de 1300 tuchtzaken zijn 928 verschillende advocaten betrokken, d.w.z. over een periode van drie en een half jaar 11,6% van de Nederlandse advocaten, of jaarlijks 1 op 30 advocaten. Slechts 40% van de klachten wordt gegrond bevonden. Voor het merendeel van deze advocaten (78% in de beschouwde periode), is deze gang naar de tuchtrechter een eenmalige aangelegenheid.

Het blijkt dat, bij recidive, het percentage gegrond bevonden zaken toeneemt, en de advocaten zwaarder bestraft worden. Analooq aan Amerikaans en Canadees onderzoek wordt bevonden dat mannen vaker (en zwaarder) dan vrouwen met de tuchtrechter in aanraking komen, en dat de solopraktijk vaker wordt gestraft dan een lid van een groot kantoor (meer dan 20 advocaten) en vaker geschorst en geschrapt wordt. De exacte reden van deze onderscheiden kan niet met juistheid worden aangetoond (zie reeds Doorn-

bos, N. en Steensma, C., «Orde op zaken, Advocaten bij de Raad van discipline», *Adv. Bl.*, 1996-3, 118 e.v.).

Centraal blijft de vaststelling dat opvallende regionale verschillen in tuchtvervolgingscijfers terug te voeren zijn op het beleid van de plaatselijke deken: dat is des te verwonderlijker omdat de deken totaal onbevoegd is om een klacht af te wijzen. Hij kan enkel bemiddelen doch de klager heeft het recht zich tot het tuchtcollege te wenden.

Merkwaardig daarbij is dat het resultaat van terughouding van informatie omgekeerd evenredig blijkt te zijn met het gedrag van de klager: krijgt hij onvoldoende informatie over het tuchtproces en de mogelijkheid zich tot de raad van discipline zelf te wenden, dan is hij eerder geneigd, ondanks negatief advies van de deken, toch door te gaan. Of hoe meer openheid in elk geval beloofd wordt.

Overigens is de waardering van de klagers voor de tuchtprocedure bijzonder laag, zeker indien vergeleken met die voor de behandeling van klachten door de nationale ombudsman; de mogelijke redenen daarvoor worden onderzocht (pag. 116-117).

De auteurs suggereren verbeteringen: uniforme (landelijke) registratie en behandeling van de klachten en optreden van de deken, persoonsdossiers van de advocaten aanleggen; duidelijke begeleiding van de klager; in de plaats van de beroepsgroep dient de rechtzoekende centraal komen te staan.

Al bij al cijfers en overwegingen die aantonen dat ook een klantvriendelijk tuchtrecht zoals het Nederlandse, alle goede bedoelingen ten spijt, waard is wat zijn wisselende actoren ervan maken, en dat permanente controle, evaluatie en bijsturing noodzakelijk blijven.

De Nederlandse Orde van Advocaten – zelf opdrachtgever van het onderzoek – hield ook een symposium op 21 februari 1997 te Zeist (*Adv. Bl.*, 1997, 302-303).

De aanbevelingen van het onderzoek «Klachten op Orde» werden er overgenomen.

Opmerkelijk genoeg werd ook hier gewezen op de noodzakelijke functie van de deken als filter voor de tuchtcolleges... een functie die artikel 46 van de Advocatenwet de deken helemaal niet toekent, maar die blijkbaar zo onontbeerlijk is dat de Nationale Orde, de deken, noch de tuchtrechters ervan willen afzien.

Jo Stevens

MEDEDELINGEN

Akkoordprotocol inhoudende een aantal maatregelen die een efficiënter procesverloop beogen in het Hof van Beroep en het Arbeidshof te Antwerpen

Een gemengde werkgroep bestaande uit enerzijds vertegenwoordigers van het Hof van Beroep en het Arbeidshof te Antwerpen en anderzijds de stafhouders van de verschillende balies van het rechtsgebied van beide hoven, heeft een samenwerkingsprotocol uitgewerkt teneinde de samenwerking balie-magistratuur bij de behandeling van burgerlijke en strafzaken te optimaliseren.

In gemeenschappelijk akkoord werden de hierna gestelde doeleinden bereikt die het mogelijk moeten maken de procedures op een snellere en meer soepele wijze te laten verlopen.

1. Het principe van de syntheseconclusie

(geldt zowel in burgerlijke als in strafzaken (in strafzaken onder voorbehoud van de rechten van verdediging) en voor beide hoven).

De balie aanvaardt het principe dat, van zodra er meer dan één conclusie en één aanvullende conclusie per partij genomen worden, er één syntheseconclusie zal opgesteld worden ter vervanging van de vorige conclusies.

In deze finale syntheseconclusie zullen zowel in feite als in rechte de verschillende middelen, in de regel genummerd gerangschikt, worden uiteengezet.

Het louter verwijzen in beroepsconclusies naar de conclusies genomen in eerste aanleg wordt uitgesloten.

2. Voorbereiding, verloop van de debatten en pleidooien

(geldt enkel voor de burgerlijke kamers van het hof van beroep en voor het arbeidshof)

In elke zaak zal er een magistraat-verslaggever zijn of worden aangeduid.

Te dien einde zullen de dossierstukken in de regel minstens 14 dagen vóór de pleitdatum ter griffie worden neergelegd.

In de brief die de griffie aan de raadslieden richt ter kennisgeving van de rechtsdag zullen zij herinnerd worden aan voormelde neerlegging van het dossier met bewijsstukken.

3. Toepassing van art. 747 § 2 Ger.W.

(geldt enkel in burgerlijke zaken voor het hof van beroep)

(gelet op de afwezigheid van achterstand in het arbeidshof wordt de huidige werkwijze van dit Hof gehandhaafd. Wanneer echter achterstand wordt vastgesteld bij één van de toekomstige evaluaties, dan zal het op dat moment geldend protocol voor het hof van beroep de basis vormen voor verdere gesprekken daaromtrent.)

Conclusietermijnen

Gezien de verre pleitdata, zullen de conclusietermijnen zoveel als mogelijk bepaald worden in functie van de rechtsdag, derwijze dat de datum van de laatste conclusie zo dicht mogelijk komt te liggen bij die van de rechtsdag, dit om te beletten dat de inhoud van het dossier te zeer zou vervagen en/of dat te veelvuldig een beroep zou gedaan worden op art. 748, § 2, Ger.W.

Toepassing op de inleidingszitting

Bij de vrijwillige regeling van conclusietermijnen op de inleidingszitting zal volgende werkwijze worden toegepast:

Het akkoord van de raadslieden zal op de inleidingszitting op het zittingsblad worden genotuleerd. De voorzitter van de kamer zal dan ter terechtzitting kennisgeven van de rechtsdag.

Teneinde de raadslieden een nutteloze verplaatsing te besparen, kunnen zij het hof schriftelijk van hun akkoord in kennis stellen en het hof verzoeken dit op het zittingsblad te notuleren.

Zij dienen alsdan in een gemeenschappelijk ondertekende brief de inhoud van het akkoord te vermelden en te specificeren:

- het aantal conclusies dat zij zullen nemen, met inachtneming van het hierboven vermelde principe van de ene syntheseconclusie;
- de volgorde waarin zij conclusies zullen nemen;
- de minimumtermijn die telkens voor elke conclusie en voor elke partij zal gelden;
- de duurtijd der pleidooien.

Bij dit schriftelijk akkoord dienen de raadslieden tevens uitdrukkelijk aan het hof te vragen om een bereidwillige confrater in hun plaats te doen verschijnen om akte te laten nemen van het akkoord.

In elk geval zal de griffie de kennisgeving van de rechtsdag en de conclusietermijnen aan de raadslieden van partijen schriftelijk bevestigen.

Deze werkwijze zal met ingang van 1 september 1997 toegepast worden door alle kamers.

Vanaf 1 september 1997 zal elke burgerlijke kamer (meervoudig of enkelvoudig) inleidingskamer worden van haar eigen zaken (de respectieve bevoegdheden van de diverse kamers zullen nauwkeurig worden omschreven en ter kennis gebracht worden van de advocaten), zodat elke kamervoorzitter op de inleidingszitting op zijn/haar kamer conclusietermijnen kan verlenen en een rechtsdag bepalen.

4. Toepassing van art. 751 Ger.W.

A. Hof van Beroep

In die gevallen waarin de zaak in staat van wijzen is op de rechtsdag bepaald bij art. 751 Ger.W. en in de voorwaarden bepaald bij dit artikel, doch wegens overbelasting van de rol niet kan behandeld worden op deze rechtsdag, kunnen de raadslieden het hof ook schriftelijk verzoeken een confrater in hun plaats te laten verschijnen teneinde een nieuwe rechtsdag te horen bepalen waarop de zaak zal kunnen gepleit worden.

Dit schriftelijk verzoek zal tevens de opgave doen van de gezamenlijk te voorziene pleitduur van de zaak.

In de gevallen waarin de zaak niet in staat van wijzen is, kunnen de raadslieden handelen conform punt 3 van dit protocol.

De griffie zal de kennisgeving van de nieuwe rechtsdag en desgevallend van de conclusietermijnen aan de raadslieden van partijen schriftelijk bevestigen.

B. Arbeidshof

Wat de toepassing van art 751 Ger.W. betreft, neemt het arbeidshof volgende werkwijze aan:

- in principe worden de zaken niet op de bepaalde zitting behandeld, maar uitgesteld naar een latere zitting binnen drie maanden;
- indien de rol het toelaat (bv. wegens het wegvallen van andere vastgestelde zaken), kunnen uitzonderlijk zaken op basis van artikel 751 Ger.W. wél behandeld worden op de bepaalde zitting; de partijen die van deze mogelijkheid gebruik willen maken, moeten dan wel aanwezig zijn ter terechtzitting.

5. Fixatie der zaken

(geldt voor beide hoven)

Tenzij het zaken betreft die een volledige zitting in beslag nemen, die steeds om 9 uur aanvangen, zullen de zaken bij voorkeur als volgt vastgesteld worden:

- voor de balies Antwerpen en Mechelen: vanaf 9 uur
- voor de balie Turnhout: vanaf 9.30 uur
- voor de balies Hasselt en Tongeren: vanaf 10 uur

Deze regeling geldt in burgerlijke zaken waarin een rechtsdag bepaald werd, doch niet voor de zaken die vastgesteld werden op grond van art. 751 Ger.W.

De zittingen van het Arbeidshof, afdeling Hasselt, beginnen steeds om 14.30 uur.

6. Uitstel van arresten in strafzaken en burgerlijke zaken

(geldt voor beide hoven)

A. Burgerlijke zaken

Uitstel van de uitspraak van het arrest zal schriftelijk medegedeeld worden aan de raadslieden en bij ontstentenis aan de partijen.

B. Strafzaken

In de regel zullen de raadslieden en bij ontstentenis de partijen door de zittingsgriffier verwittigd worden wanneer een arrest zal worden uitgesteld.

7. Vaststelling van strafzaken met burgerlijke belangen

(geldt enkel voor het hof van beroep)

Bij fixatie van strafzaken met burgerlijke belangen moet in beginsel gestreefd worden naar een gelijktijdige afhandeling van de penale en civiele onderdelen. Hiervoor zal het parket ernaar streven de zaak minstens drie maanden vooraf vast te stellen.

Wanneer in strafzaken nog uitsluitend de burgerlijke belangen het voorwerp uitmaken van de betwisting, zal de zaak slechts vastgesteld worden nadat partijen - eventueel op verzoek van het parket - de zaak voor de behandeling ten gronde in staat hebben gesteld.

Wanneer één of meer partijen echter weigeren de zaak in staat te stellen, zal de meest gerede partij zich tot het parket richten die de zaak in de regel zal vaststellen.

8. Procedure voor de jeugdkamer van het hof

Wat betreft de procedure voor de jeugdkamer van het hof, wordt de aandacht van de raadslieden erop gevestigd dat de datum vermeld in de oproepingsbrief uitgaande van de griffie niet de datum van inleiding is (geen inleidingszitting), doch de datum voor behandeling.

9. Vaststelling voor de Kamer van Inbeschuldigingstelling

Het systeem van «blokpleiten» wordt zoveel als mogelijk toegepast en behelst volgende regeling:

Op dinsdagen en vrijdagen:

(behandeling zaken van voorlopige hechtenis, verwijzing naar hof van assisen, uitlevering, vreemdelingen, internering) worden de advocaten, volgens een aantal zaken die per uur worden samengebracht en vastgesteld, opgeroepen naar volgend schema:

- voor de balies Antwerpen en Mechelen: vanaf 9 uur;
- voor de balie Turnhout: vanaf 9.30 uur;
- voor de balies Hasselt en Tongeren: vanaf 10 uur;

Zaken met tolken worden echter steeds opgeroepen om 9 uur.

De «per blok» opgeroepen advocaten zullen het schema strikt naleven en zullen op het vastgestelde uur aanwezig zijn.

Het hof zal het uurschema met respect voor de rechten van verdediging zo strikt als mogelijk doen naleven. Er worden zo mogelijk 4 à 5 zaken per «uurblok» vastgesteld vanaf 9.00 uur.

De terechtzitting wordt onderbroken van 12.30 uur tot 14.00 uur.

Indien een advocaat bij verschillende substituten een zaak heeft, zal getracht worden zo mogelijk deze zaken te laten aansluiten, zolang niet voldoende ruimte te laten zodat de betrokken advocaat elders nog andere zaken kan behandelen.

Zaken met aangehouden worden eerst behandeld, maar ook de zaken zonder aangehouden worden op een vast uur opgeroepen.

Advocaten zullen het hof en het O.M. zo snel mogelijk verwittigen van een eventueel verzoek tot uitstel. Uitstellen kunnen slechts worden besproken en toegekend op het vastgestelde uur.

10. Uitstel van zaken

(geldt voor beide hoven)

In geval een voor behandeling vastgestelde zaak ter zitting zal moeten uitgesteld worden om redenen eigen aan het hof (bv. wegens de samenstelling van de zetel,...) zullen, behoudens overmacht, de advocaten (eventueel de partijen) hiervan zodra mogelijk schriftelijk, bij fax of telefonisch verwittigd worden.

In geval een voor behandeling vastgestelde zaak ter zitting zal moeten uitgesteld worden om redenen eigen aan de partijen, resp. de advocaten, zullen dezen, behoudens overmacht, zodra mogelijk de andere partijen en het hof (de griffier van de kamer) hiervan schriftelijk of bij fax verwittigen.

Het is echter wel te verstaan dat over het al dan niet verlenen van het uitstel door het hof zal beslist worden en dat de enkele kennisgeving van een verzoek tot uitstel de raadslieden (resp. de partijen) niet vrijstelt van de verplichting ter terechtzitting aanwezig te zijn.

11. Evaluatie

De voorafgaande bepalingen zullen toegepast worden met ingang van het gerechtelijk jaar 1997-1998.

De gemengde werkgroep zal de toepassing van het akkoordprotocol evalueren, respectievelijk zes en twaalf maanden na het in werking treden ervan.

Antwerpen, 4 juni 1997.

Seminarie: Corruption: Recent developments in Europe

De Association Internationale des Jeunes Avocats (AIJA) organiseert van 17 tot 19 oktober 1997 een internationaal seminarie te Brussel over nieuwe ontwikkelingen in de bestrijding van corruptie.

Bijkomende inlichtingen en inschrijvingen: de h. J. De Wachter, Vossendreef 6 bus 14, 1180 Brussel, tel. 02/374.57.77 en fax. 02/375.59.69.

Colloquium: Consumentenbedrog

Het Bestuur Economische Inspectie organiseert in samenwerking met het Bestuur Handelsbeleid op 20 oktober 1997 een colloquium betreffende het consumentenbedrog.

Bijkomende inlichtingen en inschrijvingen: de h. D. Vertongen, Bestuur Economische Inspectie, tel. 02/208.39.50.

GROEP TRACTEBEL zoekt in het kader van de internationale uitbreiding van haar activiteiten en ter versterking van haar juridische dienst

een jurist

om het opstellen en het onderhandelen van overeenkomsten te verzekeren in verband met haar projecten in het buitenland in de gas- en elektriciteitssector.

Een perfecte kennis van het Engels is noodzakelijk en de kennis van andere talen is een pluspunt. De functie vereist enkele jaren ervaring in het domein van handelstransacties aan de balie of als bedrijfsjurist bij voorkeur in het internationale milieu.

Gelieve uw kandidatuur met curriculum vitae te bezorgen aan
de Heer J. de Garcia, TRACTEBEL n.v., Troonplein, 1 te 1000 Brussel

'De herstelmaatregelen bij bouw misdrijven'

Een publicatie van het ministerie van de
Vlaamse Gemeenschap,
departement Leefmilieu en Infrastructuur,
afdeling Juridische Dienstverlening

Auteur Stephan De Taeye geeft een overzicht van de actuele problemen die zich stellen bij het uitoefenen van de herstellvordering bij bouw misdrijven en de tenuitvoerlegging van de door de rechter bevolen herstelmaatregel.

Komen onder meer aan bod: de tenuitvoerlegging van ambtswege van de herstelmaatregelen, de rol van de Vlaamse administratie bij het vervolgen van de bouw misdrijven, de samenwerking tussen administratie en openbaar ministerie bij het vervolgingsbeleid inzake.

Het naslagwerk biedt nuttige informatie voor al wie met een bouw misdrijf geconfronteerd wordt en bevat gegevens die geactualiseerd zijn tot 25 augustus 1997.

Het boek telt 112 pagina's en kost 350 frank.

Het kan besteld worden door overschrijving op rek.nr. 737-1273655-88 of telefonisch bij mevrouw Monique De Saedeleer (tel.: 02/553.74.27).

Het kan ook bij haar afgehaald worden bij contante betaling op volgend adres:

ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
afdeling Juridische Dienstverlening
E. Jacqueminaan 156, 8ste verdieping, lokaal 08P04
1000 Brussel

ERNST & YOUNG TAX & LEGAL CONSULTANTS

heeft een vacature voor een

JURIST Sociaal Recht

Wij bieden een aantrekkelijke functie aan in een team met nadruk op samenwerking, flexibiliteit en kwaliteit van dienstverlening en met ruime carrière-mogelijkheden.

Aangezien de werkomgeving internationaal is, nl. de cliënteel, de opleiding en de samenwerking met collega's, is drielangigheid (N, F, E) een vereiste.

Wij verwachten een jurist met uitstekende studieresultaten en een bijkomende licentie. Deze jurist dient tevens over een werkervaring van ong. twee jaar te beschikken in het sociaal en/of sociaal zekerheidsrecht, bij voorkeur verworven aan de balie.

Geïnteresseerde kandidaten kunnen hun C.V. sturen naar
Ernst & Young Tax & Legal Consultants,
t.a.v. de Heer Leo Peeters,
Marcel Thirlylaan 204, 1200 Brussel

JURISTEN E.A. STUDEREN AAN HET BENELUX-UNIVERSITAIR CENTRUM

De stichting BeNeLux-Universitair Centrum (B.U.C.) beoogt de bevordering van de wetenschappelijke en culturele samenwerking tussen België, Nederland en Luxemburg als bijdrage aan de Europese eenwording. Het B.U.C. verzorgt met ca. 60 hoogleraren postgraduaat-cursussen voor professionals vanuit de integratie van theorie en praktijk, o.a. :

- **Mastercursus Psychologie en Vaardigheden :**
duur ca. 2 1/2 jaar, 1 x per 2 à 3 weken
- **Mastercursus Gerontologie en Vaardigheden:**
duur ca. 2 1/2 jaar, 1 x per 2 à 3 weken
- **Mastercursus Counseling en Vaardigheden:**
duur ca. 2 1/2 jaar, 1 x per 2 à 3 weken
- **Basicursus Counseling in Theorie en Praktijk:**
duur 50 uren, 1 x per 2 à 3 weken
- **Voortgezette opleiding Counseling:**
duur 50 uren, 1 x per 2 à 3 weken
- **Leergang Management en Coaching, incl. training:**
duur 16 dagdelen, 1 x per 2 à 3 weken
- **Leergang Psychologie en Recherche, incl. training:**
duur 10 dagdelen, 1 x per 2 à 3 weken
- **Multidisciplinaire cursus : Certificaat in de Gerontologie:**
duur 3 dagdelen, 1 x per 2 à 3 weken

Informatie, en inschrijving :

Postbus 206 - 5201 AE 's-Hertogenbosch Tel.: +31/(0)73-5220005
Groenenborgerlaan 149, B-2020 Antwerpen
Tel.: +32/(0)3/227.21.68 Centrale Fax: +31/(0)73-5221000

NIEUWE UITGAVE

IUS COMMUNE EN MILIEURECHT ACTUALIA IN HET MILIEURECHT IN BELGIË EN NEDERLAND

MICHAEL FAURE EN KURT DEKETELAERE (EDITORS)
90-5095-024-8 - 400 BLZ. - BEF 2.250

NUMMER 21 IN DE *IUS COMMUNE EUROPAEUM* REEKS

Welke zijn de actuele ontwikkelingen in het Belgisch en Nederlands milieuaansprakelijkheidsrecht en publiekrechtelijk milieurecht? Zijn er in deze ontwikkelingen gemeenschappelijke grondslagen van het Belgisch en Nederlands milieurecht te onderkennen?

Deze uitgave kadert in dit streven tot blootlegging van gemeenschappelijke grondslagen door, grotendeels vanuit het internationaal of Europees recht, dan wel vanuit het grondslagendebat, actuele ontwikkelingen in het milieurecht in België en Nederland in kaart te brengen.

MET BIJDRAGEN VAN:

Geert Van Calster, Jürgen Lefevre, Karien Loontjens, Kurt Deketelaere, Barbara Lefebure, Bob Martens, Marjolein Visser, David Roef, Michael Faure, Theo de Roos, Tom Vanden Borre, Pepita Kottenhagen-Edzes.

INTERSENTIA Uitgevers, Churchillaan 108, 2900 Schoten (Antwerpen) ☎ 03/680.15.50 - Fax 03/658.71.21